

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА ТА ПСИХОЛОГІЇ**

ДОСТУП ДО ПРАВОСУДНЯ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

**Матеріали
Науково-практичного круглого столу
(Київ 22 грудня 2025 року)**

КИЇВ 2026

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА ТА ПСИХОЛОГІЇ

ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДНЯ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Матеріали
Науково-практичного круглого столу
(Київ 22 грудня 2025 року)

КИЇВ 2026

УДК 347.97/.99:343.17(082)

Редакційна колегія:

Сербин Р.А., ректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Тарасенко О.С., проректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Чернявський С. С., проректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Хахуцяк О. Ю., завідувач кафедри кримінальної юстиції ННІПП Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;

Степанова Г. М., професор кафедри кримінальної юстиції ННІПП Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент.

Рекомендовано до друку науково-методичною радою Національної академії внутрішніх справ від лютого 2026 року (протокол №8)

Матеріали подано в авторській редакції. Відповідальність за їхню якість, а також відсутність у них відомостей, що становлять державну таємницю та службову інформацію, несуть автори

Доступ до правосуддя: виклики та перспективи [Текст] : Матеріали наук.-практ. кругл. столу (Київ. 22 груд. 2025 р.) / [редкол.: Р. А. Сербин, О. С. Тарасенко, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2026. 147 с.

УДК 347.97/.99:343.17(082)

© Національна академія внутрішніх справ, 2026

ЗМІСТ НАУКОВІ ДОПОВІДІ

Андрущенко І.Г. ЦИФРОВІЗАЦІЯ ПРАВОСУДДЯ: НЕДОЛІКИ ТА ШЛЯХИ ЇХ УСУНЕННЯ.....	8
Бурлака В.В. ДІЯЛЬНІСТЬ ПРАЦІВНИКІВ КІБЕРПОЛІЦІЇ В КОНТЕКСТІ ЕФЕКТИВНОГО ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ АБО ВИКРАДЕННЯ ЛЮДИНИ.....	10
Волков О.О. ПОЛІГРАФ ЯК ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ІНСТРУМЕНТ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....	12
Галаган С.О. ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ ТА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАННІСТЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ.....	15
Довбаши Р.С. ЛЕГАЛІЗАЦІЯ (ВІДМИВАННЯ) ДОХОДІВ, ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ ВНАСЛІДОК УХИЛЕННЯ ВІД СПЛАТИ ПОДАТКІВ ЯК ОДНА ІЗ УМОВ ЗАГРОЗИ ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ ДЕРЖАВИ.....	18
Дрозд В.Г. ЦИФРОВІЗАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОЗОРОСТІ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ.....	21
Дударець М.Н. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПОЛІТИКА ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 260 КК УКРАЇНИ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ДОВІРУ ДО ПРАВОСУДДЯ.....	24
Єрмоленко І.Я. АДМІНІСТРАТИВНА ЮРИСДИКЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ: ПОНЯТТЯ, ЗМІСТ ТА СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ.....	27
Коваль Б.В. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА СТОРОНИ ЗАХИСТУ НА ОЗНАЙОМЛЕННЯ З МАТЕРІАЛАМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У РАЗІ ВІДМОВИ В ПРОДОВЖЕННІ СТРОКІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ (ПРОКУРОРОМ АБО СЛІДЧИМ СУДДЕЮ).....	29
Комаринська Ю.Б. КОМУНІКАЦІЙНА СКЛАДОВА, ЯК ГАРАНТІЯ ПРАВОСУДДЯ, ПІД ЧАС ДОПИТУ У СУДОВОМУ ЗАСІДАННІ.....	32
Костилєва Т.І., Костилєв О.І. ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ: ПРАВО НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД.....	35

Кубарева О.В. ПРАВОМІРНІСТЬ ОБШУКУ У СЛУЖБОВИХ ПРИМІЩЕННЯХ АДВОКАТІВ: ПРАКТИКА ЄСПЛ ТА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ.....	38
Кузьмічова-Кисленко Є.В. ЗАСАДИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У СВІТЛІ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ.....	43
Литвинчук О.І. ТРЕТЕЙСЬКІ СУДИ В ЗАГАЛЬНІЙ СИСТЕМІ ПРАВОСУДДЯ.....	45
Ліхолєтова Ю.А. ЕТАПИ ВПРОВАДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННОГО СУДОЧИНСТВА В УКРАЇНІ.....	49
Никоненко М.Я. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ БЕЗ УХВАЛИ СЛІДЧОГО СУДДІ, СУДУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....	53
Осуховський Р.В., Лепеха О.М. ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ БІОМЕТРИЧНИХ ГОЛОСОВИХ ЗЛІПКІВ У ПРОТИДІЇ ТЕЛЕФОННИМ ШАХРАЙСТВАМ.....	56
Свириденко В.С., Деміч Д.С. АЛЬТЕРНАТИВНІ СПОСОБИ ВИРІШЕННЯ СПОРІВ ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗШИРЕННЯ ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ.....	57
Середа Ю.М. ПРАВО НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУДОВИЙ РОЗГЛЯД У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЗА ВІДСУТНОСТІ ОБВИНУВАЧЕНОГО.....	60
Степанова Г.М. СТАНДАРТИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЩОДО «РОЗУМНОГО СТРОКУ РОЗГЛЯДУ СПРАВИ» ЯК ЕЛЕМЕНТ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРАВОСУДДЯ.....	62
Степанова Г.М., Федотенко А.В. ОСОБЛИВИЙ РЕЖИМ ПРАВОСУДДЯ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ: БАЛАНС БЕЗПЕКИ ТА ПРАВ ЛЮДИНИ.....	65
Ткач А.В. ДИСТАНЦІЙНА УЧАСТЬ СТОРІН КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У СУДОВОМУ РОЗГЛЯДІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ: ПРОБЛЕМИ ТА ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ.....	68
Трач С.С. РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА ДОСТУП ДО СУДУ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ.....	71
Хахуцяк О.Ю., Митич С.П. ПРАВНИЧА ДОПОМОГА У СПРАВАХ IN ABSENTIA.....	74

НАУКОВІ ПОВІДОМЛЕННЯ

Бенза В.І. ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА ТА ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ.....	77
Бунчук В.В.	

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ЗАХИСТ ЯК СКЛАДОВА ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД.....	79
<i>Вірчак К.О.</i> СУДОВІ ВИТРАТИ ЯК БАР'ЄР ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ: ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ.....	82
<i>Гритчина О.О., Журавель В.В.</i> ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ: ПРОБЛЕМИ ТА НОВІ ПІДХОДИ.....	84
<i>Домашенко А.О.</i> ДІЯЛЬНІСТЬ ІНСТИТУТУ АДВОКАТУРИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	87
<i>Дяченко М.В., Чернюк М.М.</i> ДІЯЛЬНІСТЬ ІНСТИТУТУ АДВОКАТУРИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	90
<i>Жеруль А.С.</i> ЦИФРОВІ ЗЛОЧИНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ: ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ КІБЕРЗЛОЧИНІВ.....	93
<i>Загородній Є.О.</i> ВИКОНАННЯ КЕРІВНИКОМ ПРОКУРАТУРИ ПОВНОВАЖЕНЬ СЛІДЧОГО СУДДІ: МЕЖІ ДОПУСТИМОСТІ ТА ГАРАНТІЇ СПРАВЕДЛИВОГО СУДОВОГО КОНТРОЛЮ.....	95
<i>Лис О.М., Дяченко А.А.</i> ОСОБЛИВОСТІ РОЗГЛЯДУ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ ЗА УЧАСТЮ НЕПОВНОЛІТНІХ.....	99
<i>Лук'янчук Д.С.</i> ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ НОРМ КРИМІНАЛЬНОГО ТА ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ.....	102
<i>Марціновська Я.І., Симів Л.І.</i> РОЛЬ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ У ПОДОЛАННІ БАР'ЄРІВ ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ.....	105
<i>Микитенко І.А., Луцюк Д.П.</i> НАДАННЯ ПРАВНИЧОЇ ДОПОМОГИ СВІДКУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....	108
<i>Микитенко І.А.</i> ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ ТА ОБШУКУ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ З УРАХУВАННЯМ МІЖНАРОДНИХ ТА НАЦІОНАЛЬНИХ НОРМ, СУДОВОЇ ПРАКТИКИ ТА УМОВ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ.....	113
<i>Мосієнко М.С.</i> ДИДЖИТАЛІЗАЦІЯ ПРАВОСУДДЯ	117
<i>Мосієнко М.С.</i> ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ АДВОКАТУ.....	119

Пилипенко Д.Є.	
ОСОБЛИВОСТІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ТА СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ.....	121
Осадча Д.В., Шипаленко Д.І.	
ОСОБЛИВИЙ РЕЖИМ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: БАЛАНС МІЖ ЕФЕКТИВНІСТЮ ТА ДОТРИМАННЯМ ПРАВ ЛЮДИНИ.....	125
Рашевський В.В.	
ПРОБЛЕМАТИКА ВИЗНАЧЕННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО, ЯК СУБ'ЄКТА ВІЙСЬКОВИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ.....	128
Резніченко В.А., Завальна В.В.	
ПРОЦЕСУАЛЬНА РІВНІСТЬ СТОРІН ЯК ПЕРЕДУМОВА РЕАЛЬНОГО ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....	130
Рибалка Р.Д.	
ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	133
Ружнілова В.В.	
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	135
Спіриденков О.С.	
ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ВИКЛИКИ ТА ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ.....	137
Ступак Д.Р.	
ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ БЕЗПЛОТНОГО ЛІТАЛЬНОГО АПАРАТУ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ В СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	140
Церкунник Л.В.	
ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ЗАХИСТ НЕПОВНОЛІТНІХ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....	142
Черванчук В.В.	
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ІНШОЇ ОСОБИ, ПРАВА ЧИ ЗАКОННІ ІНТЕРЕСИ ЯКОЇ ОБМЕЖУЮТЬСЯ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ.....	145
Шановал О.В.	
ПРЕЗУМПЦІЯ НЕВИНУВАТОСТІ АДВОКАТА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: СТАНДАРТИ ЄСПЛ ТА НАЦІОНАЛЬНА ПРАКТИКА....	147
Таран О.В., Галевич Р.В.	
ГАРАНТІЇ СПРАВЕДЛИВОГО СУДУ У МІЖНАРОДНОМУ ГУМАНІТАРНОМУ ПРАВІ.....	150

Андрущенко Ігор Григорович,
професор кафедри економіко-правових
дисциплін навчально-наукового інституту
права та психології
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, професор

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ПРАВОСУДДЯ: НЕДОЛІКИ ТА ШЛЯХИ ЇХ УСУНЕННЯ

Сучасний розвиток інформаційних технологій суттєво трансформує всі сфери суспільного життя, включно з державним управлінням та системою правосуддя. Цифровізація судових процесів сьогодні розглядається як необхідна умова підвищення ефективності, прозорості та доступності правосуддя. В Україні цей напрям набув особливого значення в умовах реформування судової системи, воєнних загроз та потреби забезпечити безперервність судочинства.

Цифрова трансформація судової системи включає впровадження таких інструментів, як електронний судовий документообіг, система «Е-Суд», онлайн-засідання, автоматизований розподіл справ, електронні кабінети учасників процесу, а також інтеграція реєстрів і баз даних.

Ці механізми значно спрощують доступ громадян до правосуддя, скорочують строки розгляду справ, забезпечують прозорість процедур. Водночас практика показує, що цифровізація супроводжується низкою труднощів, які можуть нівелювати її переваги.

Так до *основних проблем*, які безпосередньо впливають на стан та подальший розвиток цифровізації правосуддя, можна віднести:

- *технічні та інфраструктурні проблеми*. Однією з основних перешкод є нерівномірний рівень технічного забезпечення судів. Частина судових установ користується застарілою технікою, що унеможливорює швидку та стабільну роботу з електронними сервісами. Значними залишаються й відмінності між міськими та сільськими регіонами щодо доступу до високошвидкісного інтернету.

Окрім того, електронні системи судочинства часто перевантажені, працюють нестабільно, мають обмежену пропускну здатність та недостатній рівень інтеграції між різними державними інформаційними ресурсами.

- *кібербезпека та захист даних*. Питання захисту персональних даних та конфіденційної інформації у правосудді є критично важливим. Судові реєстри та електронні справи містять чутливі дані, які можуть стати об'єктом атак. Україна неодноразово ставала мішенню масштабних кібератак, що підкреслює потребу у посиленому захисті судових ІТ-систем.

Наявність прогалін у кіберзахисті, низький рівень кваліфікації окремих працівників та обмежені можливості швидкого реагування на інциденти створюють додаткові ризики.

- *нормативно-правові прогалини*. Існуюча нормативна база не завжди відповідає рівню технологічного розвитку. Деякі аспекти роботи з електронними

доказами, електронними підписами та дистанційними процедурами не врегульовані достатньо чітко.

Зокрема, до вказаних прогалин можна віднести: відсутність єдиного підходу до визнання юридичної сили цифрових доказів; неузгодженість між процесуальними кодексами щодо електронного документообігу; брак нормативів для інтеграції судових систем із системами інших органів влади.

- *кадрові та організаційні фактори.* Цифровізація вимагає відповідного рівня цифрової грамотності та готовності до змін з боку суддів, адвокатів і працівників апаратів судів. На практиці зустрічаються випадки недостатньої компетентності у роботі з електронними сервісами, що уповільнює процедури та створює додаткові труднощі для учасників процесу.

Певна частина персоналу демонструє психологічний супротив змінам, надаючи перевагу традиційним паперовим методам роботи. Організаційна складність виникає і через те, що система тривалий час функціонує одночасно в двох режимах – паперовому та електронному.

- *фінансові та управлінські недоліки.* Фінансування судової системи часто є недостатнім для забезпечення стабільної цифрової трансформації. Наявні проекти модернізації фінансуються нерівномірно, що призводить до затримок у впровадженні нових сервісів та оновленні техніки.

Крім того, відсутня чітка централізована стратегія розвитку цифрової інфраструктури правосуддя, що ускладнює довгострокове планування та координацію між органами влади [1, с. 131].

Стосовно можливих *шляхів усунення недоліків* цифровізації правосуддя, то до таких варто віднести:

- *модернізація технічної інфраструктури.* Даний напрям включає: забезпечення судів сучасним обладнанням та швидкісним інтернетом; перехід до використання хмарних рішень, які забезпечують масштабованість і високу продуктивність; модернізація сервісу «Е-Суд» і збільшення його стійкості до навантажень; створення єдиної інтегрованої цифрової екосистеми правосуддя.

- *пришвидшення розвитку системи кібербезпеки.* Пріоритетними напрямками є: впровадження сертифікованих технологій шифрування та багатофакторної автентифікації; створення спеціалізованих команд реагування на інциденти у судовій системі; регулярне навчання та сертифікація працівників щодо кібербезпеки; періодичні аудити захищеності реєстрів та інфраструктури.

- *удосконалення законодавчого регулювання.* Цей процес вимагає: оновлення процесуальних кодексів відповідно до вимог цифрової епохи; удосконалення механізмів легалізації електронних доказів; закріплення стандартів зберігання, передачі та автентифікації електронних документів; розробку правових засад для взаємодії судових систем із реєстрами інших органів влади.

- *підвищення цифрової компетентності кадрів.* Дана пропозиція потребує: регулярних тренінгів та курси для суддів, працівників апаратів та адвокатів; створення «цифрових хабів» у системі правосуддя; удосконалення програм підвищення кваліфікації з акцентом на ІТ-компетентності; розбудови культури електронного судочинства.

- зростання якості управління та збільшення обсягів фінансування. У зв'язку з чим, слід: створити орган або центр, відповідальний за цифрову трансформацію правосуддя; забезпечити стабільне та прогнозоване фінансування цифрових проєктів; здійснювати моніторинг ефективності впровадження електронних сервісів; залучати міжнародних партнерів і донорів до підтримки цифрових реформ [2, с. 63-64].

Наостанок, варто підкреслити, що цифровізація правосуддя є невід'ємною складовою сучасної судової реформи та відповідає запитам суспільства на відкритість, доступність і справедливість правосуддя. Незважаючи на значні досягнення, представлені недоліки перешкоджають повноцінному функціонуванню електронних сервісів та потребують комплексного вирішення.

Подолання технічних, нормативних, кадрових та організаційних бар'єрів дозволить забезпечити більш ефективне, швидке та прозоре правосуддя, що відповідає європейським стандартам та сприяє посиленню довіри громадян до судової гілки влади.

Список використаних джерел

1. Савчук В. С. Концепція цифрової трансформації цивільного судочинства: доктринальний підхід. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 12. С. 129-132.

2. Барабаш О. О. Цифровізація правосуддя у контексті впровадження системи е-суд: виклики та завдання. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 1. С. 57-66.

Бурлака Владислав Васильович
старший науковий співробітник
науково-дослідної
лабораторії з проблем протидії
злочинності НАВС,
кандидата юридичних наук

ДІЯЛЬНІСТЬ ПРАЦІВНИКІВ КІБЕРПОЛІЦІЇ В КОНТЕКСТІ ЕФЕКТИВНОГО ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ АБО ВИКРАДЕННЯ ЛЮДИНИ

Конституцією України встановлюється одне з основоположних та фундаментальних прав будь-якого цивілізованого суспільства – право на свободу та особисту недоторканність, утвердження якого та дотримання його всіма членами суспільства є невід'ємною складовою принципу верховенства права та елементом основ правової державності.

Водночас, кримінальне законодавство України, статтею 146 Кримінального кодексу України передбачає відповідальність за незаконне позбавлення волі або викрадення людини. А з урахуванням стрімкого розвитку інформаційних технологій, способи вчинення та варіанти приховання відповідних злочинів із застосуванням електронно-обчислювальних машин і комп'ютерних пристроїв суттєво урізноманітнилися.

В системі Національної поліції України функціонує Департамент кіберполіції Національної поліції України, що є міжрегіональним територіальним органом, який відповідно до законодавства України забезпечує реалізацію державної політики у галузі протидії кіберзлочинності, здійснює інформаційно-аналітичне забезпечення керівництва Національної поліції України та органів державної влади про стан вирішення питань, віднесених до його компетенції [1].

Як підкреслюють вчені, кіберзлочинність – це злочинність у так званому віртуальному просторі, що визначається як інформаційний простір, що моделюється за допомогою комп'ютера, у якому перебувають відомості про особу, предмети, факти, події, явища і процеси, представлені в математичному, символічному або будь-якому іншому виді, а також рухи, що перебувають у процесі, у локальних і глобальних комп'ютерних мережах, або відомості, що зберігаються в пам'яті будь-якого фізичного або віртуального пристрою, а також іншого носія, спеціально призначеного для їхнього зберігання, обробки й передачі [2, с. 32].

У той же час, відповідно до положення про Департамент кіберполіції Національної поліції України (затверджене наказом Національної поліції України від 10 листопада 2015 року № 85), департамент кіберполіції бере участь у формуванні та забезпеченні реалізації державної політики щодо попередження та протидії кримінальним правопорушенням, механізм підготовки, вчинення або приховування яких передбачає використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку.

Із наведеного та у взаємному зв'язку зі вказаним попередньо, надання слідчим доручень на будь-якому етапі досудового розслідування злочинів пов'язаних із незаконним позбавленням волі або викраденням людини є надзвичайно ефективним і доцільним, особливо, якщо відповідний злочин вчинявся за допомогою електронно-обчислювальної техніки.

Вчені підкреслюють, що специфіка даного виду злочинності полягає у тому, що готування та скоєння злочину здійснюється, коли злочинець практично не відходить від робочого місця, а вчинення злочинів є доступним для широкого кола осіб, оскільки комп'ютерна техніка постійно дешевшає. Такі злочини можна скоювати з будь-якої точки земної кулі і в будь-якому населеному пункті, а об'єкти злочинних зазіхань можуть перебувати за тисячі кілометрів від злочинця. Крім того, доволі складно виявити, зафіксувати і вилучити криміналістично значущу інформацію при виконанні слідчих дій для використання її як речового доказу. Усе це, безумовно, є перевагами для кіберзлочинців [3].

На нашу думку, взаємопов'язаність кіберзлочинності та незаконних позбавлень волі або викрадень людини, полягає перш за все в тому, що за допомогою електронно-обчислювальної техніки видається можливим вимагання викупу за повернення викраденої людини в її родичів з можливістю не бути ідентифікованим за голосом, неможливістю встановити місцезнаходження особи, відслідкувати кінцевий рахунок, куди були перераховані кошти в будь-якому їх еквіваленті. Суттєво урізноманітнюються й способи вчинення злочинів щодо незаконного позбавлення волі, оскільки за допомогою комп'ютера

під'єднаного до інтернет-мережі, можна умовно «виманити» особу, волю якої планується обмежити з місця масового скупчення людей або ймовірного перебування її родичів. Поряд із цим, серед способів приховання, на нашу думку може бути використано операційне програмне забезпечення, що дозволяє дистанційно видаляти інформацію з серверів камер відеоспостереження в умовному «квадраті» вчинення злочину.

Всі перераховані організаційні та технічні особливості вдасться задокументувати та долучити до матеріалів кримінального провадження виключно за допомогою залучення осіб, що володіють специфічними та вузько-спеціальними знаннями у відповідній галузі, якими й є працівники підрозділів кіберполіції.

Тому, на нашу думку залучення працівників кіберполіції в контексті досудового розслідування незаконного позбавлення волі або викрадення людини є надзвичайно важливим кроком, що уможливить виконання покладених Кримінальним процесуальним кодексом України завдань [4] на слідчого, а також дозволить протидіяти, в ході досудового розслідування сучасним інформаційно-технічним викликам.

Список використаних джерел

1. Про затвердження положення про Департамент кіберполіції Національної поліції України: Наказ НПУ від 10 листопада 2015 року № 85.
2. Біленчук Д.П. Кібершахраї – хто вони?/ Міліція України, 1999. № 7–8. С. 32–34.
3. Кіберзлочинність в Україні. Science-Community / сайт. URL: <https://www.sciencecommunity.org/ru/node/16132>.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України прийнятий Верховною Радою України від 13.04.2012 №4651-VI [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

Волков Олександр Олександрович,
начальник сектору аналітичної роботи
Головного слідчого управління
Національної поліції України, кандидат
юридичних наук

ПОЛІГРАФ ЯК ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ІНСТРУМЕНТ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Психофізіологічне дослідження з використанням поліграфа в сучасній практиці розглядається як інструмент підвищення якості перевірки версій та управління ризиками процесуальних помилок, але його «процесуальна вага» залишається дискусійною через різний підхід до оцінки надійності та перевірюваності результатів. У кримінальному провадженні ключовим є розмежування між відомостями, що мають орієнтуюче значення, і доказами у розумінні Кримінального процесуального законодавства.

Кримінальний процесуальний кодекс України виходить із того, що доказами є фактичні дані, отримані в передбаченому законом порядку, на підставі яких встановлюються обставини, що мають значення для кримінального

провадження [1]. Відповідно, поліграф не може «підмінити» доказування, а може бути впроваджений у процес лише через такі форми, які забезпечують законність джерела, процедури отримання та можливість подальшої перевірки.

У ході досудового розслідування поліграфологічне дослідження найчастіше виконує функцію орієнтування: уточнення напрямів допиту, конкретизації предмета перевірки, відсіву взаємовиключних версій, визначення пріоритетів для слідчих (розшукових) дій. Саме в цій ролі поліграф має найбільшу прикладну цінність, оскільки дозволяє економити процесуальний час і зменшувати кількість безрезультативних дій.

Перехід від орієнтуючої інформації до доказування можливий лише за умови, що результати поліграфа матеріалізуються в процесуальній формі, зрозумілій суду й перевірюваній іншими засобами. Найбільш логічною моделлю є використання поліграфа як методу в межах експертного дослідження, коли предмет, межі компетенції та методика описуються так, щоб суд міг оцінити належність, допустимість і достовірність відповідного висновку [1].

Вимоги до призначення такого дослідження повинні виходити із загальних правил: процесуальна підстава, визначення об'єкта та запитань, забезпечення сторін процесуальними можливостями (ініціювання, заперечення, участь), а також фіксація всіх істотних параметрів процедури. Без формалізації запиту (що саме перевіряється і навіщо) поліграф ризикує перетворитися на «психологічний тест загального призначення», що не дає процесуально релевантного результату [4].

Особливої уваги потребує межа між перевіркою повідомлюваних відомостей та ризиком фактичного примушування до самообвинувачення. ЄСПЛ послідовно підкреслює значення права не свідчити проти себе як елементу справедливого провадження, оцінюючи не лише формальну законність, а й реальний вплив застосованих методів на свободу волі особи [2]. Отже, поліграф як процедура, що стимулює надання інформації, має застосовуватися лише за умов, які виключають тиск і забезпечують добровільність та усвідомленість участі [2], [3].

Добровільна інформована згода — не «етичний додаток», а процесуальна передумова мінімізації ризиків недопустимості та дискредитації результату [2]. Практично це означає, що до початку процедури особі повинно бути чітко роз'яснено мету, межі, можливі наслідки, право відмови та право припинення участі без негативних процесуальних санкцій, а також роль захисника за наявності такого [2].

Фіксація дослідження повинна забезпечувати відтворюваність і контроль: ідентифікацію учасників, умови проведення, використану методику, перелік запитань, часові параметри, а також повний масив первинних даних (поліграм, журнал тестування, службові налаштування, опис артефактів). Без збереження «сирих» даних неможливо реалізувати принцип перевірюваності, а суд фактично отримує лише інтерпретацію спеціаліста без інструментів контролю [4].

Окремою вимогою є прозорість логіки висновку: у документі мають бути описані критерії оцінки реакцій, правила прийняття рішення, обмеження методу та альтернативні пояснення виявлених реакцій (стрес, тривога, соматичні

чинники) [4]. Такий підхід переводить поліграф із площини «віри в експерта» у площину раціональної оцінки доказової інформації за стандартами змагальності.

Перевірюваність результатів у кримінальному провадженні досягається не повторенням процедури «для підтвердження», а зіставленням висновку з незалежними даними: показаннями, матеріальними слідами, цифровими доказами, результатами інших експертиз. Поліграф у цій конструкції виступає як індикатор узгодженості/неузгодженості повідомлюваної інформації з психофізіологічною реакцією, а не як прямий «детектор брехні», що встановлює юридичний факт.

Процесуальна рівність сторін вимагає, щоб сторона захисту мала реальні механізми перевірки: доступ до матеріалів (включно з первинними даними), можливість ставити додаткові запитання, ініціювати альтернативне дослідження. Без цього поліграфологічний матеріал набуває одностороннього характеру й створює ризик «підсилення» обвинувачення за рахунок спеціальних знань без належного контрбалансу [2].

У світлі підходів ЄСПЛ важливо уникати ситуацій, коли процесуальний статус результатів поліграфа використовується для обходу гарантій допиту чи інших процесуальних дій. Якщо поліграф фактично замінює допит або створює «псевдодоказ» з підвищеним психологічним ефектом для суду, то це суперечить вимогам справедливості процедури та може впливати на оцінку доказів у сукупності [2].

Справа *Jalloh v. Germany* показова для розуміння стандарту «суворого контролю» щодо інвазивних або примусових методів отримання доказів, коли мета здобуття інформації не може виправдати непропорційного втручання у права людини [3]. Хоч поліграф не є фізично інвазивним, аналогія полягає у вимозі пропорційності: будь-який метод, що впливає на свободу особи або її здатність утримуватися від самообвинувачення, має бути ретельно обґрунтований і процесуально «захищений» [2], [3].

Наукові огляди підкреслюють, що валідність поліграфа залежить від контексту застосування, якості методики, кваліфікації спеціаліста та коректності постановки завдання, а не лише від наявності приладу. Тому процесуальна інтеграція поліграфа має ґрунтуватися на стандартизації: визначених протоколах, критеріях якості, вимогах до підготовки поліграфолога та правилах збереження даних, що дозволяють аудит і незалежну оцінку.

У підсумку поліграф у кримінальному провадженні доцільно розглядати як допоміжний процесуальний інструмент: 1) на етапі досудового розслідування — переважно орієнтуючий засіб управління версіями; 2) у межах доказування — лише за умови належного призначення, повної фіксації, прозорості методики та забезпечення перевірюваності. Такий підхід узгоджується з вимогами справедливого суду та запобігає як абсолютизації, так і необґрунтованому відкиданню поліграфа як джерела процесуально корисної інформації.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 22.12.2025).
Закон України

2. European Court of Human Rights. Case of Saunders v. the United Kingdom (Application no. 19187/91), Judgment of 17 December 1996. HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58009> (дата звернення: 22.12.2025). HUDOC

3. European Court of Human Rights. Case of Jalloh v. Germany (Application no. 54810/00), Grand Chamber Judgment of 11 July 2006. HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-76307> (дата звернення: 22.12.2025). HUDOC

4. National Research Council. The Polygraph and Lie Detection. Washington, DC : The National Academies Press, 2003. DOI: 10.17226/10420. URL: <https://www.nationalacademies.org/publications/10420> (дата звернення: 22.12.2025).

Галаган Сергій Олександрович

адвокат, кандидат юридичних наук

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ ТА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАНІСТЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Європейська інтеграція України спричинила запровадження ефективних реформ, впровадження міжнародних стандартів, а також вимагала повної та дієвої трансформації системи кримінальної юстиції з точки зору правових та організаційних засад.

Серед фундаментальних цінностей дієвої конституційної демократії є свобода та особиста недоторканість, які є одними з передумов розвитку та соціалізації особи [1]. Відповідно до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.) кожен має право на свободу та особисту недоторканість. Нікого не може бути позбавлено свободи, крім таких випадків і відповідно до процедури, встановленої законом [2]. У п. 1 ст. 5 такого міжнародного нормативно-правового акту закріплено підстави для правомірного позбавлення особи свободи відповідно до процедури, встановленої законом [2]. Проведений аналіз ст. 5 Європейської конвенції з прав людини дозволяє виділити три групи гарантій права особи на свободу й особисту недоторканість: а) визначає умови правомірності обмеження права на свободу; б) визначає процедурні гарантії для тих осіб, хто позбавлений свободи; в) гарантує право особи на відшкодування у випадках порушень, передбачених попередніми пунктами прав. Такі гарантії детально конкретизуються в рішеннях Європейського суду з прав людини, окрім того, частина гарантій взагалі не згадана у ст. 5 Конвенції, а була розроблена прецедентною практикою такого органу («Микола Кучеренко проти України» (Nikolay Kucherenko v. Ukraine); «Доронін проти України» та ін.).

На виконання ст. 5 Європейської конвенції з прав людини, у ст. 12 КПК України визначено, що під час кримінального провадження ніхто не може триматися під вартою, бути затриманим або обмеженим у здійсненні права на вільне пересування в інший спосіб через підозру або обвинувачення у вчиненні

кримінального правопорушення інакше як на підставах та в порядку кримінальним процесуальним законодавством [3]. Засада, закріплена в у такій нормі, сформульована на основі ст. 29 Конституції України [4], пп. 1, 2 ст. 9 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р., ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. та норм інших міжнародних договорів за участі України. Обмеження права особи на свободу і особисту недоторканність, насамперед, є обмеженням свободи дій і пересування особи внаслідок прямого фізичного або психічного примусу. Право особи на свободу та особисту недоторканність не є абсолютним. У передбачених законом випадках, особливо у кримінальному провадженні, вони можуть бути обмежені у зв'язку з необхідністю захисту свободи інших та соціально значимих цінностей, які становлять завдання кримінального провадження [5, с. 296].

Варто констатувати, що найбільші обмеження права особи на свободу й особисту недоторканність, що гарантоване ст. 5 Європейською конвенцією з прав людини та ст. 12 КПК України, відбуваються під час застосування процесуальних заходів примусу, пов'язаних з ізоляцією особи, серед яких затримання як тимчасовий запобіжний захід. Зокрема, аналіз стану здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях за 2023 р. засвідчив, що під час досудового розслідування слідчі судді розглянули 46,6 тис. клопотань про застосування запобіжних заходів, із яких задоволено 34,1 тис., або 73,3% від кількості розглянутих. Зокрема слідчі судді розглянули клопотання: про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою – 30,8 тис., із них задоволено 20 тис. або 64,4% від кількості розглянутих [6]. У той же час, у 2023 р. надійшло на розгляд 70,8 тис. скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора, які можуть бути оскаржені під час досудового розслідування (на 41,1% більше, ніж у 2022 р.). Розглянуто 61 тис. скарг, із них задоволено 34 тис., або 55,7% від кількості розглянутих, зокрема: на ухвали слідчих суддів, постановлені за наслідками розгляду клопотань (подань) щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження, із них залишено без змін ухвали щодо 10,1 тис. осіб (80,4% від кількості розглянутих); скасовано із постановленням нової ухвали відносно 2,5 тис. осіб, або 19,6% [6].

Підставами обмеження права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи в кримінальному процесі України, окрім положень ст. 5 Європейської конвенції з прав людини, є: 1) затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення як тимчасовий запобіжний захід (ч. 2 ст. 176, ст. 208 КПК України); 2) затримання підозрюваного, обвинуваченого з метою приводу для участі в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою (ч. 1 ст. 188 КПК України); 3) затримання в Україні особи, яка розшукується іноземною державою у зв'язку із вчиненням нею кримінального правопорушення (ст. 582 КПК України), та застосування до неї тимчасового арешту (ст. 583 КПК України); 4) затримання особи до 60 годин без судового контролю, а й, в частині застосування затримання особи на строк понад 72 години, ще й без прокурорського нагляду (п. 6 ч. 1 ст. 615 КПК України) [3; 5].

У ч. 4 ст. 12 КПК України міститься вимога негайного звільнення кожної особи, яка перебуває під вартою чи іншим способом обмежена її свобода. Обов'язок слідчого судді щодо захисту прав людини полягає в тому, що він зобов'язаний звільнити особу, якщо орган державної влади чи службова особа, під вартою яких тримається ця особа, не доведе: існування передбачених законом підстав для затримання особи без ухвали слідчого судді чи суду; неперевищення граничного строку тримання під вартою; відсутність зволікання у доставленні особи до суду (ч. 5 ст. 206 КПК України) [3].

Введення воєнного стану зумовило істотні зміни у сфері кримінальної юстиції. Внесені зміни та доповнення до Розділу IX-1, включаючи назву, Законами України: № 2108-IX від 03.03.2022, № 2110-IX від 03.03.2022, № 2111-IX від 03.03.2022, №2125-IX від 15.03.2022, № 2137-IX від 15.03.2022, № 2160-IX від 24.03.2022, № 2198-IX від 14.04.2022, № 2201-IX від 14.04.2022, № 2462-IX від 27.07.2022, встановили окремі особливості здійснення досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану, зокрема і щодо затримання уповноваженою службовою особою в порядку ст. 208 КПК України, а саме: підстав затримання; суб'єктів затримання; процедури проведення обшуку затриманої особи; процедурі здійснення перекладу під час затримання; оформленні протоколу затримання; граничного строку вручення письмового повідомлення про підозру затриманій особі; процедурі розгляду клопотання про обрання запобіжного заходу щодо затриманої особи.

Таким чином, особи, які під час кримінального провадження безпідставно або з порушенням порядку здійснили затримання або взяття під варту якої-небудь людини, мають нести встановлену законом відповідальність. Обмеження свободи та недоторканості здійснюється через відповідальність й справедливість, виступаючи при цьому основними формами реалізації права, у тому числі й кримінального процесуального. Тому визначені підстави законного затримання у п. 1 ст. 5 Європейської конвенції з прав людини та КПК України (ч. 2 ст. 176, ст. 208, ч. 1 ст. 188, ст. 582, ст. 583, п. 6 ч. 1 ст. 615 КПК України) водночас закріпили й обмеження щодо реалізації конституційних прав і свобод, але які не можуть бути свавільними та несправедливими й мають встановлюватися виключно Конституцією і законами України, переслідувати легітимну мету, бути обумовленими суспільною необхідністю досягнення цієї мети, пропорційними та обґрунтованими. Таким міжнародним положенням відповідає чинний КПК України, в частині обмеження права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи в кримінальному процесі, позаяк за наявності підстав обмеження запроваджується таке правове регулювання, яке дозволяє оптимально досягти легітимної мети з мінімальним втручанням у реалізацію свободи і не порушувати сутнісний зміст такого права.

Список використаних джерел

1. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини від 01.06.2016 р. № 2-пп/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-16#Text>

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004

3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

4. Конституція України: Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

5. Шумська Н. С. Підстави обмеження права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи в кримінальному процесі. *Право і суспільство*. 2024. № 5. С. 295–302.

6. Аналіз стану здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення у 2023 році. *Верховний Суд*. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/sud_pract/Analiz_statistika_kriminal_2023.pdf

Довбаш Роман Сергійович

доцент кафедри кримінальної юстиції навчально-наукового інституту права та психології НАВС, кандидат юридичних наук, доцент

ЛЕГАЛІЗАЦІЯ (ВІДМИВАННЯ) ДОХОДІВ, ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ ВНАСЛІДОК УХИЛЕННЯ ВІД СПЛАТИ ПОДАТКІВ ЯК ОДНА ІЗ УМОВ ЗАГРОЗИ ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ ДЕРЖАВИ

На даний час в Україні серед інших злочинів, які завдають великих збитків економіці України є саме недоотримання грошових коштів від обов'язкових платежів, таких як сплата податків. Відповідно до статистичних даних злочини пов'язані з ухиленням від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) завдають щорічно збитків на суму близько 16,1% від офіційного валового внутрішнього продукту України [3].

Кримінальним кодексом України передбачена відповідальність за ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) та легалізацію (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом (ст.ст. 209, 212 КК України). Проте відповідальність саме у вигляді позбавлення волі передбачена лише за ознаками злочину, передбаченого ст. 209 КК України [4].

У зв'язку з тим, що положення статті 212 КК України містить умови для звільнення особи від кримінальної відповідальності, то особа, яка вчинила злочин, передбачений ст. 212 КК України має змогу до моменту притягнення її до кримінальної відповідальності сплатити податки, збори (обов'язкові платежі), а також відшкодувати шкоду, завдану державі їх несвоєчасною сплатою (фінансові санкції, пеня). За умови сплати особою, що вчинила злочин за ст. 212 КК України податків, зборів (обов'язкові платежі), а також відшкодування шкоди, завданої державі їх несвоєчасною сплатою (фінансові санкції, пеня) особа звільняється від кримінальної відповідальності за даний злочин [4].

Фактично, дана норма КК України (ч. 4 ст. 212) дає змогу особі вчиняти злочин з несплати податків, а у разі виявлення вчиненого злочину, особа має законний правовий механізм з уникнення від відповідальності шляхом сплати тієї суми, яка була несплачена раніше у вигляді податків.

Не чіткий та не систематичний контроль з боку контролюючих органів діяльності суб'єктів господарювання, а також діяльності фізичних осіб дають змогу не лише вчиняти злочини даної категорії, а й вживати заходи спрямовані на створення нових схем, які направлені на умисне ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів).

Вчинення ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), як правило вчиняються шляхом проведення наступних операцій:

- офшорні схеми;
- конвертаційні центри;
- «скрутки»;
- «сірий імпорт»;
- контрабанда;
- контрафакт продукції;
- виведення прибутку через псевдо підприємства, фізичних осіб, ФОП замість найму;
- заниження оборотів.

Ухилення від сплати податків можна охарактеризувати такими ознаками:

- умисні активні та пасивні дії (бездіяльність);
- діяння, направлені на зменшення податкових зобов'язань зі сплати всіх видів податків;
- незаконні методи зменшення податкових платежів;
- дії, які призводять до ненадходження до бюджетів чи державних цільових фондів значних сум грошових коштів шляхом маніпулювання податковою звітністю;
- проведення діяльності з метою отримання необлікованих грошових коштів з подальшим обертанням їх на власну користь;

Вказані вище дії завдають велику шкоду соціально-економічному розвитку України.

З метою обертання коштів отриманих злочинним шляхом, а саме від злочину - ухилення від сплати платків на свою користь особи використовують ряд операцій, які фактично свідчать про легалізацію (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, а саме:

- вчинення фінансових операцій та угод з грошовими коштами та іншим майном, здобутими завідомо злочинним шляхом;
- використання цих коштів та іншого майна для здійснення підприємницької або іншої господарської діяльності;
- створення організованих груп в Україні чи за її межами для відмивання грошових коштів та іншого майна, здобутих завідомо злочинним шляхом.

До проведення фінансових операцій передусім належать банківські та операції небанківських фінансових установ, а також ті, які проводяться під час

здійснення професійної діяльності на ринку цінних паперів. Як приклад, різноманітні договори купівлі-продажу, банківські позики, договори комісії, страхування, кредитування, перевезення, про спільну діяльність тощо.

Вказане вище свідчить, що передумовою досягнення мети розкриття злочину пов'язаного з ухилення від сплати податків, а також надання правильної правової кваліфікації необхідно також досліджувати кінцеві операції, що свідчать про так би мовити «освоєння» майна – грошових коштів, які є предметом ухилення від сплати податків, тобто предикатним злочином (діяння, яке є визначним, тобто первісним злочином іншого злочинного діяння, що вчинено після нього, та безпосередньо пов'язаного з ним).

Варто зазначити, що міжнародно-правове визначення предикатного злочину сформульовано у Конвенції Ради Європи № 41. Там предикатний злочин розглядається як будь-яке кримінально каране діяння, в результаті якого виникли доходи, що можуть стати предметом такого злочину, як відмивання [2].

Майно вважається здобутим злочинним шляхом, якщо воно прямо або опосередковано отримано в результаті вчинення кримінально караного діяння.

Фактично особа, яка вчиняє ухилення від сплати податків, має на меті довести до кінця свій злочинний намір, а саме розпоряджатися відповідними коштами, які не були сплачені в якості податків.

Таким чином, особі необхідно в подальшому вчинити відповідні дії, які фактично можна кваліфікувати як злочин, передбачений ознаками ст. 209 КК України [4].

Якщо розглядати кошти, як предмет вчинення злочину пов'язаного з легалізацією доходів, то основним механізмом в даному випадку є банки. Особи, які вчиняють легалізацію коштів отриманих від злочину – ухилення від сплати податків не мають іншого способу виведення коштів ніж як проведення ряду банківських операцій.

В даному випадку банк, який є суб'єктом першого рівня моніторингу повинен вживати заходи внутрішнього контролю. На банки покладено велику відповідальність, оскільки вони є суб'єктами першого рівня моніторингу та повинні вживати заходи внутрішнього контролю [1].

Відповідно до чинного законодавства України, на законодавчому рівні закріплена вимога обов'язкового дослідження та моніторинг фінансових операцій, що підлягають фінансовому моніторингу. Дослідження операцій пов'язаних зі сплатою податків як правило відбувається не на автоматичному рівні, як це передбачено для фінансових операцій, а лише після їх виявлення під час перевірок чи інших контрольних заходів.

Як наслідок з викладеного можна зробити висновок, що грошові кошти, які особа отримує від вчинення злочинів, передбачених ст.ст. 209, 212 КК України, є коштами, які отримано злочинним шляхом. Держава не отримуючи вчасно обов'язкові платежі у вигляді сплати податків або взагалі не отримуючи їх, фактично отримує збитки, що не кращим чином позначається на економічній безпеці, зростання економіки, що у свою чергу торкається інших сфер. При цьому недостатній контроль з боку посадових осіб державних та правоохоронних органів, покликаних належним чином відслідковувати надходження

(недонадходження) грошових коштів до державного бюджету, також сприяє ухиленню від юридичної відповідальності осіб.

Тому, на нашу думку, саме правильний підхід до виявлення та розкриття злочинів пов'язаних з легалізацією (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом дає змогу виявляти злочини вчинені особами у сфері оподаткування, а саме ухилення від сплати податків.

Це питання потребує детального пошуку в інших напрямках, зокрема ретельного дослідження та впровадження дієвих заходів суспільної корекції у сферах, які таким дослідженням будуть визначені.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення». - Відомості Верховної Ради України. 2020. № 25. Ст.171.

2. Конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму від 10.06.2011. Офіційний вісник України. 2011 р. № 41. / № 95, 2010, ст. 3374. Стор. 163.

3. Корінь Інна. Оцінка схем уникнення оподаткування та ухилення від сплати податків в Україні за допомогою офшорних схем [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://www.ndifp.com/1424/>

4. Кримінальний кодекс України. - Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25-26. Ст.131.

Дрозд Валентина Георгіївна

начальник консультативно-
контрольного відділу

Департаменту забезпечення діяльності
Голови Національної поліції України
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України

ЦИФРОВІЗАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОЗОРОСТІ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

У сучасному розумінні цифровізація («діджиталізація») — це невідпинний процес запровадження цифрових технологій у життєдіяльність людей, що створює новий рівень суспільних відносин. У системі державного управління цей процес спрямований на поступове перетворення державних послуг на зручні онлайн-сервіси, що є пріоритетом діяльності всіх державних органів України. Метою діджиталізації кримінальної юстиції є не лише автоматизація процесів, а й забезпечення прозорості діяльності державних органів та підвищення рівня довіри громадян до правосуддя.

Відповідно цифровізація («діджиталізація») визначається як невідпинний процес впровадження цифрових технологій у всі сфери життєдіяльності, що створює новий рівень суспільних відносин. У системі державного управління

цей процес спрямований на поступове перетворення державних послуг на зручні онлайн-сервіси. Основною метою цифровізації в кримінальному провадженні є не просто технічне оновлення, а перетворення кримінального процесу на динамічну систему, що підвищує рівень довіри громадян до правосуддя та забезпечує відповідність європейським стандартам, так як це зазначено в статті 106-1 (Інформаційно-комунікаційна система досудового розслідування) Кримінального процесуального кодексу України інформаційно-комунікаційна система досудового розслідування - це система, яка забезпечує створення, збирання, зберігання, пошук, оброблення і передачу матеріалів та інформації (відомостей) у кримінальному провадженні [1].

Саме тому, джерела виділяють дві магістральні тенденції [2], що визначають запити учасників процесу такі, як оптимізація (полягає у суттєвому зменшенні витрат часу та ресурсів для досягнення цілей провадження — від стадії досудового розслідування до винесення вироку) та прозорість (забезпечує якісну статистичну інформативність та можливість моніторингу процесів у режимі «реального часу»), що мінімізує ризики помилок, зловживань або корупційних порушень з боку державних органів) [6].

За останнє десятиліття кримінальний процес пройшов шлях від запровадження автоматизованої системи документообігу суду та ЄРДР до створення розгалужених комплексів. Це стосується Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи (ЄСІТС), як влучає модулі «Електронний кабінет», «Електронний суд» та підсистему відеоконференцзв'язку, що розширює доступ до правосуддя та на сьогодні продовжується удосконалюватися. Спеціалізована інформаційно-телекомунікаційна система «Система «іКейс», що вже на сьогодні використовується детективами Національного антикорупційного бюро для цифрового управління кримінальними провадженнями також з відповідними модифікаціями запроваджується в інших органах досудового розслідування [8].

На відміну від цивільного, господарського чи адміністративного процесів, де дефініції електронних доказів уже уніфіковані, Кримінальний процесуальний кодекс України все ще потребує чіткого законодавчого врегулювання цього питання. На практиці виникають гострі дискусії щодо ототожнення електронного та матеріального носія, що є питанням не лише права, а й фізики. Необхідність регламентації процедури подання електронних доказів є критичною для усунення правових колізій [5].

Слід відразу зазначити, що інновації із застосуванням штучного інтелекту та засудження на основі даних є неминучим майбутнім. Так, штучний інтелект (ШІ) здатен оптимізувати обробку масивів даних і зменшити навантаження на суддів, проте його використання потребує жорстких етичних меж та збереження «людського контролю» для захисту процесуальних гарантій. Evidence-based sentencing передбачає використання цифрових інструментів для оцінки ризику рецидиву, що дозволяє індивідуалізувати програми виправлення для кожного засудженого [3].

Поряд із очевидними перевагами, цифровізація кримінальної юстиції породжує низку системних ризиків і викликів, які без належного правового та

інституційного реагування можуть нівелювати її позитивний потенціал [7]. Так концентрація великих масивів чутливої інформації в електронних системах підвищує ризик несанкціонованого доступу, кібератак та витоків даних, що безпосередньо загрожує праву на приватність і може впливати на справедливість кримінального провадження та в цілому вплинути на ситуації в країні враховуючи воєнний стан, недостатній рівень цифрової грамотності окремих учасників процесу, обмежений доступ до інтернету або технічних засобів можуть фактично звужувати процесуальні права, особливо для соціально вразливих груп, у тому числі за умови відсутності зв'язку, «blackout».

Крім того, використання систем штучного інтелекту для аналізу даних або оцінки ризиків може відтворювати приховані дискримінаційні моделі, закладені в даних, а також створювати проблему «чорної скриньки», коли логіка ухвалення рішення є незрозумілою для суду та сторін, при цьому випереджальний розвиток технологій у порівнянні з правовим регулюванням може призвести до колізій, зокрема щодо статусу електронних доказів, процедур їх збирання, зберігання та оцінки допустимості [9].

Також доцільно враховувати, що збої в роботі інформаційних систем або відсутність резервних механізмів можуть фактично паралізувати здійснення правосуддя, що є неприйнятним у контексті гарантій безперервності судового розгляду.

Цифровізація кримінальної юстиції є не лише технологічним, а насамперед правовим та ціннісним процесом. Її успіх визначається здатністю держави поєднати інновації з принципами верховенства права, змагальності та поваги до прав людини. За умови комплексного нормативного врегулювання, належного рівня кібербезпеки та збереження вирішальної ролі людини у прийнятті процесуальних рішень, цифрові інструменти можуть стати дієвим механізмом підвищення прозорості, ефективності та довіри до системи кримінальної юстиції.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України.
2. Дорожня карта з верховенства права. https://eu-ua.kmu.gov.ua/wp-content/uploads/UA_Dorozhnya_karta_z_pytan_verhovenstva_prava_2.pdf.
3. Волобуєв А. Ф. Учасники кримінального провадження: проблемні питання класифікації [Електронний ресурс] / А. Ф. Волобуєв // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2024. № 4 (107). С. 126–136.
4. Шаблистий В. В. Імплементация европейских стандартів шляхом формування новітнього наукового напрямку в сфері кримінальної юстиції : монографія / В. В. Шаблистий, А. Ф. Волобуєв, О. А. Гритенко та ін. Дніпро : ДДУВС. 2025.
5. Хавронюк М. І. Система кримінальної юстиції: ознаки, поняття, елементи [Електронний ресурс] / М. І. Хавронюк. <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/fef26d19-af48-4dae-9033-c1c4d3c78390/content>.

6. Меркулова В. О. Взаємодія громадськості та органів кримінальної юстиції на різних стадіях кримінального судочинства: окремі аспекти удосконалення правового регулювання [Електронний ресурс] / В. О. Меркулова // Південноукраїнський правничий часопис. 2023. № 1. С. 85–92.

7. Куненко І. С. Поняття, функції та предмет кримінальної юстиції: теоретичний аналіз [Електронний ресурс] / І. С. Куненко // Вісник Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України. 2025. № 17. С. 46–53.

8. Про інформаційно-телекомунікаційну систему досудового розслідування "iКейс". <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0390886-21#Text>.

9. Аніщенко В. Формування професійних інформаційно-комунікативних компетентностей офіцерів пенітенціарної системи в умовах ступеневої освіти крізь призму інтеграції навчальних дисциплін [Електронний ресурс] / В. Аніщенко // Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: педагогічні науки. 2020. № 18 (3). С. 6–16.

Дударець Руслан Миколайович
доцент кафедри кримінальної юстиції Навчально-наукового інституту права і психології Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПОЛІТИКА ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 260 КК УКРАЇНИ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ДОВІРУ ДО ПРАВОСУДДЯ

Однією з найбільш чутливих сфер взаємодії держави та суспільства є кримінально-правова політика у сфері протидії створенню не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань, що є складовою державної політики щодо забезпечення національної безпеки. Збройна агресія проти України та запровадження правового режиму воєнного стану істотно актуалізували питання кримінально-правової протидії загрозам національній безпеці.

Однією з найбільш чутливих у цьому контексті є ст. 260 КК України, яка передбачає відповідальність за створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань та участь у них [1]. Відповідно до даних Єдиного звіту про кримінальні правопорушення Офісу Генерального прокурора за період з 2014 року по листопад 2025 року за цією статтею обліковано 3720 кримінальних правопорушень, з яких у 2014 році – 457, у 2015 році – 543, у 2016 році – 536, у 2017 році – 431, у 2018 році – 396, у 2019 році – 305, у 2020 році – 376, у 2021 році – 213, у 2022 році – 276, у 2023 році – 105, у 2024 році – 56, а за 11 місяців 2025 року – 26 випадків скоєння зазначених кримінальних правопорушень [2].

Суспільна небезпечність цього кримінального правопорушення полягає в тому, що створення та існування неконтрольованих суспільством і державою воєнізованих та збройних формувань є джерелами підвищеної небезпеки для

суспільства, створює можливість їх використання для вчинення злочинів, переростання в банди, протистояння з органами влади, веде до необхідності приборкання їх силою з відповідними наслідками тощо.

Стаття 260 КК України виконує превентивну та охоронну функції, спрямовані на запобігання дестабілізації публічного порядку. Її застосування безпосередньо пов'язане з категоріями «національна безпека», «державний суверенітет» та «публічний порядок». Реалізація кримінально-правової політики щодо ст. 260 КК України повинна ґрунтуватися на принципах законності, правової визначеності, пропорційності та субсидіарності кримінального права. Дотримання цих принципів забезпечує баланс між публічними інтересами держави та правами особи.

Разом з тим ефективність такої політики значною мірою залежить від рівня довіри суспільства до правосуддя та передбачуваності судових рішень. Судова практика відіграє ключову роль у конкретизації кримінально-правових норм. Верховний Суд, формуючи узагальнені правові позиції, забезпечує єдність правозастосування та сприяє підвищенню рівня довіри до правосуддя.

Однією з ключових проблем є фактична відсутність законодавчо визначених меж криміналізації.

Питання кримінальної відповідальності за створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань розглядалися в працях М. А. Акімова, А. А. Вознюка, А.О. Конончука, М. Й. Коржанського, В. О. Навроцького, В. А. Робака, В. П. Тихого, М. І. Хавронюка, П. В. Хряпінського, І. С. Шапкіна та інших.

Однак, на сьогодні не всі проблемні питання складу злочину, передбаченого ст. 260 КК України розв'язано.

Одним із таких питань є невизначеність мети не передбаченого законом воєнізованого або збройного формування, що створює проблеми у правозастосуванні цієї норми права. Більшість учених тлумачить мету цього діяння з позиції позитивного та негативного спрямування. Зокрема, зазначається, що факт учинення злочину є негативним, однак мету такого злочину з позицій моралі не завжди слід розглядати як негативну, у зв'язку з чим умовно вона може поділятися на позитивну та негативну (або злочинну й незлочинну). При цьому підкреслюється, що відсутність у диспозиції статті, яка передбачає кримінальну відповідальність за створення незаконного воєнізованого або збройного формування та участь у ньому, вказівки на характер мети є прогалиною в законі, яка істотно ускладнює відмежування цього злочину від суміжних складів [4-7].

Як зазначає А. А. Вознюк, в умовах загрози суверенітету, незалежності, територіальній цілісності України активно створюються та функціонують воєнізовані та збройні формування. Одні з них спеціалізуються на різноманітних протиправних діяннях, спрямованих на насильницьку чи іншу протиправну зміну або повалення конституційного ладу, захоплення державної влади, зміну меж території або державного кордону України, порушення громадської безпеки, залякування населення, провокування воєнного конфлікту тощо. Натомість метою існування інших об'єднань є захист інтересів Української держави, її суверенітету, територіальної цілісності, незалежності, прав і свобод

громадян від цих злочинів. Отже, діяльність одних формувань спрямована на вчинення злочинів, а інших – на запобігання їм [3, с. 41–48; 4, с. 629–630].

Визначення мети не передбаченого законом воєнізованого або збройного формування як злочинної спричиняє конкуренцію злочину, передбаченого ст. 260 КК України, зі злочинами, передбаченими ст.ст. 255, 257, 258³ КК України. Це негативно позначається на забезпеченні кримінально правової охорони громадської безпеки й інших пов'язаних із нею суспільних відносин від посягань злочинних об'єднань, ускладнює їх розмежування.

У зв'язку із цим у ході кримінального провадження та судового розгляду кримінальних справ за ст. 260 КК України необхідно з'ясувати мету створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань та участі у них. На наш погляд, створення таких злочинних об'єднань з метою захисту державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності й недоторканності України за певних умов варто визнавати обставиною, що виключає злочинність діяння, – спеціальним видом необхідної оборони.

Окрім того, слід зауважити, що диспозиція чинної редакції статті 260 КК України містить низку оціночних і нечітких понять («воєнізоване формування», «збройне формування», «не передбачене законом»), які не мають законодавчого визначення, що суперечить принципу юридичної визначеності як складовій верховенства права та створює істотні труднощі у її правозастосуванні, оскільки дозволяють органам досудового розслідування довільно розширювати сферу її застосування.

У правозастосовній практиці у справах за ст. 260 КК України в окремих випадках спостерігається тенденція до розширювального тлумачення ознак складу злочину з посиленням на умови воєнного стану, ототожнення факту групової самоорганізації громадян із «воєнізованим формуванням» без належної правової оцінки, обмеження процесуальних можливостей сторони захисту у зв'язку з використанням матеріалів з обмеженим доступом.

У демократичній правовій державі саме судова влада повинна виступати інструментом корекції надмірно репресивної кримінально-правової політики. Однак, вибіркове або надмірно широке кримінальне переслідування неминуче призводить до зниження довіри до правосуддя та сприйняття суду як інструмента державної політики. Воєнний стан не може розглядатися як підстава для зниження стандартів доступу до правосуддя. Навпаки, у справах за ст. 260 КК України суд повинен виступати ключовим гарантом захисту особи від надмірної криміналізації та свавільного переслідування.

Таким чином, кримінально-правова політика щодо застосування ст. 260 КК України потребує переосмислення з позицій верховенства права та довіри до правосуддя, що є запорукою збереження балансу між ефективною протидією загрозам національній безпеці та довірою суспільства до судової системи.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України від 29.06.2001. 2001. № 25. Стаття 131.

2. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>

3. Вознюк А. А. Актуальні проблеми кримінально-правового впливу на учасників не передбачених законами України воєнізованих або збройних формувань [Електронний ресурс] / А. А. Вознюк // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2015. № 2. С. 40–49.

4. Вознюк А. А. Кримінальна відповідальність за створення злочинних об'єднань та участь у них : монографія / А. А. Вознюк. Київ : Маслаков. 2018. 928 с.

5. Конончук А. О. Мета створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань та участі в них. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2018. № 3 (108). С.288-302.

6. Коржанський М. Й. Науковий коментар Кримінального кодексу України / М. Й. Коржанський. – Київ : Атіка : Академія : Ельга-Н. 2001. 656 с.

7. Робак В. А. Кримінальна відповідальність за створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань : дис. канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2008. 259 с.

Єрмоленко Інна Яківна

доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін навчально-наукового інституту права та психології НАВС, кандидат юридичних наук

АДМІНІСТРАТИВНА ЮРИСДИКЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ: ПОНЯТТЯ, ЗМІСТ ТА СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ

Юрисдикцію та адміністративно-юрисдикційну діяльність характеризують притаманні їй функції, через які здійснюється відповідна діяльність. Зміст адміністративної юрисдикції становить діяльність з реалізації її функцій, яка здійснюється у встановлених формах і відповідними методами. Термін «функція» (з латинської *functio* – виконання) має декілька визначень. Зокрема, у словнику іншомовних слів вона означає «діяльність, обов'язок, призначення» [1, с.727]. У великому тлумачному словнику сучасної української мови, «функція» визначена як: 1) явище, що залежить від іншого явища, є формою його виявлення і змінюється відповідно до його змін; 2) робота кого, чого-небудь, обов'язок, коло діяльності когось, чогось [2, с.13]. Виходячи з теорії права [3, с. 225], можна стверджувати, що адміністративно-юрисдикційній діяльності притаманні наступні функції: охоронна, виховна, регулятивна та превентивна. Охоронна функція адміністративної юрисдикції обумовлена приналежністю останньої до правоохоронної діяльності. Усім своїм призначенням та змістом юрисдикція повинна здійснювати цю функцію. Охоронна функція обумовлена завданнями законодавства про адміністративні правопорушення, визначеними у ст.1 КУпАП України в якості першочергових (з урахуванням відповідних політичних та економічних змін у державі): охорона державного устрою держави, власності,

соціально-економічних, політичних та особистих прав і свобод громадян, а також прав і законних інтересів підприємств, установ і організацій, установленого порядку управління, державного і громадського порядку, зміцнення законності, попередження правопорушень, виховання громадян у дусі точного і неухильного дотримання Конституції України та законів, поваги до прав, честі та гідності інших громадян, до правил співжиття, сумлінного виконання своїх обов'язків, відповідальності перед суспільством. Досягнення цих завдань забезпечується оперативним виявленням фактів адміністративних правопорушень, швидким розглядом адміністративних справ і вжиттям до винних законних і справедливих заходів адміністративних стягнень. Виховна функція полягає у вихованні громадян у дусі точного і неухильного дотримання Конституції України та інших законодавчих актів, поваги до прав, честі і гідності інших громадян, до правил співжиття, сумлінного виконання своїх обов'язків, відповідальності перед суспільством (ст. 1 КУпАП України). У реалізації цієї функції досягається виконання зазначених завдань, при цьому важлива роль належить як самій процедурі розгляду справ про адміністративні правопорушення, підвідомчих поліції, так і її організації, здійсненню демократичних принципів, перш за все гласності, широкої участі громадськості в цьому адміністративному провадженні.

Сьогодні діяльність правоохоронних органів перебуває під пильною увагою громадськості, що зобов'язує їх удосконалювати свою діяльність.

Нині суспільство потребує ефективної діяльності «нової поліції», працівники якої повинні бути взірцем законслухняності, діяти виключно відповідно до Закону. Така діяльність має здійснюватися у тісній взаємодії з населенням, державними та громадськими організаціями. Лише за перелічених умов можна розраховувати на успіх у цій важливій та відповідальній справі.

Регулятивна функція адміністративної юрисдикції відображає її управлінський аспект. Управління за допомогою норм права є системою управління з коригувальною часткою. У такій системі діє управляюча частина – в її ролі виступає законодавець (видавець правової норми), який задає за допомогою норм права зразки поведінки, та коригуюча частина – юрисдикція, призначення якої полягає у виправленні розходжень, що виникають між поведінкою керованої частки та заданим зразком поведінки.

Наступна функція адміністративно-юрисдикційної діяльності – превентивна – впливає із основних повноважень поліції щодо превентивної та профілактичної діяльності, спрямованої на запобігання вчиненню правопорушень п. 1 ч. 1 ст. 23 Закону України «Про Національну поліцію»). Реалізація цієї функції і є одним з головних завдань провадження в справах про адміністративні правопорушення, що підвідомчі органам Національної поліції, - запобігання адміністративним правопорушенням, виконання якого значною мірою залежить і від виконавчого провадження, оскільки із застосуванням (реалізацією) накладеного адміністративного стягнення чинне законодавство пов'язує досягнення цілей загальної та індивідуальної профілактики адміністративних правопорушень. Функції адміністративно-юрисдикційної діяльності поліції реалізуються за допомогою відповідних методів. Метод (від

грецького *methodos* – шлях до чого-небудь, простежування, дослідження) – це «шлях, спосіб, прийом практичного здійснення чого-небудь», «свідомі систематичні й послідовні дії, що ведуть до досягнення якої-небудь мети», «спосіб досягнення мети, сукупність прийомів та операцій теоретичного або практичного освоєння дійсності, а також людської діяльності, організованої певним чином» [4]. Універсальними методами будь-якої діяльності з загальнотеоретичних позицій є переконання та примус. Метод переконання – це система заходів правового і неправового характеру, які проводяться органами публічної адміністрації, що проявляється у здійсненні виховних, роз'яснювальних і заохочувальних заходів з метою формування у громадян розуміння необхідності чіткого виконання вимог законів та інших правових актів. Основними формами реалізації методу переконання при здійсненні адміністративно-юрисдикційної діяльності поліції є індивідуальні та колективні бесіди, обговорення поведінки особи, встановлення над нею індивідуального і колективного шефства, стимулювання участі в суспільно корисній діяльності і т. ін. На практиці позитивно себе зарекомендувала форма бесід.

Список використаних джерел

1. Словник іншомовних слів : За ред. О. С. Мельничука. К.: УРЕ, 1997. 920 с. С.727
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К. ; Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с. С.13-35
3. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: Підручник для студ. вищ. навч. закладів / Скакун Ольга Федорівна / Національний ун-т внутрішніх справ. - Х. : Консум, 2005. 656 с. С.225-226.).
4. Івченко А. О. Тлумачний словник української мови: Близько 7000 слів, ст. / Івченко А. О. Х. : Фоліо, 2005. 766 с. ISBN: 978-966-507-211-9

Коваль Богдан Вікторович
старший викладач кафедри
кримінальної юстиції ННІПП
Національної академії
внутрішніх справ
кандидат юридичних наук

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА СТОРОНИ ЗАХИСТУ НА ОЗНАЙОМЛЕННЯ З МАТЕРІАЛАМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У РАЗІ ВІДМОВИ В ПРОДОВЖЕННІ СТРОКІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ (ПРОКУРОРОМ АБО СЛІДЧИМ СУДДЕЮ)

Кримінальне провадження, відповідно до положень ст. 7 КПК України здійснюється з урахуванням засад, до яких відносяться, зокрема: змагальність сторін; забезпечення права на захист; рівність. Досягнення рівності сторін та забезпечення їх змагальності у кримінальному провадженні досягається внаслідок відкриття матеріалів кримінального провадження сторонами одна одній. Проте, окремі положення КПК України передбачають можливість

закінчення досудового розслідування без надання сторонам та іншим учасникам доступу до матеріалів кримінального провадження.

Питання забезпечення доступу до матеріалів кримінального провадження та ознайомлення з ними досліджували такі науковці як Ю. П. Аленін, Н. Л. Боржецька, І. В. Глов'юк, Ю. М. Грошевий, О. В. Капліна, В. Т. Малярєнко, М. А. Маркуш, Н. М. Обрізан, В. В. Рогальська, В.В. Литвинов, С.О. Ковальчук та інші. Проте недослідженим залишається саме питання реалізації права на ознайомлення з матеріалами кримінального провадження стороною захисту при зверненні прокурора з обвинувальним актом до суду після відмови в продовженні строків досудового розслідування прокурором або слідчим суддею.

Метою цього дослідження є визначення механізмів забезпечення реалізації права на ознайомлення сторони захисту з матеріалами кримінального провадження у разі звернення прокурора з обвинувальним актом до суду після відмови прокурора або слідчого судді в продовженні строків досудового розслідування.

Чинний КПК України чітко розмежовує стадію завершення та стадію закінчення досудового розслідування, виокремлюючи в самостійний темпоральний елемент право сторони захисту на ознайомлення з матеріалами досудового розслідування. Такий етап провадження є втіленням принципу змагальності та забезпечення права на захист, коли сторона захисту має можливість ознайомитись з доказами сторони обвинувачення для побудови своєї стратегії захисту і подальшого спростування доказів сторони обвинувачення або згоди з ними у разі їх беззаперечності.

Так, ст. 290 КПК України визначає порядок відкриття матеріалів кримінального провадження, порядок підтвердження сторін одна одній відкриття матеріалів, наслідки невідкриття матеріалів та порядок обмеження права на ознайомлення з матеріалами кримінального провадження.

Однак, ч. 9 ст. 295 КПК України та ч. 7 ст. 295¹ КПК України, визначають особливі підстави та порядки завершення досудового розслідування фактично обмежуючи право сторони захисту на ознайомлення з матеріалами кримінального провадження.

Так, в обох випадках законодавець зобов'язує прокурора протягом п'яти днів здійснити одну з дій, передбачених частиною другою статті 283 цього Кодексу, а саме:

- 1) закрити кримінальне провадження;
- 2) звернутися до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності;
- 3) звернутися до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру [1].

Тут слід зауважити, що КПК України визначає строк у п'ять днів на вчинення процесуальної дії, незалежно від залишку днів строку досудового розслідування. Тобто навіть за умови, що строк досудового розслідування на день відмови уповноваженим суб'єктом в продовженні строків досудового розслідування складає 2 дні, то у прокурора все одно для вчинення процесуальної дії є 5 днів. Тобто понад визначений ст. 219 КПК України строк.

Крім того, положення ст.ст. 295-295¹ КПК України встановлюють для прокурора обов'язок не просто повідомити про завершення досудового розслідування п'ятиденний строк, а саме вчинити конкретну дію, як от звернутись до суду з обвинувальним актом.

Вказана обставина повністю обходить стороною стадію відкриття матеріалів кримінального провадження сторонами одна одній, а також повністю позбавляє сторону захисту можливості ознайомитись з матеріалами кримінального провадження.

Така процесуальна обставина позбавляє сторону захисту можливості підготуватись до підготовчого судового засідання, на якому вирішується значна кількість ключових питань, які неможливо реалізувати без ознайомлення з матеріалами кримінального провадження. Вказане призводить до порушення основоположних принципів кримінального процесу, як то право на захист та змагальність сторін. Як зазначив Ю.П. Аленін: «ознайомлення учасників кримінального провадження з матеріалами досудового розслідування є одним із найдієвіших засобів охорони їх інтересів та забезпечення реалізації засади змагальності під час закінчення досудового розслідування» [2]. Про важливість відкриття матеріалів сторонами наголошував і Верховний Суд у постанові від 12 жовтня 2017 р. №5-237кє (15)17 зазначивши, що за таких умов, коли стороні обвинувачення відомі всі докази, а сторона захисту не володіє інформацією про них до завершення розслідування, порушується баланс інтересів у кримінальному процесі [3].

ЄСПЛ у своїх рішеннях переважно залишає питання допустимості доказів чи їх використання національним судам, але ніколи не обходить стороною основоположні принципи і засади судового розгляду. Зокрема, у справі «Джасперс проти Сполученого Королівства» ЄСПЛ вказав, що: «відповідно до принципу рівності сторін сторона обвинувачення не вправі приховувати, не надавати обвинуваченому матеріали, що перебувають у неї або доступні їй, які можуть допомогти обвинуваченому звільнитися від кримінальної відповідальності чи отримати менш суворий вирок. Це право (і, відповідно, обов'язок держави) стосується й матеріалів, які можуть викликати сумнів щодо доказів, наданих обвинувачем» [4].

Пропуск стадії завершення досудового розслідування порушується баланс сторін та зводить нанівець мету підготовчого судового засідання. Більше того, суд не може забезпечити реалізацію права на ознайомлення з матеріалами кримінального провадження стороною захисту, оскільки до суду надходить тільки обвинувальний акт з додатками, а матеріали кримінального провадження подаються на стадії дослідження письмових доказів.

За результатами дослідження питання забезпечення права стороною захисту на ознайомлення з матеріалами кримінального провадження у разі звернення прокурора з обвинувальним актом до суду на підставі ст.ст. 295-295¹ КПК України слід зазначити про необхідність законодавчих змін для забезпечення принципів змагальності та права на захист у кримінальному провадженні.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>. (дата звернення: 13.12.2025).
2. Алєнін Ю.П. Особливості відкриття матеріалів іншій стороні за новим КПК України: здобутки та прорахунки. Юридичний вісник. 2013. № 4.
3. Постанова Верховного Суду від 17 жовт. 2017 р. у справі №5-237кс (15)17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/69793657>. (дата звернення: 13.12.2025).
4. Справа №27052/95. Рішення ЄСПЛ «Джаспер проти Сполученого Королівства» від 16 лют. 2000 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-58495%22%5D%7D> (дата звернення: 13.12.2025).

Комаринська Юлія Борисівна

професор кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

КОМУНІКАЦІЙНА СКЛАДОВА, ЯК ГАРАНТІЯ ПРАВОСУДДЯ, ПІД ЧАС ДОПИТУ У СУДОВОМУ ЗАСІДАННІ

Комунікація є складним, ключовим явищем, що забезпечує процес взаємодії, обміну інформацією, спілкування між двома і більше особами. Її можливо визначити як багатогранний феноменом [1], належне налагодження та забезпечення якого має вплив на широкий спектр аспектів людського життя від індивідуальних до глобальних рівнів, у тому числі і в юриспруденції, зокрема у забезпеченні правосуддя.

Юридична комунікація охоплює широкий спектр досліджень і наукових розвідок, заснованих на критичних дослідженнях правових інституцій (наприклад, цивільних/кримінальних судів, державних органів, законодавчих органів) та створенні правової доктрини й юриспруденції (наприклад, адміністративної, статутної та загальної судової практики). Крім того, юридичні процеси (наприклад, судові процеси та судова практика, обговорення присяжних, вирішення спорів) також є предметом дослідження та аналізу для науковців у сфері комунікації та права. Нарешті, сучасне вивчення правової комунікації розширилося і включає різні мультидисциплінарні методологічні підходи для пояснення, виявлення та розуміння права та його соціологічного, критично-культурного та комунікативного впливу на суспільство [2]. Неп залишається в осторонь і криміналістична наука, адже формування та обрання тактики вербальних дій є предметом її дослідження.

Найсуттєвіше значення набуває комунікація під час проведення допиту. Вітчизняне законодавство, в окремих випадках, передбачає проведення допиту не лише на стадії досудового розслідування, а й у судовому засіданні. Законодавець такими випадками визначає: існування небезпеки для життя і

здоров'я особи, її тяжкої хвороби, наявності інших обставин, що можуть унеможливити її допит в суді або вплинути на повноту чи достовірність показань [3]. Саме тому комунікативна складова набуває поняття інструментарію, що забезпечують законність, рівність перед законом і судом, забезпечення права на захист тощо, а також повноту, всебічність та об'єктивність розслідування.

Вибудовування належної комунікації під час досудового розслідування та судового розгляду також можна розглядати як окремих аспект, вектор тактико-криміналістичного забезпечення. Адже саме напрацювання криміналістичної науки дозволяють організувати процесуальну дію, метою якої є отримання/обмін інформації, таким чином, що б у найкоротші терміни та найбільш ефективно отримати, значимі для розслідування та прийняття справедливого рішення, дані.

Ключовим елементом отримання криміналістично-значимої інформації від допитуваної особи є «постановка питань». Тобто формулювання самого запиту стосовно певної необхідної інформації. Відповідно, у Кримінальному процесуальному кодексі України визначено ряд вимог до такої процедури, а саме: запитання використовуються для уточнення і доповнення відповідей (ст. 351 КПК України), не дозволяється ставити навідні запитання, тобто запитання, у формулюванні яких міститься відповідь, частина відповіді або підказка до неї (ст. 352 КПК України), питання повинні стосуватися суті кримінального провадження (ст. 352 КПК України).

Питання – це найважливіша і найпоширеніша риса юридичних розмов. Допит – це зброя, яку використовують для перевірки або оскарження заяв окремих суб'єктів та учасників процесуальних дій, і вважається інструментом для висування звинувачень. Виходячи з синтаксичних і формальних особливостей ставлення запитань, які є важливою частиною будь-якого лінгвістичного аналізу, питання поділяються на два класи: закриті та відкриті питання. Критерії вибору однієї форми над іншими визначаються прагматичними факторами. Іншими словами, запитувач обирає одну форму питань на основі прагматичних стратегій, які він адаптує під час запитань [4].

Мислення людини завжди вимагає запитання як основної рушійної сили власної інтелектуальної енергії. У процесі мислення саме запитання виступає його пусковим механізмом, тією іскрою, що його запалює [5]. Відкритими вважаються питання, на які важко однозначно надати відповідь «так» чи «ні». Такий варіант запитань є найбільш інформативним для отримання відповіді, тому його доречно використовувати у випадках потреби пояснення певних фактів. Наприклад, прокурор поставив відкриті запитання, щоб свідок міг висловити і пояснення певну подію або явище, не перебиваючи його. Це дозволить присяжним та суду почути повну історію, а не лише її частину. Цю стратегію можна вважати ефективною або неефективним, залежно від того, на якому боці суду ви знаходитесь. Якщо ви на стороні обвинувачення, то це була б ефективна стратегія, бо вона дозволяє почути всю інформацію про певну подію, яку ви хочете, щоб вони зрозуміли та усвідомили. Якщо ви є адвокатом захисту, то у цьому випадку ви можете вважати стратегію неефективною, оскільки дозволяєте вашому клієнту надати пояснення, а відповіді відкривають можливості для обвинувачення для додаткового допиту вашого клієнта [6].

Окремим аспектом, що має вплив на комунікацію під час здійснення правосуддя є юридична термінологія. Юридична мова часто використовує технічні терміни, латинські фрази та структуровані формати, які можуть бути складними для розуміння для неспеціалістів. Ця спеціалізована лексика допомагає підтримувати послідовність і точність, що є ключовим для забезпечення справедливих і передбачуваних судових рішень. Однак це також створює складність, яка може ускладнити доступність для неюристів. Складна юридична мова може заважати розумінню як непрофесіоналами, так і неюристами. Це часто призводить до неправильного тлумачення або обмеженої взаємодії в юридичних процесах [4].

Тому, під час проведення допиту у судовому засіданні, необхідним є не лише отримання певної інформації від допитуваного, а й доведення, розтлумачення правових наслідків, у запитовій формі отримання підтвердження, що особа усвідомлює процедуру допиту, використання простої мови без втрати точності.

Збереження ясності та справедливості юридичної мови відображає фундаментальний етичний обов'язок для юристів. Чітка комунікація гарантує, що юридичні права, зобов'язання та процедури будуть точно розумітися всіма сторонами. Вона підтримує принцип справедливості, запобігаючи непорозумінням, які можуть несправедливо вплинути на судові результати.

Юристи та законодавці несуть етичний обов'язок створювати мову, яка є одночасно точною та зрозумілою. Це передбачає вибір відповідної термінології та уточнення складних понять без зменшення їхньої юридичної значущості. Невиконання цього може призвести до нерівності, упереджень або навіть помилок у виконанні чи судженнях. Юридична мова повинна балансувати технічну точність із доступністю, уникаючи зайвої неоднозначності, яка може завадити правосуддю. Коли юридичні документи доступні та зрозумілі, вони сприяють прозорості та довірі до правової системи. Ця відповідальність особливо актуальна у судових процесах, де неправильне тлумачення може суттєво впливати на права окремих осіб [7].

Список використаних джерел

1. Kryvenko V. V. Communication: concept, essence, content. *Uzhhorod National University Herald. Series: Law*. 2024. Vol. 1, no. 84. P. 71–77. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.1.9> .
2. Atkins, Alphonso R.. Legal communication. In *The SAGE Encyclopedia of Communication Research Methods*. Vol. 4. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications, Inc; 2017: 860-861. doi:10.4135/9781483381411.n295
3. Кримінальний процесуальний кодекс України. (б. д.). Офіційний вебпортал парламенту України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
4. Language Horizons Jof. The Role of Pragmatic Strategies in Interrogation in Legal Discourse: The Case of Shiraz Research Article. *Alzahra University*. 2021;5(9):227–49. doi:10.22051/LGHOR.2020.32000.1330
5. Пометун О., Гупан Н. Потенціал закритих і відкритих запитань у навчанні історії. *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи* 1 (3) (2020): 127-139.

Костилєва Тетяна Іванівна

доцент кафедри кримінальної юстиції
ННПП Національної академії
внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук

Костилєв Олександр Іванович

науковий співробітник науково-
дослідної лабораторії

з проблем державотворення та

правозастосування ННПП

Національної академії внутрішніх

справ, кандидат юридичних наук

ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ: ПРАВО НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД

Згідно ст. 55 Основного Закону України [1] – права і свободи людини і громадянина захищаються судом.

Кожна людина для встановлення обґрунтованості пред'явленого їй кримінального обвинувачення має право на основі повної рівності на те, щоб її справа була розглянута прилюдно і з додержанням усіх вимог справедливості незалежним і безстороннім судом [2, ст.10].

Основоположними елементами права на справедливий суд є верховенство права та належне здійснення правосуддя незалежним і безстороннім судом.

Принцип верховенства права у кримінальному провадженні застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини.

Так, частина 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (Європейської конвенції з прав людини) проголошує, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення [3].

У кримінальному провадженні правосуддя здійснюється лише судом згідно з правилами, передбаченими КПК України). Відмова у здійсненні правосуддя не допускається [4, ст. 30].

Право на справедливий суд охоплює вимоги до суду та його складу (суд, встановлений законом; вимоги щодо незалежності та неупередженості), а також процесуальні гарантії під час судового розгляду (право на доступ до суду; рівність сторін; публічний розгляд справи; презумпція невинуватості; розгляд у розумний строк; доступ до захисника або можливість представляти себе самостійно; обґрунтованість рішення).

Доступність правосуддя для кожної особи забезпечується національним законодавством України.

Так, кожному гарантується право на справедливий розгляд та вирішення справи в розумні строки незалежним і неупередженим судом, створеним на підставі закону [4, ст. 21]. Кожен має право, щоб обвинувачення щодо нього в найкоротший строк або стало предметом судового розгляду, або щоб відповідне кримінальне провадження щодо нього було закрито [4, ч. 5 ст.28].

Відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» кожному гарантується захист його прав, свобод та інтересів у розумні строки незалежним, безстороннім і справедливим судом, утвореним законом. [5, ст.7].

Ніхто не може бути позбавлений права на розгляд його справи в суді, до юрисдикції якого вона віднесена процесуальним законом.

Суддя розглядає справи, одержані згідно з порядком розподілу судових справ, установленим відповідно до закону. На розподіл судових справ між суддями не може впливати бажання судді чи будь-яких інших осіб. [5, ст. 8].

Вимоги до складу суду та порядку його визначення чітко закріплено в КПК України [4, ст. ст. 31, 35].

Обов'язково треба врахувати, що склад суду у кримінальному провадженні є незмінним, крім випадків, які унеможливають участь судді у розгляді справи, та інших випадків, передбачених КПК України Після зміни складу суду розгляд кримінального провадження починається спочатку, крім випадків, передбачених КПК України [4, ч.ч. 9, 10 ст. 35].

Кримінальне провадження щодо розгляду стосовно неповнолітньої особи обвинувального акта, клопотань про звільнення від кримінальної відповідальності, застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, їх продовження, зміну чи припинення, а також кримінальне провадження в апеляційному чи касаційному порядку щодо перегляду прийнятих із зазначених питань судових рішень здійснюються суддею, уповноваженим згідно із Законом України «Про судоустрій і статус суддів" на здійснення кримінального провадження стосовно неповнолітніх [4, ч.14 ст. 31].

Також треба зазначити, що суд під час підготовчого судового засідання повинен роз'яснити обвинуваченому у вчиненні злочину, за який передбачено покарання у виді довічного позбавлення волі, можливість та особливості розгляду кримінального провадження стосовно нього судом присяжних.

Право на розгляд кримінального провадження судом присяжних є невід'ємною складовою права обвинуваченого на справедливий суд.

Невиконання судом під час підготовчого судового засідання вимог ст. 384 КПК України є безумовною підставою для скасування судових рішень судом вищої інстанції.

Так само, під час підготовчого судового засідання суд роз'яснює обвинуваченому у вчиненні злочину, за який передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк більше десяти років, право заявити клопотання про розгляд кримінального провадження стосовно нього колегіально судом у складі трьох суддів.

Таке роз'яснення повинно також міститись в переліку прав у письмовій пам'ятці про права та обов'язки обвинуваченого.

Слід звернути увагу на те, що право на колегіальний розгляд, право на суд присяжних роз'яснюється в обов'язковому порядку.

Головуючий зобов'язаний після роз'яснення з'ясувати у обвинуваченого чи зрозуміло це право, беззастережно прийняти клопотання обвинуваченого та передати справу на перерозподіл за наявності відповідного клопотання.

Більшість суддів не приділяють великого значення тексту пам'ятки і в судах ця дія перетворюється на формальність. У такому випадку в матеріалах судової справи містяться пам'ятки без роз'яснення права обвинуваченим на колегіальний розгляд обвинувачення, права на суд присяжних. Це є грубим порушенням права на справедливий суд, доступ до правосуддя, що автоматично свідчить про порушення засад законності й верховенства права.

Суд зобов'язаний роз'яснити це право обвинуваченому на початку підготовчого провадження, а обвинувачений має право звернутися з відповідним клопотанням до суду до кінця підготовчого провадження, але в будь-якому випадку з метою розгляду надалі підготовчого провадження законним складом суду. Такий висновок відповідає правовим позиціям, висловленим у рішеннях ЄСПЛ, в яких встановлено порушення права на справедливий суд, гарантованого ст. 6 Конвенції.

Підсумовуючи, можна дійти висновку, що незалежність судової влади забезпечує кожній особі право на справедливий суд і тому є не привілеєм суддів, а гарантією поваги до прав людини та основоположних свобод, що дає змогу кожній особі відчувати довіру до судової системи [6].

Якщо право особи на справедливий суд порушено, держава несе за це відповідальність. Ухвалення рішення незаконним складом суду є безумовною підставою для скасування вироку.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28 черв. 1996 р. Верховна Рада України: [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#text>;
2. Загальної декларації прав людини, прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 груд. 1948 р. Верховна Рада України: [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text;
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод з протоколами/(Європейська конвенція з прав людини), ратифікована Україною 17 липн. 1997 р. Верховна Рада України : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text;
4. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квіт. 2012 р. Верховна Рада України : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#text>;
5. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 02 черв. 2016 р. [сайт] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>;
6. Рекомендація CM/Rec (2010)12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів/Верховна Рада України: [сайт] https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a38#Text.

Кубарева Ольга Володимирівна
професор кафедри кримінальної юстиції
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВОМІРНІСТЬ ОБШУКУ У СЛУЖБОВИХ ПРИМІЩЕННЯХ АДВОКАТІВ: ПРАКТИКА ЄСПЛ ТА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

Забезпечення конфіденційного спілкування між адвокатом та клієнтом є невіддільною частиною справедливого правосуддя. Обшук у службових приміщеннях адвокатів в рамках кримінального провадження завжди дає привід запитати, чи була вищезгадана цінність достатньо захищена. Останнім часом спостерігається збільшення кількості проведених обшуків житла, інших володінь адвоката, в тому числі приміщень, де вони здійснюють адвокатську діяльність. Так, відповідно до змісту звіту діяльності Комітету захисту гарантій адвокатської діяльності Ради адвокатів Київської області за 2024 рік в Україні за вказаний період в приміщеннях адвокатів проведено 163 обшуки. Для порівняння у 2023 – 161, 2022 – 69, 2021 – 159, 2020 – 89 [1, с. 5].

ЄСПЛ високо цінує професійну таємницю адвокатів і неодноразово наголошував, що якщо обшук юридичної фірми порушує або загрожує порушенням конфіденційності спілкування між адвокатом і клієнтом, це може вплинути на належне здійснення правосуддя тією мірою, якою це підпадає під дію ст. 6 Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Конфіденційність спілкування між адвокатом і клієнтом має бути захищена, оскільки вона є ключовим елементом ефективної юридичної практики та заохочує відкрите та чесне спілкування між адвокатом і клієнтом.

Відповідно до ст. 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» особливостями проведення обшуку житла, іншого володіння адвоката, приміщень, де він здійснює адвокатську діяльність є: 1) спеціальний суб'єкт подання клопотання про дозвіл на проведення обшуку стосовно адвоката, яким виступає Генеральний прокурор, його заступники, прокурор Автономної Республіки Крим, області, міста Києва та міста Севастополя; 2) обов'язкове формулювання в ухвалі слідчого судді, суду переліку речей, документів, що планується відшукати, виявити чи вилучити під час проведення слідчої дії; 3) обов'язкова присутність під час проведення слідчої (розшукової) дії представника ради адвокатів регіону, крім випадків його неявки за умови завчасного повідомлення, що у свою чергу не перешкоджає проведенню відповідної процесуальної дії. Отже, для забезпечення його участі службова особа, яка буде проводити відповідну слідчу дію, завчасно повідомляє про це раду адвокатів регіону за місцем проведення такої процесуальної дії. При цьому в розумінні представників органів адвокатського самоврядування «завчасно» означає розумний строк для того, аби представник Комітету міг оперативно зібратись і дістатись місця проведення слідчих дій [1, с. 9].

Встановлення законодавцем вимоги щодо участі представників органів адвокатського самоврядування має важливе значення з огляду на те, що їхня присутність в якості учасника слідчої дії є процесуальним запобіжником від

порушень прав адвокатів, а в разі їх наявності фіксація недотримання вимог в подальшому може стати підставою для визнання такого доказу недопустимим.

Відтак, неналежне дотримання зазначених вище вимог до проведення обшуку у адвокатів зумовлює наслідки у вигляді незадоволення клопотання сторони обвинувачення про накладення арешту на майно, вилучене під час вказаної слідчої дії, або скасування такого арешту судом вищої інстанції. В даному контексті слід звернути увагу на судову практику. Так, у справі № 991/5681/23 Апеляційна палата Вищого антикорупційного суду встановила порушення гарантій адвокатської діяльності зі сторони детективів НАБУ, що полягали у недоведеності стороною обвинувачення своєчасності повідомлення Ради адвокатів Київської області про обшук, а також початок його проведення у житлі адвоката за відсутності представника ради адвокатів [2].

Водночас практиці відомі випадки, коли повноваження Ради адвокатів регіону щодо участі у слідчій (розшуковій) дії делегуються іншому органу адвокатського самоврядування. Так, як убачається зі змісту ухвали Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду, під час обшуку у приміщенні адвоката замість представника ради адвокатів регіону був присутній член Комітету захисту прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності Національної асоціації адвокатів України. Голова зазначеного Комітету відповідними листами повідомив НАБУ про те, що на момент проведення слідчої дії персональний склад ради адвокатів у м. Києві не сформований. У зв'язку з цим відповідно до рішення Ради адвокатів України № 6 від 28 січня 2022 року деякі повноваження Ради адвокатів у місті Києві щодо сприяння забезпеченню гарантій адвокатської діяльності, захисту професійних прав адвокатів, у тому числі забезпеченню присутності представника у разі проведення у адвокатів слідчих дій, делеговано вказаному Комітету. Щодо наведеного суд зауважив, що як рада адвокатів регіону, так і Комітет виконують функцію забезпечення гарантій адвокатської діяльності, захисту професійних прав адвокатів, та враховуючи відсутність Ради адвокатів в місті Києві, виконання її функцій іншим органом адвокатури, визначеним органом адвокатського самоврядування, не є порушенням гарантій адвокатської діяльності [3].

Планування відповідних процесуальних дій стосовно адвоката передбачає врахування положень та принципів ЄСПЛ. Огляд та рішення ЄСПЛ дозволив виокремити критерії правомірності обшуку у помешканні адвоката чи іншому його володінні, а саме: обшук має бути проведений згідно із законом; необхідність у демократичному суспільстві; переслідування законних цілей; дотримання принципу пропорційності; наявність спеціальних процесуальних гарантій; доступність до «ефективного контролю», за винятком окремих специфічних гарантій, зумовлених особливостями професії адвоката.

Вираз «відповідно до закону» у значенні ст. 8 Конвенції окрім наявності основи в національному законодавстві передбачає якість відповідного закону, вимагаючи, щоб він був доступним для відповідної особи, яка, крім того, повинна бути здатною передбачити його наслідки для себе, та сумісний з верховенством права. В даному контексті слід навести рішення ЄСПЛ у справі «Петрі Саллінен та інші проти Фінляндії», відповідно до якого Суд, розглядаючи

«якість» правових норм в частині досліджуваної проблематики, розкритикував Фінляндію за відсутність чіткості у взаємозв'язку між положеннями Кримінально-процесуального закону та Закону про адвокатську асоціацію, що допускає різні тлумачення сфери застосування захисту конфіденційності повідомлень, а також за відсутність достатньої чіткості в правових положеннях щодо обставин, за яких привілейовані матеріали можуть бути предметом обшуків та вилучень. Таким чином, зазначені заходи були застосовані без достатніх правових гарантій: «Навіть якщо визнати, що у фінському законодавстві існує загальна правова основа для застосування цих заходів, відсутність сукупності правил, що з належною точністю визначають обставини, за яких може бути проведено обшук та вилучення матеріалів, позбавила заявників мінімального захисту, на який вони мають право в демократичній державі, що керується верховенством права [4].

Щодо оцінки «якості» українського законодавства, що регламентує питання проведення обшуків у адвокатів, ЄСПЛ у справі «Резнік проти України» зауважив, що КПК України 2012 року та Закон про адвокатуру того ж року врахували низку занепокоєнь, які Суд раніше висловлював у справі «Головань проти України» та в інших українських справах щодо обшуків та вилучень, що передували прийняттю цих документів. Водночас Суд також зазначив, що поняття адвокатської таємниці все ще визначається досить широко та загально. Законодавство конкретно не розглядає законні винятки, що дозволяють втручання слідчих органів у професійну таємницю адвоката (пункти 66-67) [5].

Критерій необхідності у демократичному суспільстві ЄСПЛ розглядає з позиції пропорційності засобів правомірній меті, що переслідувалася, та чи було належним чином додержано процесуальні гарантії, передбачені кримінальним процесуальним законодавством. Поруч з цим елементами, що враховуються в цьому відношенні, є тяжкість правопорушення, у зв'язку з яким було здійснено обшук та вилучення, чи були проведені вказані процесуальні дії відповідно до ордеру, виданого суддею або судовим виконавцем, чи були вони піддані судовому розгляду після факту події, чи ґрунтувався ордер на обґрунтованій підозрі та чи був його обсяг розумно обмежений. Суд також повинен перевірити спосіб проведення обшуку, та – якщо йдеться про адвокатську контору – чи проводився він у присутності незалежного спостерігача, щоб гарантувати, що матеріали, що підпадають під дію адвокатської таємниці, не будуть вилучені. Суд, нарешті, повинен врахувати масштаби можливих наслідків для роботи та репутації осіб, яких торкнувся обшук (п. 38 рішення у справі «Ілля Стефанов проти Болгарії») [6].

Страсбурзький суд неодноразово повторював, що обшук має бути пропорційним поставленій меті, враховуючи обставини кожного окремого випадку, а органи, що здійснюють обшук, повинні надавати особам належні та ефективні гарантії захисту від зловживання цим інститутом. У правовій державі важливо, щоб органи державної влади були обмежені у здійсненні своїх дискреційних повноважень у виборі засобів, за допомогою яких вони бажають досягти законної мети втручання. Загалом, необхідно обирати ці м'якші засоби, якщо поставлена мета може бути досягнута більш поміркованим шляхом. Про

пропорційність мети обшуку ЄСПЛ наголошував у справах «Головань проти України», «Ромен і Шміт проти Люксембург». В останньому рішенні Суд звернув увагу на проведенні обшуку з метою викрити джерело інформації журналіста через його ж власного адвоката, провівши обшук в її офісі [7]. Аналогічна ситуація мала місце у рішенні у справі «Андре та інші проти Франції», де Суд зазначає, що метою обшуку, було виявлення в приміщенні заявників, виключно в їхній якості юристів компанії, підозрюваної у шахрайстві, документів, які могли б підтвердити існування такого шахрайства з боку компанії, та використання таких документів як доказів проти неї. Таким чином, Суд зазначає, що в цій справі, в контексті податкової перевірки справ компанії, яка була клієнтом заявників, органи влади звернулися до заявників виключно через труднощі, що виникли як під час проведення необхідних податкових перевірок, так і під час пошуку «бухгалтерських, юридичних та корпоративних документів», що підтверджують підозру про те, що компанія-клієнт була причетна до шахрайства (пункти 46-48) [8].

Щодо наявності процесуальних гарантій у справі «Кулак проти Словацької Республіки» ЄСПЛ встановив, що на момент обшуку національним законодавством не було передбачено належних процесуальних гарантій від свавільного втручання у зв'язку з обшуком юридичної фірми. «Присутність представника Словацької асоціації адвокатів під час обшуку, який безсумнівно мав необхідну юридичну кваліфікацію для забезпечення захисту конфіденційних матеріалів та прав третіх осіб, була суто символічною та формальною, оскільки, згідно з положеннями Кримінально-процесуального кодексу, чинного на той час, він не мав права будь-яким чином втручатися в обшук юридичної фірми та вилучення робочого комп'ютера заявника з метою забезпечення практичного та ефективного захисту конфіденційної інформації, яка може бути захищена адвокатською таємницею» [9]. Прикладами висновку Суду про достатність гарантій є рішення у справі «Візер та Бікос Бетейлігунген ГмБХ проти Австрії», де Суд зазначає, що КПК Австрії передбачає додаткові процесуальні гарантії стосовно вилучення документів та електронних даних. Суд бере до уваги такі положення кодексу: (а) той, хто займає приміщення, що обшукується, повинен бути присутнім; (б) повинен бути складений протокол у кінці обшуку, а вилучені об'єкти повинні бути перелічені; (с) якщо власник заперечує проти вилучення документів або носіїв даних, їх слід запечатати та надати судді для прийняття рішення щодо того, чи можна їх використовувати для розслідування; та (д) крім того, що стосується обшуку адвокатського офісу, вимагається присутність представника об'єднання адвокатів. Далі Суд зауважує, що описані вище гарантії були повною мірою дотримані в частині вилучення документів: коли представник об'єднання адвокатів заперечував проти вилучення конкретного документа, цей документ запечатувався. Кілька днів пізніше слідчий суддя, у присутності заявника, прийняв рішення щодо того, на які файли поширювалася професійна таємниця, та повернув багато з них заявникові на цій підставі [4].

Поруч з наведеним ЄСПЛ неодноразово у своїх рішеннях привертав увагу до проблеми відсутності у адвоката процесуальних засобів в частині оскарження схвалення обшуку його житла чи приміщення, де він здійснює адвокатську

діяльність. Враховуючи послідовну практику ЄСПЛ, це упущення законодавця може призвести до порушення ст. 8 Конвенції, оскільки хоча закон передбачає можливість проведення обшуків, у тому числі в професійному приміщенні адвоката, він не надає достатніх процесуальних гарантій, оскільки адвокат, який не був обвинуваченим у кримінальному розслідуванні, не може оскаржити видачу ордера на обшук.

Список використаних джерел

1. Звіт діяльності Комітету захисту гарантій адвокатської діяльності за 2024 рік. Рада адвокатів Київської області. URL : <https://radako.com.ua/wp-content/uploads/2024/12/zvit-komitetu-2024-fin-1.pdf>

2. Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 27 лип. 2023 р. у справі №991/5681/23. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112539739>

3. Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 07 лют. 2023 р. у справі №991/6668/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108944158>

4. Рішення ЄСПЛ у справі у справі «Петрі Саллінен та інші проти Фінляндії» від 27 верес. 2005 р. (заява № 50882/99). Європейський суд з прав людини. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-70283%22%5D%7D>

5. Рішення ЄСПЛ у справі «Резнік проти України від 23 січ. 2025 р. (заява № 31175/14). Європейський суд з прав людини. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-240192%22%5D%7D>

6. Рішення у справі «Ілля Стефанов проти Болгарії» від 22 трав. 2008 р. (заява № 65755/01). Європейський суд з прав людини. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-86449%22%5D%7D>

7. Рішення ЄСПЛ у справі «Ромен і Шміт проти Люксембургу» від 25 лют. 2003 р. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_092#Text

8. Рішення ЄСПЛ у справі «Андре та інший проти Франції» від 24 лип. 2008 р. (заява № 18603/03). Європейський суд з прав людини. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-87938%22%5D%7D>

9. Рішення ЄСПЛ у справі «Кулак проти Словаччини» від 3 квіт. 2025 р. (Заява № 57748/21). Європейський суд з прав людини. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-242532%22%5D%7D>

*Кузьмічова-Кисленко Єлизавета
Володимирівна,*

доцент кафедри кримінальної юстиції
навчально-наукового інституту права
та психології Національної академії
внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук

ЗАСАДИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У СВІТЛІ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Засади кримінального провадження складають собою систему фундаментальних положень закріплених в КПК України, що визначають суть і порядок кримінального процесу, гарантують права учасників кримінального провадження та є вектором у діяльності учасників кримінального провадження. Разом із тим, беззастережне дотримання засад кримінального провадження є необхідною умовою ефективності самого провадження.

Окрім визначення засад кримінального провадження як таких, що стають індикатором рівня захищеності прав та свобод людини, побудови його системи, визначається, що вони застосовуються у випадках, коли положення КПК України не регулюють або неоднозначно регулюють питання кримінального провадження (ч. 6 ст. 9 КПК України).

Розглядаючи сучасні підходи до засад кримінального провадження, пропонуємо звернути увагу на положення ч. 5 ст. 9 КПК України, відповідно до якої «Кримінальне процесуальне законодавство України застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини», а також ч. 2 ст. 8 КПК України: «Принцип верховенства права у кримінальному провадженні застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини».

Вбачається, що законодавець під час прийняття КПК України 2012 року самостійно визначив в якому напрямку має рухатися кримінальне процесуальне право, в тому числі, і сучасні наукові підходи. Отже, сучасні підходи до засад кримінального провадження визначені практикою Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), а також як основа цієї практики – Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод (далі – КЗПЛ).

Дослідження КЗПЛ, а також значної кількості рішень ЄСПЛ дає можливість стверджувати, що складно виділити один або декілька напрямків, які є важливими для галузі кримінального процесу. Проте, звернемо увагу на окремі з них.

Так, ЄСПЛ приділяє особливу увагу проблемам забезпечення законності втручання держави в особисте життя людини, обмеження її недоторканості, права на справедливий судовий розгляд справи незалежним і неупередженим судом. Наприклад, справа «Салов проти України» дає змогу глибше зрозуміти зміст засади верховенства права. Так, ЄСПЛ зазначає, що «право на справедливий судовий розгляд, зазначене в ст. 6 параграфу 1 Конвенції, передбачає повагу до принципу верховенства права. Одним із основних аспектів принципу верховенства права є принцип правової певності, який

передбачає, що коли рішення суду стало остаточним, воно не може бути піддано сумніву будь-яким іншим рішенням суду. Відповідно до цього принципу жодна з сторін не може клопотати про перегляд остаточного і обов'язкового рішення переважно для того, щоб заслухати справу знову та домогтися нового рішення у справі. Повноваження судів вищих інстанцій щодо перегляду рішень мають застосовуватися з метою виправлення судових помилок, а не для нового розгляду справи по суті. Перегляд не має розумітися як удавана апеляція, і сама лише можливість існування двох поглядів на питання не є підставою для дослідження перегляду справи. Відступ від цього принципу дозволяється, коли це зумовлено обставинами суттєвого та непереборного характеру [1].

У справі «Резнік проти України», ЄСПЛ зазначає, зокрема, що: «Визначаючи, чи відповідали обшук і вилучення критерію проведених «згідно із законом», Суд встановив, що вони не лише повинні мати певну підставу в національному законодавстві, але й до того ж такий закон повинен бути доступним і передбачуваним, а також відображати принцип верховенства права. Тобто він повинен надавати конкретні процесуальні гарантії для належного захисту особи від свавільного втручання державних органів» (п. 58 Рішення) [2].

У справі «Мельник проти України» ЄСПЛ одногосло постановив, що було допущено порушення ст. 3 Конвенції «заборона нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження». Так, ЄСПЛ встановив, що «позбавлення свободи часто тягне за собою приниження людської гідності. Ще не було сказано, що затримання після звинувачення як таке зачіпає питання, викладені в ст. 3 Конвенції. Також наведену статтю не можна тлумачити як таку, що містить загальне зобов'язання звільняти особу за станом здоров'я чи доправляти її до цивільної лікарні для отримання специфічної медичної допомоги. Тим не менш, відповідно до цього положення держава має забезпечити особу умовами утримання, які б не порушували її людську гідність, щоб спосіб та метод виконання міри покарання не зумовлювали страждання або труднощі такої міри, які б перевищували неминучий рівень страждань в'язня та щоб з огляду на практичні вимоги ув'язнення його здоров'я та добробут були забезпечені. Оцінюючи умови утримання, треба брати до уваги кумулятивний ефект цих умов, а також специфічні твердження заявника. Наявні 3 складові, які необхідно розглядати стосовно сумісності стану здоров'я заявника та умов його утримання: 1. медичний стан в'язня; 2. адекватність медичної допомоги, яка надається в умовах утримання; 3. доцільність утримання з огляду на стан здоров'я заявника» (п. 93, 94 Рішення) [3].

Фактично ЄСПЛ у своєму Рішенні доповнює норми КЗПЛ і розширює їх зміст, оскільки ані міжнародні документи, ані національне законодавство не в змозі вмістити в собі абсолютно весь обсяг нормативних положень, яким характеризується та або інша засада кримінального провадження.

Стосовно визначення права на справедливий суд, ЄСПЛ встановив, що «право на суд» у сфері кримінального правосуддя є не більш абсолютним, ніж у цивільно-правових справах. До нього застосовуються обмеження (п. 49 Рішення «Девір проти Бельгії»). Проте такі обмеження не повинні обмежувати здійснення права таким чином і настільки, у яких спотворюється сама суть

цього права. Вони повинні переслідувати законну мету, крім того, має бути встановлена обґрунтована пропорційність застосованих засобів необхідної мети (п. 37 Рішення «Девір проти Бельгії») [4].

В п. 32 Рішення «Ленгборгер проти Швеції» ЄСПЛ визначив, що для того, щоб встановити, чи можна вважати суд «незалежним», необхідно враховувати, зокрема, спосіб призначення його членів та термін їх повноважень, наявність гарантій проти зовнішнього тиску, і питання про те, чи є орган насправді незалежним. Фактично в своєму Рішенні, ЄСПЛ сформував критерії незалежності суду: - спосіб призначення його членів та термін їх повноважень, - наявність гарантій проти зовнішнього тиску, - чи є орган насправді незалежним [5].

Вбачається, що зазначені критерії в повній мірі можна застосовувати і в національній системі права, зважаючи на її особливості. Частково вказані критерії зафіксовані в Конституції України, зокрема, в ст. 126 «Незалежність і недоторканність судді гарантуються Конституцією і законами України» та інші.

Отже, аналіз засад кримінального провадження у світлі практики ЄСПЛ створює передумови для подальшого реформування чинного КПК з урахуванням європейських стандартів. Це гарантує, що кримінальне провадження в Україні відповідатиме міжнародним стандартам захисту прав людини.

Список використаних джерел

1. Справа «Салов проти України» (Заява № 65518/01). Рішення від 06 вересня 2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_428#Text

2. Справа «Резнік проти України» (Заява № 3175/14). Остаточне рішення від 23 квітня 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_006-25#Text

3. Справа «Мельник проти України» (Заява № 72286/01). Рішення від 28 березня 2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_049#Text

4. CASE OF DEWEER v. BELGIUM (Application no. 6903/75). STRASBOURG 27 February 1980. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-57469%22%5D%7D>

5. CASE OF LANGBORGER v. SWEDEN (Application no. 11179/84). JUDGMENT STRASBOURG 22 June 1989. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-57515%22%5D%7D>

Литвинчук Олександр Іванович
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінальної
юстиції навчально-наукового
інституту права та психології
Національної академії внутрішніх
справ

ТРЕТЕЙСЬКІ СУДИ В ЗАГАЛЬНІЙ СИСТЕМІ ПРАВОСУДДЯ

У лютому 2022 року Україна офіційно подала заявку на членство у Європейському Союзі [1], що стало важливим кроком на шляху євроінтеграції.

Однією з ключових вимог, які висуває ЄС до країн-кандидатів, є проведення широкомасштабних реформ у різних сферах, включно з удосконаленням системи правосуддя. Це завдання є особливо актуальним для України, оскільки правова система та судова гілка влади відіграють вирішальну роль у зміцненні демократичних інститутів, захисті прав людини та забезпеченні верховенства права – основоположних цінностей Європейського Союзу.

Серед напрямків реформування української системи правосуддя особливого значення набувають:

1. Підвищення незалежності судової системи. Судді повинні мати повну незалежність від політичного впливу [2], що є ключовою вимогою ЄС. Це передбачає реформу судової влади, включно з процесами призначення, атестації та звільнення суддів, а також посилення відповідальності за корупцію та зловживання посадовими повноваженнями.

2. Гарантії справедливого судового розгляду. Забезпечення права на справедливий суд є основоположним принципом, що закріплений як у Конституції України, так і в міжнародних правових документах, таких як Європейська конвенція з прав людини [3, с. 52-59]. Реформа правосуддя повинна сприяти доступу громадян до неупередженого та оперативного судового розгляду.

3. Зміцнення інститутів альтернативного вирішення спорів. Третейські суди та інші механізми альтернативного правосуддя, зокрема, медіація, можуть допомогти знизити навантаження на судову систему та забезпечити ефективніше вирішення спорів. Ця вимога також є важливим елементом інтеграції з європейськими стандартами правосуддя.

4. Боротьба з корупцією в судовій системі. Проблема корупції залишається однією з найбільших перешкод на шляху до ефективної судової реформи. ЄС постійно акцентує на необхідності створення дієвих механізмів запобігання корупції та підзвітності суддів і правоохоронців.

У 2016 році сфера правосуддя зазнає значних змін, що пов'язано з прийняттям змін до Конституції України [4]. Прийняті тоді конституційні зміни ініціювали масштабну судову реформу, спрямовану на перезавантаження системи правосуддя. Її головна мета – створити ефективні, незалежні суди, що відповідають європейським стандартам верховенства права.

При цьому одним з важливих конституційних приписів є наступний: «Законом може бути визначений обов'язковий досудовий порядок урегулювання спору» [5]. Ця норма відіграє важливу роль у розвитку альтернативних засобів вирішення спорів, оскільки відкриває можливості для законодавчого закріплення та впровадження обов'язкових процедур досудового врегулювання в окремих категоріях справ. Вона передбачає можливість законодавчого врегулювання способів вирішення конфліктів поза межами традиційної судової системи, що відповідає сучасним тенденціям у міжнародному праві.

Впровадження обов'язкового досудового порядку сприяє зменшенню навантаження на суди, оскільки частина спорів може бути вирішена на стадії медіації, переговорів або через третейські суди. Це дозволяє вирішувати спори швидше, дешевше і менш формалізовано, що особливо важливо в умовах

перевантаженості судової системи України [6].

Альтернативні засоби вирішення спорів, такі як медіація, третейські суди, арбітраж або переговори, стали невід'ємною частиною правової системи багатьох країн Європейського Союзу. Їхнє широке використання підтримує не лише зниження навантаження на судову систему, але й підвищує доступність правосуддя для громадян. Закріплення обов'язкових досудових процедур в окремих випадках також дозволяє покращити захист прав і інтересів сторін, які можуть обрати більш гнучкі й ефективні шляхи вирішення своїх суперечок.

Відтак, цей конституційний припис відкриває шлях до подальшого розвитку та вдосконалення правового інституту альтернативних способів вирішення спорів, сприяючи його інтеграції у правову систему України та наближенню до європейських стандартів правосуддя.

За даними аналізу стану функціонування третейських судів, що проводився у 2018 (відзначимо, що нині цей стан не став кращим, ураховуючи ще й фактор повномасштабного вторгнення та окупації частини території України), «з 515 зареєстрованих третейських судів здійснювали діяльність, – під чим розуміється укладення потенційними сторонами спорів третейських договорів, розгляд справ та винесення рішень, – 248 третейських судів» [7].

О. Козакевич відзначає з цього приводу, що «слід зазначити, що й досі третейське судочинство розвивається дуже повільно, неоднозначно сприймається як юристами, так і громадянами та залишається недостатньо дослідженим» [8, с. 18].

Законодавча база третейського розгляду спорів в Україні базується на Законі України «Про третейські суди». Цей закон містить норми, що регулюють основні аспекти діяльності третейських судів, від укладення третейської угоди до виконання третейського рішення.

Відповідно до цього Закону «третейський суд – недержавний незалежний орган, що утворюється за угодою або відповідним рішенням заінтересованих фізичних та/або юридичних осіб у порядку, встановленому цим Законом, для вирішення спорів, що виникають із цивільних та господарських правовідносин» [0].

Третейські суди, як один із ключових інститутів альтернативного вирішення спорів, займають важливе місце в контексті реформування правосуддя. Конституційно-правовий аспект функціонування третейських судів визначає їхню роль у системі правосуддя та їхнє місце у правовому полі України. Це питання є особливо важливим в умовах реформування судової системи, метою якого є забезпечення верховенства права, доступності правосуддя та підвищення довіри громадян до судової системи.

Одним із ключових аспектів конституційно-правового регулювання третейських судів є питання їхньої правосуб'єктності та відповідності принципам правосуддя, закріпленим у Конституції України. Зокрема, принцип незалежності судової влади та право кожного на справедливий судовий розгляд повинні бути враховані при функціонуванні третейських судів. Оскільки третейські суди є альтернативним механізмом вирішення спорів, їх діяльність не повинна порушувати ці конституційні принципи, а також повинна гарантувати

об'єктивність та неупередженість під час вирішення спорів.

Важливим аспектом у функціонуванні третейських судів є питання обов'язковості та виконуваності їхніх рішень. У цьому контексті конституційно-правові положення про забезпечення права на апеляцію та перегляд судових рішень стають актуальними. Законодавство України передбачає можливість оскарження рішень третейських судів у державних судах, що дозволяє забезпечити відповідність цих рішень основоположним принципам правосуддя. Однак цей механізм повинен бути вдосконалений для запобігання зловживанням та забезпечення ефективності третейських судів.

Крім того, діяльність третейських судів повинна бути спрямована на зниження навантаження на державну судову систему. Це відповідає вимогам сучасних судових реформ, що мають на меті підвищення ефективності правосуддя. Третейські суди можуть стати дієвим механізмом вирішення спорів у комерційній, фінансовій та інших сферах, де сторони готові добровільно звертатися до них для швидкого та професійного вирішення конфліктів.

Конституційно-правовий аспект діяльності третейських судів також включає питання їхньої відповідності міжнародним зобов'язанням України, зокрема стандартам Європейського Союзу щодо правосуддя. У процесі інтеграції України до ЄС важливим стає аналіз відповідності національного законодавства, що регулює діяльність третейських судів, європейським стандартам правосуддя. Це включає не лише забезпечення незалежності та неупередженості суддів, але й розробку механізмів, які гарантуватимуть виконання рішень третейських судів у правовому полі України.

Також важливим є питання інтеграції третейських судів у загальну правову систему України. Незважаючи на їх альтернативний характер, діяльність третейських судів повинна бути чітко врегульована законодавством та контролюватися в межах загальної судової системи для запобігання порушенням прав сторін. Необхідно розробити ефективні механізми взаємодії між державними та третейськими судами, що забезпечить правову визначеність і довіру до третейського правосуддя.

Загалом, реформування правосуддя в Україні вимагає не лише удосконалення діяльності державних судів, але й розвитку альтернативних механізмів, таких як третейські суди. Вдосконалення їх конституційно-правового регулювання сприятиме підвищенню ефективності судової системи, зниженню навантаження на суди та забезпеченню доступу громадян до справедливого й неупередженого вирішення спорів.

Відтак, на нашу думку, існує необхідність перепрацювання чинного законодавства про третейські суди та підготовку і прийняття проєкту, що буде ґрунтуватися на положеннях конституційної реформи правосуддя та буде здатним актуалізувати функціонування третейського судочинства.

Список використаних джерел

1. Переговори про вступ України до ЄС: повний гід у 12 питаннях. URL <https://eu-ua.kmu.gov.ua/news/peregovory-pro-vstup-ukrayiny-do-yes-povnyj-gid-u-12-pytanniah-i-10-mifah-2/>

2. Висновок № 1 (2001) Консультативної ради європейських суддів для

Комітету міністрів Ради Європи про стандарти незалежності судових органів та незмінюваність суддів. URL https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a52#Text

3. Завальнюк І. В. Право на справедливий суд та право на судовий захист: аспекти співвідношення. *Київський часопис права*. 2022. №1. С. 52-59.

4. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя). Закон України від 02 черв. 2016 р. *Відомості Верховної Ради*. 2016. № 28. Ст.532.

5. Конституція України від 28 черв. 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30.

6. Тіньовий звіт до розділу 23 «Правосуддя та фундаментальні права» Звіту Європейської комісії щодо України у 2023 р. URL https://euneighbourseast.eu/wp-content/uploads/2024/09/ali_shadowreport_chapter23.pdf

7. Третейські суди в Україні: стан розвитку, статистика, практика та перспективи. URL https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2019/02/New_Justice_Analytical_Report_Arbitration_Courts_in_Ukraine_UKR.pdf

8. Козакевич О. М. Третейські суди та доступ до правосуддя. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2020. №4. С. 14-21.

9. Про третейські суди. Закон України від 11 трав. 2004 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 35. Ст. 412.

Ліхолєтова Юлія Андріївна

начальник відділу систематизації судової практики касаційного суду управління аналітичної та правової роботи Касаційного кримінального суду департаменту аналітичної та правової роботи Апарату Верховного Суду, кандидат юридичних наук

ЕТАПИ ВПРОВАДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННОГО СУДОЧИНСТВА В УКРАЇНІ

У сучасному світі процес цифровізації відбувається у багатьох сферах, і українська судова система не стала винятком. Зокрема, поштовхом для діджиталізації правосуддя став введений в Україні карантин через пандемію коронавірусу та військовий стан. Як наслідок, запроваджуються нові процедури, спрямовані на захист прав, свобод та дотримання безпеки учасників судового розгляду.

Впровадження електронного судочинства в Україні можна відслідкувати шляхом його розподілу на такі етапи:

1) 2002-2014 – адаптація законодавства України до законодавства Європейського Союзу:

➤ 21.11.2002 – Закон України № 228-IV «Про Концепцію Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу». Мета – створення національної інформаційної мережі судових рішень з метою забезпечення доступу до правосуддя;

➤ 18.03.2004 – Закон України № 1629-IV «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу». Мета - досягнення відповідності правової системи України *acquis communautaire* з урахуванням критеріїв, що висувуються Європейським Союзом до держав, які мають намір вступити до нього; створення електронної системи документації Європейського Союзу, перекладеної на українську мову, в тому числі актів *acquis communautaire*;

➤ 22.12.2005 – Закон України № 3262-IV «Про доступ до судових рішень», на підставі якого запрацював Єдиний державний реєстр судових рішень;

➤ 2010 та 2012 – Державна судова адміністрація України розробила Концепції галузевої програми інформатизації судів загальної юрисдикції та інших установ судової системи. Мета - поетапний план розробки і впровадження нових підсистем Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система (далі – ЄСІТС);

➤ 2012 – Державне підприємство «Інформаційні судові системи» розробило Концепцію «Електронного суду України». Мета - можливість через мережу «Інтернет» подавати до суду документи, що підписані електронним цифровим підписом; можливість надсилати копії процесуальних документів або повісток за допомогою e-mail та SMS;

➤ 21.12.2012 – Рада суддів України затвердила «Стратегічний план розвитку судової влади України на 2013–2015 роки». Мета – покращення якості і реформування судової системи;

➤ 11.12.2014 - Рада суддів України затвердила «Стратегію розвитку судової системи в Україні на 2015–2020 роки». Мета – подальша інтеграція інноваційних технологій в судочинство.

2) 2017–2021 – внесення змін до деяких законодавчих актів з метою поетапного впровадження ЄСІТС:

➤ 03.10.2017 - Закон України № 2147-VIII «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів», яким закріплено електронне судочинство як форму здійснення судового розгляду спорів за допомогою ЄСІТС;

➤ 27.04.2021 – Закон України № 1416-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення поетапного впровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи», яким відтерміновано початок функціонування ЄСІТС та передбачено можливість введення в експлуатацію її окремих модулів.

3) 2021-2024 – забезпечення доступу до суду в умовах пандемії та воєнного стану:

➤ 17.08.2021 – Рішення Вищої ради правосуддя № 1845/0/15-21 «Про затвердження Положення про порядок функціонування окремих підсистем Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи». Мета - функціонування в судах окремих модулів ЄСІТС - «Електронний кабінет», «Електронний суд» та підсистеми відеоконференцзв'язку;

➤ 14.06.2022 – Наказ Державної судової адміністрації України № 178 «Про затвердження галузевої Програми інформатизації місцевих та апеляційних судів і проекту побудови Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи на 2022-2024 роки»;

➤ 27.07.2022 – Закон України № 2461-IX «Про внесення змін до Закону України "Про судоустрій і статус суддів" щодо додаткових способів інформування про судові справи та проведення зборів суддів в умовах воєнного чи надзвичайного стану». Мета – запровадження додаткового інформування сторін судового процесу про розгляд справи з використанням Єдиного державного вебпорталу електронних послуг, у тому числі з використанням мобільного додатка Порталу Дія (Дія), та отримання через відповідний додаток в електронній формі судового рішення у справі, виконавчого документа, виданого у формі електронного документа, особою, що є стороною у справі;

➤ 29.06.2023 – Закон України № 3200-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обов'язкової реєстрації та використання електронних кабінетів в ЄСІТС або її окремій підсистемі (модулі), що забезпечує обмін документами»;

➤ 23.02.2024 – Закон України № 3604-IX «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо забезпечення поетапного впровадження Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи». Викладено у новій редакції ст. 35 Кримінального процесуального кодексу України, де закріплене нормативне регулювання ЄСІТС.

Варто зазначити, що за основу створення ЄСІТС Україна взяла естонську модель функціонування електронного суду, яка базується на використанні цифрових інструментів для всіх етапів судового процесу, від подання позовів до винесення рішень, із забезпеченням високого рівня безпеки та захисту персональних даних.

«Електронний суд», як підсистема ЄСІТС, значно спрощує життя людей, яким потрібно звертатися до суду. Адже тепер вони можуть подавати документи, сплачувати судовий збір, знайомитися з матеріалами справи, відслідковувати її рух та отримувати судові рішення дистанційно.

Щоб почати користуватися підсистемою «Електронний суд», слід перейти на сайт - id.court.gov.ua.

Далі слід здійснити процедуру реєстрації електронного кабінету з використанням КЕП та внесенням контактних даних особи. Подальша автентифікація користувача буде здійснюватися за допомогою КЕП користувача.

При використанні КЕП під час роботи із підсистемою «Електронний суд» для авторизації потрібен діючий КЕП. Не допускається використання іншого КЕП під час підписання документів в підсистемі «Електронний суд» аніж той, що використовувався під час авторизації.

Отже, електронне судочинство – це новий рівень доступу до правосуддя, який економить час та спрощує комунікацію між громадянами й судами, особливо в умовах воєнного стану. Адже українці, навіть перебуваючи за кордоном, мають змогу захистити свої права через «Електронний суд».

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
2. Концепція галузевої програми інформатизації судів загальної юрисдикції та інших установ судової системи: Державна судова адміністрація України. <https://court.gov.ua/concept/>
3. Про Концепцію Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 21 лист. 2002 р. № 228-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/228-15#Text>
4. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 18 бер. 2004 р. № 1629-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629-15#Text>
5. Про доступ до судових рішень: Закон України від 22 груд. 2005 р. № 3262-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3262-15#Text>.
6. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України від 03 жовт. 2017 р. № 2147-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19#n2>
7. Про затвердження Положення про порядок функціонування окремих підсистем Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи: Рішення Вищої ради правосуддя від 17 серп. 2021 р. № 1845/0/15-21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1845910-21#Text>
8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення поетапного впровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи: Закон України від 27 квіт. 2021 р. № 1416-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1416-20#Text>
9. Про затвердження галузевої Програми інформатизації місцевих та апеляційних судів і проекту побудови Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи на 2022-2024 роки: Наказ Державної судової адміністрації України від 14 черв. 2022 р. № 178. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0178750-22#Text>
10. Про внесення змін до Закону України "Про судоустрій і статус суддів" щодо додаткових способів інформування про судові справи та проведення зборів суддів в умовах воєнного чи надзвичайного стану: Закон України від 27 лип. 2022 р. № 2461-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2461-20#Text>
11. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обов'язкової реєстрації та використання електронних кабінетів в ЄСІТС або її окремій підсистемі (модулі), що забезпечує обмін документами: Закон України від 29 черв. 2023 р. № 3200-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3200-20#Text>
12. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо забезпечення поетапного впровадження Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи: Закон України від 23 лют. 2024 р. № 3604-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3604-20#Text>

13. Стратегічний план розвитку судової влади України на 2013–2015 роки: рішення Ради суддів України від 11 груд. 2014 р. №71. URL: <https://shi.lv.court.gov.ua/sud1319/strategy2015/st2013>

14. Стратегію розвитку судової системи в Україні на 2015–2020 роки: Рішення Ради суддів України від 11 груд. 2014 р. №71. URL: <https://shi.lv.court.gov.ua/sud1319/strategy2015/st2013>

Никоненко Михайло Якович

професор кафедри кримінальної юстиції
навчально-наукового інституту права та
психології Національної академії внутрішніх
справ, кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ БЕЗ УХВАЛИ СЛІДЧОГО СУДДІ, СУДУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Відповідно до ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Саме це положення покладено в основу формування засади верховенства права, передбаченої ст. 8 КПК України), зміст якої полягає в тому, що кримінальне провадження здійснюється з додержанням принципу верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави.

Розглядаючи питання прав і свобод людини і правомірність їх обмеження, а також питання затримання особи без ухвали слідчого судді, суду у кримінальному провадженні, звернемося до положень Конституції України. Так, в ст. 29 Конституції України зазначено, що кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність. Ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом. У разі нагальної необхідності запобігти злочині чи його перепинити уповноважені на те законом органи можуть застосувати тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід, обґрунтованість якого протягом сімдесяти двох годин має бути перевірена судом. Затримана особа негайно звільняється, якщо протягом сімдесяти двох годин з моменту затримання їй не вручено вмотивованого рішення суду про тримання під вартою.

Детальний аналіз ст. 29 Конституції України дає підстави стверджувати, що йдеться саме про затримання особи без ухвали слідчого судді, суду як тимчасовий запобіжний захід. Більше того, якщо звернути увагу на визначену в ст. 29 Конституції України мету затримання, то таке затримання здійснюється лише з метою запобігти злочині чи його перепинити. А це, очевидно, є можливим лише до початку досудового розслідування.

Але, як відомо, згідно із ч. 2 ст. 214 КПК України досудове розслідування розпочинається з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Тоді виникає питання яким чином пов'язати складання протоколу про затримання, який у відповідності із ч. 5 ст. 214 КПК України обов'язково складається, з початком досудового розслідування згідно ч. 2 ст. 214 КПК України?

Уявляється, що протокол про затримання буде складатись лише після початку досудового розслідування, тобто, після того як слідчий чи прокурор виявлять обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення. І тоді буде виглядати логічним зміст ч. 1 ст. 214 КПК України: «Слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань та розпочати розслідування...».

В цьому логіка дійсно є. Адже, в іншому випадку, якщо слідчий чи прокурор в ході досудового розслідування прийдуть до висновку, що потрібно затримати особу, то тоді вони повинні звернутись до суду з клопотанням. А така «пільга» як затримати особу без ухвали слідчого судді (суду) можлива лише до початку досудового розслідування. Тобто, факт затримання особи і процесуальне оформлення такого факту затримання будуть відрізнятись в часі.

Але ж як тоді слід розуміти положення ч. 2 ст. 208 КПК України про затримання особи без ухвали слідчого судді, суду уповноваженою особою, якщо підозрюваний не виконав обов'язки, покладені на нього при обранні запобіжного заходу, або не виконав у встановленому порядку вимог щодо внесення коштів як застави та надання документа, що це підтверджує?

Слід зазначити, що в такому випадку затримання особи без ухвали слідчого судді (суду) є юридично неправомірним. І такий висновок впливає із самого змісту положення, передбаченого в ч. 2 ст. 208 КПК України.

Там йдеться про затримання виключно у випадку, якщо підозрюваний не виконав обов'язки, покладені на нього при обранні запобіжного заходу, або не виконав у встановленому порядку вимог щодо внесення коштів як застави та надання документа, що це підтверджує. А тому затримання особи без ухвали слідчого судді, суду у випадках, передбачених ч. 2 ст. 208 КПК, не може бути здійснене. Адже, йдеться про підозрюваного, щодо якого обирався запобіжний захід.

Тут, як варіант, можливе звернення в порядку, передбаченому ч. 2 ст. 187 КПК України, до слідчого судді з клопотанням про застосування запобіжного заходу разом із клопотанням про дозвіл на затримання підозрюваного з метою його приводу. Підтвердження цьому знаходимо в ч. 1 ст. 204 КПК України, де зазначено, що якщо до підозрюваного, обвинуваченого застосовано запобіжний захід, не пов'язаний із триманням під вартою, він не може бути затриманий без дозволу слідчого судді, суду у зв'язку з підозрою або обвинуваченням у тому ж кримінальному правопорушенні.

Виходячи із розуміння змісту засади змагальності, слід питання про затримання особи без дозволу слідчого судді (суду) ставити таким чином, що та особа, яка безпосередньо затримувала особу фактично, не може скласти

протокол про затримання, тобто, затримувати юридично. А підтвердженням в цьому є наявність різних за змістом і суттю підстав для затримання особи, зазначених відповідно в ч. 2 ст. 207 КПК України і ч. 1 та ч. 2 ст. 208 КПК України. До речі, при цьому підстави для затримання особи, передбачені п. 3 і п. 4 ст. 208 КПК України, не розглядаються, адже вони не узгоджуються з положеннями, викладеними в ч. 3 ст. 29 Конституції України і потребують окремого дослідження.

Варто акцентувати увагу на тому, що у разі затримання особи по підозрінню у вчиненні кримінального правопорушення, повинно прийматись лише одне рішення – про внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, незалежно чи підтверджується на той момент факт вчинення кримінального правопорушення. Кримінальне провадження повинно розпочинатись, а потім, при наявності підстав для закриття – закриватись.

Слід розуміти, що в такому випадку, якщо це було затримання неочікуване, тобто на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення, коли про факт події не було відомо і не могло бути відомо, і інформація про затримання була первинною інформацією про кримінальне правопорушення, то повідомлення про таке затримання (фактичне затримання) повинно ставитись на рівні із заявою (повідомленням) про кримінальне правопорушення. А це означає, що діяти необхідно, виходячи із того, що повідомлення про сам факт затримання (фактичне затримання) і буде приводом до початку досудового розслідування. Більше того, інформація, що міститься в повідомленні про таке затримання на місці вчинення кримінального правопорушення або безпосередньо після нього (фактичне затримання) буде підставою для початку досудового розслідування, адже при затриманні обмежуються права і свободи особи. А вже юридичне (правове) затримання повинно здійснюватись лише в межах кримінального провадження.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28.06.1996 р. (із змінами та доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. 1996. №30. Ст. 141.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

Осуховський Роман Вікторович,
доцент кафедри кримінальної юстиції
навчально-наукового інституту права
та психології Національної академії
внутрішніх справ, доктор філософії.
Лепеха Олег Миколайович,
старший викладач кафедри
кримінальної юстиції навчально-
наукового інституту права та
психології Національної академії
внутрішніх справ, доктор філософії

ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ БІОМЕТРИЧНИХ ГОЛОСОВИХ ЗЛІПКІВ У ПРОТИДІІ ТЕЛЕФОННИМ ШАХРАЙСТВАМ

З 2014 року Україна перебуває у стані збройної агресії, і, незважаючи на складні умови, рівень злочинності поступово знижується, що підтверджується офіційною статистикою [1].

Однак, актуальною залишається проблема телекомунікаційного (телефонного) шахрайства. Регулярно публікуються пресрелізи про викриття колцентрів, організованих злочинних груп, до складу яких входять особи, що відбувають покарання у місцях позбавлення волі, затримуються шахраї однаки але ситуація не покращується, майже кожна людина, яка має телефон, регулярно отримує повідомлення від шахраїв про нібито отримання виграшу, наявності проблемного кредиту, проблемою з банківською карткою, тощо.

Проблем із протидією телефонним шахрайством декілька. Серед ключових факторів, що ускладнюють розслідування, є:

- кримінально-правова кваліфікація: Значна частина випадків кваліфікується як злочини середньої або невеликої тяжкості, що впливає на пріоритетність розслідування.
- дистанційний характер: Злочин вчиняється дистанційно, що ускладнює встановлення місця вчинення та затримання злочинця.
- латентність: Високий відсоток потерпілих не повідомляє про вчинене правопорушення.
- складність ідентифікації: Гроші перераховуються на карти підставних осіб "дропів" або конвертуються в криптовалюту, а мобільні термінали та абонентські номери швидко змінюються. Шахраї, що безпосередньо спілкуються з потерпілими, рідко притягуються до відповідальності, оскільки єдиним стійким ідентифікатором є їхній голос.

Цифрові технології швидко розвиваються. Наприклад, ПриватБанк впроваджує технологію біометричних голосових зліпків клієнтів, що дозволяє ідентифікувати особу за сукупністю унікальних характеристик голосу та забезпечує додатковий захист рахунків та особистих даних [2].

За аналогією зі створенням Реєстру відцифрованих відбитків пальців або Електронного реєстру геномної інформації людини, пропонується створити Реєстр біометричних голосових зліпків. Накопичення у ньому зразків та слідів

голосів дозволить, провівши фоноскопичний аналіз, встановлювати осіб, причетних до вчинення телефонних шахрайств, а у подальшому проводити необхідні слідчі дії, зокрема судову фоноскопичну експертизу та притягнути їх до відповідальності.

Записи голосів людей на сьогодні накопичуються в багатьох установах (банки, сервісні служби тощо). Тільки в Службі "112", зокрема комунікаційних центрах в м. Київ (з 2023 р.), м. Львів (з 2024 р.), вже зберігається записів, загальним обсягом на 18,6 Тб.

Перша комп'ютерна база відбитків пальців запрацювала у 1980 р., і відібрання відбитків відбувалося за допомогою типографської краски, а зараз є мобільні сканери [3]. Створення комп'ютерної бази відбитків було проривом у розкритті злочинів. Створення, унормування та використання бази даних голосових зліпків матиме аналогічний ефект у протидії телефонним шахрайствам.

Список використаних джерел

1. Сайт «Офіс Генерального прокурора».
URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>
2. «Захищаємо та спрощуємо ваші дзвінки до клієнтської підтримки».
URL: <https://privatbank.ua/voice-biometrics>
3. Осуховський, Р.В., Кизименко С.Г. Використання технічних засобів дактилоскопіювання для ідентифікації осіб. Матеріали наукових заходів: «Використання досягнень сучасної науки й техніки в розкритті злочинів». Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2021. 174-179 с.
URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0f73d17e-13f1-4902-a6f0-5434229dc285/content>

Свириденко Станіслав Володимирович
професор кафедри кримінальної юстиції
навчально-наукового інституту права та
психології

Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

Деміч Діана Сергіївна

здобувач вищої освіти інституту

дистанційного та заочного навчання

Національної академії внутрішніх справ

АЛЬТЕРНАТИВНІ СПОСОБИ ВИРІШЕННЯ СПОРІВ ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗШИРЕННЯ ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ

Альтернативні методи розв'язання конфліктів і спорів відомі людству з глибокої давнини. Посередництво, арбітрування, переговори, примирні процедури та інші подібні механізми широко використовувалися різними соціальними спільнотами та суспільствами протягом історії. Проте їхнє значення та частота застосування знижувалися, коли держава поступово брала на себе

монополію в сфері правосуддя та судочинства. Вважається, що ця монополія на врегулювання спорів між громадянами остаточно сформувалася в межах конституційної держави.

Середини XIX століття Алексіс де Токвіль описував США як країну, «якою правлять судді», відводячи потужну політичну роль судової гілки влади у зв'язку з верховенством конституції [3, с. 96]. Одночасно швидкий та неупереджений суд розглядався громадянами конституційних держав як найефективніший механізм захисту прав. Така практика спричинила стереотип поведінки у сфері захисту прав, коли при порушенні власного права більшість людей звертаються насамперед до суду. Це, у свою чергу, створило міф про схильність нації до частого судового втручання, що особливо часто пов'язують з американським суспільством.

З часом судові методи врегулювання спорів втрачали ефективність через ускладнення організації судової системи, високі витрати та тривалість процесів. В умовах таких складнощів знову зросла зацікавленість альтернативними механізмами, які працюють паралельно з традиційним правосуддям і надають учасникам можливість вирішувати суперечки без безпосереднього звернення до суду [5, с.119].

Термін «альтернативне вирішення спорів» вперше з'явився у США для опису набору позасудових і недержавних механізмів врегулювання суперечок [6, с.205]. Сьогодні існує велика кількість визначень цього поняття та різних підходів до його тлумачення. За даними Українського центру медіації та посередництва, альтернативний спосіб вирішення розглядають як комплекс процесів, за допомогою яких спори і конфлікти можуть розв'язуватися без звернення до судових органів [7]. Національна асоціація адвокатів України вживає цей термін як загальне позначення різноманітних позасудових процедур врегулювання спорів [4]. Американський Інститут правової інформації також фіксує, що під альтернативним способом вирішення розуміють усі способи розв'язання конфліктів, які не потребують участі суду [1].

Альтернативний спосіб вирішення відрізняються тим, що сторони самостійно прагнуть вирішити конфлікт та усвідомлюють користь такого підходу для швидкого й ефективного врегулювання спору. За даними Агентства США з міжнародного розвитку та Офісу з управління та пом'якшення конфліктів, до характерних особливостей цих процедур належить: менша формальність порівняно із судовими процесами, справедливе обговорення суперечки безпосередньо між учасниками за участю нейтральної третьої сторони, а також активне спілкування та взаємодія, що впливає на результат обговорення, досягнення компромісу та гнучке погодження домовленостей [2].

До позитивних аспектів альтернативних способів вирішення відносять: врахування інтересів сторін та їхнього добровільного волевиявлення, мінімальне регулювання з боку законодавства і стислий термін розгляду справи. У порівнянні зі звичайними судовими методами, використання альтернативного способу вирішення скорочує час між виникненням суперечки та її врегулюванням, що гарантує оперативне вирішення конфлікту. Пряме залучення учасників, які добре обізнані з усіма обставинами справи, допомагає виробити

найбільш прийнятні рішення. Позасудові способи відкривають можливість залучення представників сторін і відзначаються простотою процедур та меншими витратами ресурсів у порівнянні з традиційним судовим розглядом. Особлива увага приділяється конфіденційності, яка у судових процесах часто залишається важкодоступною.

Альтернативний спосіб вирішення виступають ефективним інструментом розширення доступу до правосуддя, оскільки дають можливість сторонам врегулювати конфлікти без тривалого та дорогого судового процесу. Основними методами є переговори, коли сторони самостійно визначають умови домовленості та медіація, у якій нейтральний посередник – медіатор – допомагає налагодити комунікацію та знайти взаємовигідне рішення. Консиліація закріплює пропозицію варіантів врегулювання спору консиліатором, що допомагає сторонам досягти компромісу. Третейське судочинство встановлює, що арбітр ухвалює обов'язкове рішення, що скорочує час і витрати на розгляд без формальних судових процедур.

Гібридні методи поєднують кілька способів одночасно. Мед-арбітраж (Med-Arb) об'єднує медіацію та арбітраж: спершу намагаються знайти мирне рішення, а у разі відсутності домовленості арбітр ухвалює обов'язкове рішення. Приватний суд або rent-a-judge передбачає передачу справи судді у відставці для швидшого розгляду. Колаборативні процедури залучають адвокатів сторін для спільного пошуку компромісу без стороннього посередника, а партисипативні процедури погоджують умови врегулювання з можливим подальшим судовим затвердженням угоди. Інші методи охоплюють міні-суд із спрощеним розглядом і консультативною участю присяжних, незалежну оцінку фактів, попередню нейтральну оцінку, рекомендаційний арбітраж та маятниковий арбітраж, де нейтральна особа або арбітр пропонують варіанти вирішення спору. Роль омбудсмена виражається у розгляді скарг та наданні рекомендацій щодо врегулювання конфліктів.

Деякі процедури залучають суддю на ранньому етапі спору, коли він використовує медіаційні методики до початку формального розгляду справи. Альтернативні способи вирішення спорів скорочують час і витрати на врегулювання конфліктів, зменшують навантаження на судову систему та підтримують мирне врегулювання суперечок у суспільстві [4].

Отже, альтернативні способи вирішення спорів створюють додаткові можливості для доступу до правосуддя, оскільки дають сторонам змогу врегулювати конфлікти без тривалого судового розгляду. Методи альтернативних способів – від переговорів і медіації до гібридних процедур – скорочують тривалість і витрати на вирішення спорів, підсилюють залучення сторін і зберігають конфіденційність. Використання цих способів підвищує ефективність судової системи та підтримує мирне врегулювання конфліктів у суспільстві.

Список використаних джерел

1. Alternative dispute resolution. *Legal Information Institute*: website. URL: https://www.law.cornell.edu/wex/alternative_dispute_resolution

2. Types of Alternative Dispute Resolution. *Online Master of Legal Studies Programs*: website. URL: <https://onlinemasteroflegalstudies.com/career-guides/dispute-resolution/types-alternative-dispute-resolution-adr/>
 3. Алекс де Токвіль. Про демократію в Америці. К., 1999. 590 с. URL: <http://litopys.org.ua/tocq/toc.htm>
 4. Альтернативні способи вирішення спорів. *Національна асоціація адвокатів України*: веб-сайт. URL: <https://unba.org.ua/publications/8920-alternativni-sposobi-virishennya-sporiv.html>
 5. Козакевич О.М. Забезпечення доступу до правосуддя в транзитивних умовах: дис. ... докт. філософії 081 Право. Одеса, 2021. 220 с. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/35b2c4a7-bd00-4330-9a73-bad62f71ab67/content>
 6. Правнича клінічна освіта в Україні: Навчальний посібник / за заг. ред. В.М. Суценка. К.: Ваіте, 2020. 274 с. URL: <https://www.osce.org/sites/default/files/f/documents/d/7/481582.pdf>
- Про альтернативне вирішення спорів. *Український центр медіації та переговорів*: веб-сайт. URL: <https://ukrmediation.com.ua/ua/korysna-informatsiia/pro-alternatyvne-vyrishennia-sporiv>

Середа Юрій Миколайович

доцент кафедри кримінальної юстиції
Навчально-наукового інституту права
та психології
Національної академії внутрішніх
справ, кандидат юридичних наук,
доцент

ПРАВО НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУДОВИЙ РОЗГЛЯД У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЗА ВІДСУТНОСТІ ОБВИНУВАЧЕНОГО

Оскільки згідно з ст. 55 Конституції України права і свободи людини і громадянина захищаються судом, то однією із найважливіших конституційних гарантій забезпечення та захисту прав та свобод особи є конституційне визнання та реальне забезпечення права на судовий захист.

Не випадково право на справедливий судовий розгляд як одне з основоположних прав людини, закріплене у ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка гарантує, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення.

А оскільки одним із механізмів забезпечення права на справедливий судовий розгляд є розгляд справи судом, встановленим законом, то саме тому, ст.

31 КПК України й передбачено можливість здійснювати судовий розгляд суддею одноособово або колегіально судом у передбачених законом випадках.

Однак з практичного погляду в зв'язку з цим постає проблема розгляду справи за відсутності обвинуваченого. Більше того, відповідно до ч. 2 ст. 31 КПК України кримінальне провадження в суді першої інстанції здійснюється колегіально судом у складі трьох суддів лише за клопотанням обвинуваченого. Тому проблемним постає питання щодо можливості реалізувати право обвинуваченого на колегіальний судовий розгляд у кримінальних провадженнях за його відсутності (*in absentia*), а відтак, і на реалізацію права на справедливий судовий розгляд.

І хоча можливість судового розгляду за відсутності обвинуваченого обґрунтовується необхідністю забезпечення справедливості та запобігання безкарності за вчинене кримінальне правопорушення. Водночас такий судовий розгляд актуалізує проблему необхідності підвищеної уваги до реального дотримання прав та законних інтересів тих обвинувачених, які у ньому відсутні.

А актуальність цієї проблеми загострюється, якщо врахувати, що згідно з чинним законодавством кількість таких проваджень є значною. Зокрема, кримінальне процесуальне законодавство України передбачає можливість здійснювати судовий розгляд у кримінальному провадженні, щодо кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 109, 110, 110², 111, 111¹, 111², 112, 113, 114, 114¹, 114², 115, 116, 118, ч. 2 ст. 121, ч. 2 ст. 127, ч.ч. 2, 3 ст. 146, ст.ст. 146¹, 147, ч.ч. 2–5 ст. 191 (у випадку зловживання службовою особою своїм службовим становищем), ст.ст. 209, 255-258⁶, 348, 364, 364¹, 365, 365², 368, 368², 368³, 368⁴, 369, 369², 370, 379, 400, 408, 436, 436¹, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 442¹, 443, 444, 445, 446, 447 КК України, за відсутності обвинуваченого (*in absentia*), крім неповнолітнього, який переховується від органів слідства та суду на тимчасово окупованій території України, на території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором, з метою ухилення від кримінальної відповідальності (спеціальне судове провадження) та/або оголошений в міжнародний розшук (ч. 3 ст. 323 КПК України).

А з урахуванням викладеного вказаним проблемам можна було б запобігати, якщо частину 2 ст. 31 КПК України викласти у такій редакції: «кримінальне провадження в суді першої інстанції здійснюється колегіально судом у складі трьох суддів лише за клопотанням обвинуваченого або за клопотанням захисника у провадженнях за відсутності обвинуваченого (*in absentia*)».

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28 черв. 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

Степанова Ганна Миколаївна
професор кафедри кримінальної юстиції
навчально-наукового інституту
права та психології НАВС,
кандидат юридичних наук, доцент

СТАНДАРТИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЩОДО «РОЗУМНОГО СТРОКУ РОЗГЛЯДУ СПРАВИ» ЯК ЕЛЕМЕНТ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРАВОСУДДЯ

Проблема дотримання «розумного строку розгляду справи» є одним із найбільш фундаментальних індикаторів ефективності правосуддя та системної спроможності держави забезпечити реалізацію права на справедливий суд.

У практиці Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) ця категорія посідає значне місце, що підтверджується великою кількістю рішень, у яких Суд констатує порушення державами своїх зобов'язань відповідно до ст. 6 Конвенції.

Як зазначає О. А. Гончаренко, аналізуючи перші справи проти України, саме тривалість провадження стала одним із найбільш типових підстав для звернень громадян до ЄСПЛ, що вказує на глибинні системні проблеми національного судочинства [1].

Стаття 6 Конвенції закріплює право кожного на справедливий розгляд його справи «упродовж розумного строку». Однак зміст цього поняття не є нормативно визначеним і потребує тлумачення через практику ЄСПЛ. У класичному рішенні «Фрідлендер проти Франції» [8] Суд виробив чотири критерії, на основі яких здійснюється оцінка розумності: складність справи, поведінка заявника, поведінка держави та значення спору для заявника. У своїх подальших рішеннях Суд уточнює, що ці критерії не є вичерпними, однак їх сукупність дозволяє встановити, чи діяла держава з належною сумлінністю, забезпечуючи оперативність розгляду.

В українській правовій доктрині питання розумності строків розгляду справ неодноразово піднімалося як у теоретичному, так і в прикладному аспектах. Дослідження С. В. Дяченка та М. І. Шпака показує, що національне законодавство формально визнає принцип розумності, проте не містить законодавчих критеріїв, що спричиняє необхідність звертатися до практики ЄСПЛ як до універсального орієнтира для національних судів [4, с. 46]. Автори слушно наголошують, що відсутність чіткого законодавчого визначення розумних строків створює умови для неоднакової практики, що своєю чергою зумовлює звернення громадян до ЄСПЛ як до остатнього гаранта їхніх прав.

Проблема надмірної тривалості проваджень в Україні має системний характер, що неодноразово підкреслювалося у рішеннях ЄСПЛ. У справі «Світлана Науменко проти України» [7] Суд констатував порушення статті 6 Конвенції, оскільки розгляд справи тривав понад сім років, а дії національних судів свідчили про відсутність належного процесуального управління. Подібні висновки містяться в інших справах проти України, що дозволяє говорити не про поодинокі порушення, а про хронічно недостатню ефективність судової системи у сфері дотримання розумних строків.

У сучасних умовах у центрі уваги ЄСПЛ перебуває не стільки формальна тривалість провадження, скільки поведінка органів державної влади, які мають забезпечити належну організацію судочинства. Цей підхід значною мірою вплинув на українську доктрину.

Щербина В. А. у своєму дослідженні, присвяченому зарубіжному досвіду, зазначає, що приклад Італії, де порушення ст. 6 Конвенції стали структурною проблемою, призвів до запровадження компенсаційних та прискорювальних механізмів («Закон Пінто»), які дозволили частково зменшити навантаження на ЄСПЛ та стимулювати суди до більш відповідального процесуального керівництва [2, с.160]. Цей досвід є показовим і для України, яка також потребує комплексних інституційних рішень.

Значний внесок у розвиток підходів до розумного строку зробили праці Ради Європи, зокрема посібник «Право на справедливий суд», підготовлений Д. Віткаускасом та Г. Діковим. У цьому документі підкреслено, що тривалість провадження має оцінюватися з огляду на всю його тривалість від моменту порушення справи до остаточного виконання рішення. Автори наголошують, що у сфері кримінального судочинства надмірний строк призводить до психологічного тиску на обвинуваченого, погіршення доказової бази, втрати актуальності матеріалів та підриву довіри до суду [6, с. 125].

Проблема розумного строку набуває додаткового звучання й у контексті адміністративного судочинства. У дослідженні «Розумні строки при захисті публічних прав», підготовленому науковцями Одеської юридичної школи, зазначено, що затягування адміністративних справ має особливо негативні наслідки, оскільки такі справи часто стосуються реалізації соціальних, пенсійних, податкових та інших чутливих для особи прав [5, с. 23]. Автори акцентують, що тривалість адміністративного спору фактично визначає його ефективність: надмірний строк може нівелювати саму можливість відновлення права.

У кримінальному процесі специфіка оцінки розумних строків розгляду полягає в необхідності збереження балансу між швидкістю та якістю провадження.

Як зазначає Ю. Ю. Івчук, надмірне затягування кримінальних справ створює ризики порушення презумпції невинуватості, погіршує становище обвинуваченого та впливає на сприйняття справедливості правосуддя. Водночас необґрунтоване прискорення може призвести до порушення права на захист, неповноти дослідження доказів або формального підходу до процедури [3, с.12]. Таким чином, «розумний строк» у кримінальному провадженні має розумітися не як мінімально можливий час розгляду, а як оптимально достатній для забезпечення законності й справедливості.

Особливої уваги заслуговує питання виконання судових рішень. У багатьох рішеннях ЄСПЛ Суд наголошує, що стадія виконання є невід'ємною частиною процесуального шляху і що затримка на цій стадії так само становить порушення ст. 6 Конвенції, як і тривалість судового розгляду.

З цієї позиції «розумний строк» охоплює весь життєвий цикл справи, а не лише її розгляд у суді, що підтверджується рішеннями у справах проти України щодо невиконання рішень національних судів.

У сучасних умовах воєнного стану питання дотримання розумних строків набуває додаткової складності. Переміщення судів, кадрові втрати, обмеження доступу до матеріалів справи, знищення або пошкодження інфраструктури – всі ці чинники об'єктивно впливають на можливість своєчасного здійснення правосуддя. Разом з тим ЄСПЛ послідовно нагадує, що навіть у надзвичайних умовах держави не звільняються від обов'язку організувати свою судову систему таким чином, щоб забезпечити дотримання фундаментальних гарантій Конвенції. Це ставить перед Україною завдання адаптації механізмів управління провадженнями, цифровізації процесів, запровадження дистанційного судочинства та розвитку ефективних засобів контролю за строками.

Підсумовуючи, слід зазначити, що стандарти ЄСПЛ щодо «розумного строку розгляду справи» формують комплексне бачення ефективності судочинства, яке охоплює весь процес від порушення справи до виконання рішення. Для України ці стандарти мають не лише юридичне, а й стратегічне значення, адже їх дотримання є передумовою зміцнення довіри до суду, підвищення якості правосуддя та виконання міжнародних зобов'язань у сфері прав людини. Успішна імплементація цих підходів залежить від взаємодії законодавця, судової влади, правничої спільноти та органів суддівського врядування, що має стати одним із ключових напрямів розвитку судової системи України.

Список використаних джерел

1. Гончаренко О. А. «Розумний строк» розгляду справи у практиці Європейського суду з прав людини // Форум права. 2012. № 3. С. 126–131. Режим доступу:

https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/1553/1/Goncharenko_2012_3.pdf

2. Щербина В. А. Розумні строки судового розгляду як елемент захисту права на справедливий суд у контексті практики ЄСПЛ: досвід Італії // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2022. Вип. 71. С. 158–161. Режим доступу: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2022/08/27.pdf>

3. Івчук Ю. Ю. Розумний строк кримінального провадження: практика ЄСПЛ та особливості законодавчого врегулювання // Актуальні проблеми права: теорія і практика. 2022. № 1 (43). С. 11–20. Режим доступу: <https://journals.snu.edu.ua/index.php/app/article/download/360/341/345>

4. Дяченко С. В., Шпак М. І. Нормативне закріплення принципу розумності строків у цивільному судочинстві України // Вчені записки ТНУ ім. В. І. Вернадського (серія «Юридичні науки»). 2019. Т. 30, № 6. С. 45-49. Режим доступу:

https://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2019/6_2019/11.pdf

5. Розумні строки при захисті публічних прав. Наукове дослідження. Одеса, 2018–2019. 44 с. Режим доступу:

<https://dspace.onua.edu.ua/bitstreams/2ad10924-cfd3-42ec-a8cb-7efc0110f268/download>

6. Віткаускас Д., Діков Г. Захист права на справедливий суд відповідно до Європейської конвенції з прав людини: посібник для юристів. Київ: Pronto Print, 2018. 190 с. Режим доступу: https://www.echr.com.ua/wp-content/uploads/2018/06/spravedlyvyy-sud-ECHR_UKR.pdf

7. Світлана Науменко проти України : рішення ЄСПЛ від 09 лист. 2004 р., заява № 41984/98. Режим доступу: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-67357>

8. Фрідлендер проти Франції : рішення ЄСПЛ від 27 черв. 2000 р., заява № 30979/96. Режим доступу: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58762>.

Степанова Ганна Миколаївна

професор кафедри кримінальної юстиції
навчально-наукового інституту права та
психології НАВС,

кандидат юридичних наук, доцент

Федотенко Андрій Валерійович

старший викладач кафедри кримінальної
юстиції навчально-наукового інституту права
та психології НАВС,

кандидат юридичних наук

ОСОБЛИВИЙ РЕЖИМ ПРАВОСУДДЯ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ: БАЛАНС БЕЗПЕКИ ТА ПРАВ ЛЮДИНИ

Запровадження воєнного стану в Україні відповідно до Указу Президента № 64/2022 [3] стало правовою точкою відліку для комплексної трансформації механізмів функціонування органів державної влади, зокрема судової. Воєнний стан, будучи відповіддю держави на збройну агресію, не може призвести до руйнування правової системи чи відступу від фундаментальних принципів правосуддя. Конституція України гарантує кожному право на судовий захист (ст. 55) та визначає, що окремі права і свободи можуть бути тимчасово обмежені лише за умов воєнного чи надзвичайного стану (ст. 64) [1], але при цьому не дозволяє звужувати зміст і обсяг конституційних гарантій поза межами необхідності.

Закон України «Про правовий режим воєнного стану» [2] закріплює непорушну норму: «правосуддя здійснюється виключно судами, створеними відповідно до Конституції України» (ст. 26). Ця конструкція виключає можливість утворення спеціальних або надзвичайних судів, що в історичній перспективі нерідко ставало інструментом репресій. Таким чином, правосуддя в умовах війни в Україні зберігає свою інституційну модель і базові принципи, хоча й адаптує свої механізми до загрозливих умов.

Одним з ключових викликів для судової влади стала проблема фізичної недоступності судів через бойові дії, руйнування інфраструктури та окупацію територій. З огляду на це необхідним стало використання механізму зміни територіальної підсудності.

Як слушно зазначають В. Коверзнев та О. Шеремет, «у багатьох регіонах фактичне блокування роботи судів спричинило потребу передавати справи до інших областей» [5, с.26]. Науковці підкреслюють, що така вимушена практика водночас стала «єдиним реальним способом забезпечити громадянам доступ до судочинства», але вона «істотно підвищила навантаження на ті суди, які приймали додаткові категорії справ» [5, с. 27]. Додаткове навантаження, за їхніх спостережень, загострило питання дотримання розумних строків та рівномірного розподілу судового навантаження.

Не менш важливою складовою особливого режиму правосуддя стало впровадження технологічних інструментів, які дозволили зберегти процесуальну безперервність.

У статті А. Завидняк наголошено, що «електронне правосуддя стало основою доступності судових процедур у період воєнного стану» [4, с. 221]. За її висновком, саме можливість дистанційних засідань, електронного документообігу та подання процесуальних документів у цифровій формі «забезпечила стабільність адміністративного судочинства в ситуаціях, коли фізичний доступ до суду був обмежений або неможливий». Однак авторка акцентує і на ризиках: частина судів була змушена відключати електронні системи з міркувань безпеки, що створювало перешкоди у звичному процесі документообігу. Це, у свою чергу, вимагало тимчасового повернення до паперової моделі, яка, як зазначають Коверзнев і Шеремет, «не узгоджена з чинними процесуальними кодексами та потребує спеціального нормативного регулювання на період дії воєнного стану» [5, с. 28].

У сфері кримінального судочинства воєнний стан загострив питання забезпечення прав сторін, оскільки саме в цій галузі найчастіше застосовуються заходи, що обмежують права людини: затримання, тримання під вартою, обшук, вилучення документів, тимчасовий доступ до речей і документів тощо. Зростання кількості кримінальних проваджень щодо колабораціонізму, пособництва агресору, незаконного поводження зі зброєю, воєнних злочинів, збільшило навантаження на суди. У цих умовах особливо важливим є забезпечення права на захист. У численних наукових роботах українські правники звертають увагу, що навіть під час війни не можна допустити формального підходу до участі захисника, до забезпечення конфіденційності спілкування з підозрюваним чи обвинуваченим, а також до повноцінного ознайомлення з матеріалами справи.

Однією з провідних засад, що визначають баланс між захистом держави та свободами громадян, є принцип пропорційності.

П. Синицин і Р. Васільогло переконливо стверджують, що «критерії пропорційності – придатність, необхідність і співмірність – стають основними для оцінки будь-якого обмеження прав у період воєнного стану» [7, с. 138]. Вони підкреслюють, що обмеження можуть бути законними лише тоді, коли вони «спрямовані на досягнення легітимної мети, відповідають їй за своїм змістом та не перевищують меж, визначених суспільною необхідністю» [там само]. Тому, наприклад, дистанційний формат участі обвинуваченого в суді може бути

правомірним, але лише за умови, що він не позбавляє його можливості реалізувати захисні права.

Не менш вагомим аспектом є питання свободи вираження поглядів та інформаційної безпеки. Під час війни державні органи фіксують значну кількість випадків поширення матеріалів, які можуть бути використані ворогом або завдавати шкоди обороноздатності. Як наголошує А. Славко, «судова влада повинна застосовувати диференційований підхід до кваліфікації таких дій і враховувати не лише зміст висловлювання, але й мотиви особи, контекст ситуації та можливі наслідки» [8]. Науковиця підкреслює, що надмірна криміналізація висловлювань може перетворити правосуддя на інструмент тиску, тому завдання судів – забезпечити, щоб межі свободи слова визначалися об'єктивними ризиками, а не політичними чинниками.

Окремо слід зупинитися на трансформації внутрішньої організації роботи судів. Зміна територіальної підсудності, перерозподіл справ, перехід на змішаний формат документообігу, залучення додаткових суддів для частини проваджень – усе це створило нову модель управління судовим навантаженням.

Дослідження Н. Рогатинської та В. Русняк фіксує, що «в умовах воєнного стану значно зросла роль адміністративних рішень голів судів та Ради суддів щодо оптимізації судового навантаження та організації засідань із забезпеченням безпеки учасників» [6, с. 155]. Авторки підкреслюють, що фактично сформувався «адаптивний режим роботи судів», який дозволив уникнути блокування судової системи навіть у найскладніші періоди.

Водночас питання безпеки учасників процесу, зокрема свідків та потерпілих, набули нового змісту. Під час воєнних дій багато свідків перебувають у зоні бойових дій, за кордоном або не можуть брати участь у засіданнях через загрозу життю. Тому суди дедалі частіше використовують відеодопити, засекречують частину даних про учасників, організують особливі умови доступу до приміщень. Це формує нові стандарти кримінального процесу, які в майбутньому можуть бути закріплені на рівні законодавства.

Український досвід функціонування правосуддя у період війни свідчить про здатність судової влади забезпечувати ефективний і водночас правозахисний формат роботи. При цьому сформувався комплекс фактичних практик, які можуть бути враховані в майбутньому при реформуванні процесуального законодавства: більш чітке регулювання дистанційних форм, уніфікація правил зміненої підсудності, запровадження спеціальних норм щодо документування судових процедур у надзвичайних умовах, розроблення протоколів кібербезпеки.

Таким чином, баланс між безпекою та правами людини в умовах воєнного стану є не теоретичною конструкцією, а практичним механізмом, що забезпечує стабільність правової системи України. Його реалізація визначається поєднанням організаційної гнучкості, технологічних рішень та непорушності базових правових принципів. Саме такий підхід дозволяє Україні зберегти правовий порядок навіть в умовах масштабної збройної агресії.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>

2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19>
3. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/64/2022>
4. Завидняк А. В. Доступ до адміністративного правосуддя в умовах воєнного стану. Аналітично-порівняльне правознавство. 2022. № 1. С. 218–223. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/05/43.pdf>
5. Коверзнев В. О., Шеремет О. С. Проблеми судового захисту прав осіб в умовах воєнного стану. Економіка та право. 2022. № 2. С. 25–30. URL: <https://nasu-periodicals.org.ua/index.php/economiclaw/article/download/5904/5240/11643>
6. Рогатинська Н., Русняк В. Особливості здійснення правосуддя в умовах воєнного стану. Актуальні проблеми правознавства. 2025. № 1. С. 152–158. URL: <https://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/view/2067>
7. Синицин П., Васільогло Р. Роль принципу пропорційності під час обмеження конституційних прав і свобод в Україні. Науковий вісник УжНУ. Серія: Право. 2025. № 87(4). С. 136–140. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/325330>
8. Славко А. С. Свобода вираження поглядів за умови дії режиму воєнного стану. Журнал Прикарпатського університету. Серія: Право. 2023. URL: <https://jpchdnu.donnu.edu.ua/article/view/13627>

Ткач Андрій Володимирович
прокурор Печерської окружної
прокуратури м. Києва, кандидат
юридичних наук, доцент

ДИСТАНЦІЙНА УЧАСТЬ СТОРІН КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У СУДОВОМУ РОЗГЛЯДІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ: ПРОБЛЕМИ ТА ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ

Триваюча збройна агресія рф проти нашої держави спонукає до пошуку нових форм і методів проведення судового розгляду, які б дозволяли учасникам реалізовувати свої права та обов'язки в повній мірі. Постійні загрози повітряних нападів, порушення транспортного сполучення внаслідок атак агресора на цивільні об'єкти часто слугують підставою для неприбуття учасників в судові засідання, що негативно впливає на розумність строків судового розгляду. З метою виправлення вказаної негативної тенденції 23 лютого 2024 р. прийнято Закон України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо забезпечення поетапного впровадження Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи», за змістом якого внесено зміни до ст. 336 КПК України та на законодавчому рівні закріплено можливість учасників кримінального провадження брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції, зокрема і поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів [1, 2].

Навіть побіжний аналіз відомостей з Єдиного державного реєстру судових рішень після прийняття вищезгаданого Закону свідчить про активне застосування судами вказаної норми та широке залучення усіх учасників кримінального провадження до судового розгляду в режимі відеоконференцзв'язку (далі ВКЗ). У ЄДРСР за період з 1 січня 2025 р. по 14 грудня 2025 міститься 195357 ухвал судів, якими вирішувалось питання про залучення учасників до судового провадження в режимі відеоконференції. Більшість ухвал судів стосуються дистанційної участі захисників у судовому розгляді, проте непоодинокі випадки задоволення клопотань обвинувачених про участь в судовому розгляді поза межами приміщення суду в режимі ВКЗ.

Зокрема ухвалою Салтівського районного суду міста Харкова від 11.12.2025 у справі № 643/21520/25 задоволено клопотання обвинуваченого за ч 5. ст. 407 КК України про проведення підготовчого судового засідання в режимі відеоконференції, з огляду на неможливість прибуття обвинуваченого у зв'язку із перебуванням на військовій службі [3].

Проте в судовій практиці, навіть після запровадження змін до ст. 336 КПК України, трапляються випадки відмови судів у задоволенні такого клопотання обвинуваченого. А саме в ухвалі Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 27 жовтня 2025 р., прийнятій у справі № 623/261/19, суд відмовляючи у дистанційній участі обвинуваченого з приміщення Слов'янського міськрайонного суду Донецької області зазначено наступну аргументацію: «...на території Донецької області, зокрема Дружківської міської територіальної громади Краматорського району, запроваджено комендантську годину з 15 години 00 хвилин до 11 години 00 хвилин, в той час, як судові засідання призначено на 09 годин 00 хвилин 29 жовтня 2025 р. Водночас, заявником не надано підтвердження щодо наявності права пересуватися впродовж комендантської години. З огляду на вищевикладене, задоволення клопотання не сприятиме забезпеченню участі обвинуваченого у судовому засіданні...» [4].

Варто нагадати, що змінені положення ст. 336 КПК України дозволяють використання не будь-яких засобів зв'язку для участі в судовому розгляді, а суворо регламентують порядок ідентифікації учасника, який бере участь в режимі ВКЗ.

Зокрема в ч. 5 ст. 336 КПК України зазначено, що «учасники кримінального провадження беруть участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів та кваліфікованого електронного підпису згідно з вимогами Положення про Єдину судову інформаційно-комунікаційну систему та/або положень, що визначають порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи».

Також у ч. 6 ст. 336 КПК України законодавець передбачив відповідальність за зловживання правом на ВКЗ, якщо «переривання зв'язку мають ознаки зловживання правом з метою затягування судового розгляду, суд своєю вмотивованою ухвалою може позбавити учасника кримінального провадження права участі у відеоконференції поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів» [2].

Більш складне питання, на яке у чинній редакції ст. 336 КПК України не надано вичерпної відповіді - щодо вручення учаснику, який приймає участь в режимі ВКЗ, пам'ятки про права та обов'язки. У ч. 7-9 ст. 336 КПК лише йдеться про вручення пам'ятки учаснику, якій приймає участь у режимі ВКЗ з приміщення іншого суду або з місця попереднього ув'язнення, де таку пам'ятку йому зобов'язані вручити судовий розпорядник, секретар судового засідання чи службова особа установи попереднього ув'язнення [2]. Однак жодних відомостей не зазначено про те, хто має вручати пам'ятку особі, яка перебуває поза межами суду чи установи попереднього ув'язнення.

У чинній редакції ст. 336 КПК України немає застережень щодо участі обвинуваченого, який не перебуває під вартою, в режимі ВКЗ у судовому розгляді пока межами приміщення іншого суду. Хоча ч.1 ст. 323 КПК містить категоричну вимогу щодо неможливості проведення судового розгляду без участі обвинуваченого, окрім здійснення спеціального судового розгляду «in absentia» [2].

Проте навіть Верховний Суд підтримує практику залучення обвинувачених до дистанційної участі в судовому розгляді. Так згідно постанови колегії суддів Третьої судової палати ККС ВС від 27.02.2024 р. по справі № 754/6210/21, суд не знайшов порушень під час судового розгляду в суді першої та апеляційної інстанції, які дозволили обвинуваченій приймати участь в судовому розгляді в режимі відеоконференції та за результатами судового розгляду визнали її невинуватою в пред'явленому обвинуваченні за ч.1, 2 ст. 190 КК України. Ключовим аргументом на користь допустимості участі обвинуваченої в режимі ВКЗ Верховний Суд вказав, що «стосовно здійснення дистанційного судового провадження у режимі відеоконференції за допомогою власних технічних засобів будь-хто з учасників, у тому числі й прокурор, не заперечували» [5].

На підставі викладеного необхідно зауважити, що з одного боку чинний КПК вимагає обов'язкової присутності обвинуваченого для проведення судового розгляду, а його неявка спонукає суд вживати належних заходів – застосовувати примусовий привід, оголошувати в розшук, надавати дозвіл на затримання. А з іншого – не забороняє участь обвинуваченого навіть поза межами приміщення іншого суду чи установи попереднього ув'язнення за допомогою власних технічних засобів. Системний аналіз судової практики свідчить, що участь обвинуваченого в режимі ВКЗ сприяє проведенню судового розгляду. Проте потребує подальшого вирішення проблематика виконання обвинувального вироку, за змістом якого суд визначив покарання у виді позбавлення чи обмеження волі, якщо обвинувачений фізично відсутній в залі судових засідань і не налаштований сприяти виконанню такого покарання.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо забезпечення поетапного впровадження Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи: Закон України (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2024, № 13, ст.71) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3604-20#Text>

2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88) URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

3. Ухвала Салтівського районного суду міста Харкова від 11 груд. 2025 р. у справі №643/21520/25. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/132498304>

4. Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 27 жовт. 2025 р. у справі № 623/261/19. URL: <https://hacc-decided.ti-ukraine.org/uk/documents/131302330>

5. Постанова ККС ВС від 27 лют. 2024 р. у справі №754/6210/21. URL: <https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=117402536&red=1000035b97b996d4a8af5f2c16badaa35a5b87&d=5>

Трач Сергій Степанович

професор кафедри кримінальної юстиції навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА ДОСТУП ДО СУДУ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Право на доступ до суду є фундаментальним елементом права на справедливий суд, гарантованим ст. 55 Конституції України та ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Воно передбачає можливість кожної особи безперешкодно звернутися до незалежного й неупередженого суду для захисту своїх прав та інтересів [1; 2].

Починаючи з 2014 року та особливо після 24 лютого 2022 р., війна росії проти України негативно вплинула на реалізацію права на доступ до суду. Повномасштабне російське вторгнення створило низку проблем для судової спільноти щодо організації правосуддя. Через окупацію агресором деяких територій Україна не може забезпечити функціонування судів та фізичний доступ громадян до правосуддя на цих територіях. На цьому зазначив секретар Великої палати Верховного Суду Віталій Уркевич під час вебінару, організованого Українським хабом Інституту європейського права, який діє на базі юридичного факультету Західноукраїнського національного університету. Цей захід започатковує серію вебінарів, спрямованих на ознайомлення учасників з практикою Верховного Суду [3].

Так, одним із проблемних питань було визначення моменту, з якого певна територія може вважатися окупованою, з метою визначення правового режиму, що застосовується до певної території. У зв'язку з цим, наказом Міністерства розвитку громад та територій України від 28 лютого 2025 р. № 376 було затверджено Перелік територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією [4]. Нещодавно об'єднана палата Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду у своїй постанові від

3 жовтня 2025 р. у справі № 908/1162/23 щодо можливості ведення підприємницької діяльності на території міста Мелітополь зазначила, що правовий статус тимчасово окупованої території не залежить від наявності рішення державного органу про визнання території окупованою. Заборона на ведення підприємницької діяльності на тимчасово окупованій території діє з моменту фактичної окупації, що є загальновідомим фактом і не потребує окремого доказування [5].

На сьогоднішній день внаслідок російської збройної агресії проти України пошкоджено 170 будівель судів, а 19 зруйновано, що унеможлиблює здійснення правосуддя. Наприклад, регіонами з найбільшою кількістю пошкоджених або зруйнованих будівель судів є Харківська, Донецька та Миколаївська області. Пошкоджено будівлі Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Національної школи суддів України, Шостого апеляційного адміністративного суду в результаті масованого обстрілу Києва [3].

Одним із заходів, вжитих Україною для забезпечення доступу до судів під час воєнного стану, було внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» на початку повномасштабного вторгнення. Ця поправка передбачає, що якщо суд з об'єктивних причин не може здійснювати правосуддя, територіальна підсудність судових справ, що перебувають на розгляді цього суду, може бути змінена рішенням Вищої ради судової влади, прийнятим за клопотанням Голови Верховного Суду, шляхом передачі справи до іншого суду. Якщо Вища рада судової влади не може здійснити це повноваження, воно здійснюється за розпорядженням Голови Верховного Суду. Таким чином, з початку повномасштабного вторгнення територіальна підсудність судових справ у 171 суді була змінена у зв'язку з неможливістю здійснення правосуддя під час воєнного стану [3].

Крім того, українські суди змушені відкладати слухання справ через численні повітряні тривоги. У цьому контексті варто звернути увагу на постанову Верховного Суду, за якою проведення судового засідання під час повітряної тривоги за відсутності сторін є порушенням їхніх прав на участь у судовому розгляді та підставою для скасування судового рішення. Зокрема, визначено, що вирішуючи питання про наявність підстав для відкладення розгляду справи, у якій на початок судового засідання оголошено сигнал «Повітряна тривога», суд має керуватися пріоритетом збереження життя і здоров'я людини. Таким чином обставини оголошення сигналу «Повітряна тривога» у певному регіоні необхідно вважати загальновідомими, тобто такими, що не потребують доказування, а неявка у судові засідання учасників справи може бути спричинена такою надзвичайною ситуацією, яка об'єктивно унеможлиблює завчасне подання клопотання про відкладення розгляду справи з цих причин [6].

Одним із ключових викликів для забезпечення ефективного функціонування судової системи України під час збройної агресії РФ є гострий дефіцит судового персоналу. Йдеться не лише про нестачу суддів, але й про значну нестачу працівників апарату судів - помічників суддів, консультантів, секретарів судових засідань, діловодів та інших фахівців, без яких суд не може повноцінно виконувати свої процесуальні та організаційні функції. Так, в Україні

не вистачає близько 2200 суддів у судах усіх інстанцій та юрисдикцій. У судах першої інстанції 1324 посади є вакантними.

Утім, важливо зазначити, що посилення безпекових ризиків, руйнування інфраструктури, обмеження свободи пересування та евакуація громадян із зон бойових дій обумовили потребу в альтернативних, дистанційних способах участі в судовому процесі. Саме **тому** електронне судочинство, зокрема технології відеоконференцзв'язку та система «Електронний суд», сьогодні відіграють провідну роль у функціонуванні судової влади.

Використання відеоконференцзв'язку стало одним із найбільш ефективних способів забезпечення безпечної участі сторін у судовому процесі.

Як зазначив Секретар Великої Палати Верховного Суду Віталій Уркевич, простежується чітка та послідовна тенденція до щорічного зростання кількості судових засідань, проведених у дистанційному форматі [3]. Статистичні дані свідчать, що у 2022 році проведено 766 419 судових засідань у режимі відео конференції, у 2023 році – 1 669 282 засідання, у 2024 році – вже 2 545 803 засідання. Таким чином, за два роки кількість онлайн-засідань зросла утричі, що засвідчує високий рівень технологічної адаптації судової системи та її здатність забезпечувати доступ до правосуддя навіть під час активних бойових дій.

Не менш показовим є стрімке зростання кількості звернень до судів через систему «Електронний суд», яка дає змогу подавати позови, клопотання, апеляції та інші документи дистанційно. За наведеними даними 2022 рік - 548 813 звернень, 2023 рік - 1 430 893 звернення і 2024 рік - 3 186 546 звернень. Отже, за період 2022–2024 років кількість подань в електронній формі зросла більш ніж у шість разів. Така динаміка демонструє не лише високий рівень довіри до електронних сервісів, але й їхню ефективність як інструмента доступу до правосуддя під час війни [3].

Водночас попри складні умови Україна продемонструвала здатність адаптувати правосуддя до екстремальних умов - завдяки цифровізації, дистанційним засобам комунікації, нормативним змінам в умовах воєнного стану тощо.

Стійкість української судової системи, незважаючи на надзвичайні виклики, є свідченням її трансформації в напрямку європейських стандартів. В післявоєнний період очікується подальший розвиток системи доступу до правосуддя, модернізація інфраструктури та впровадження міжнародних механізмів відповідальності держави-агресора.

Список використаних джерел

1. Конституція України: *Відомості Верховної Ради України*. 1996, № 30. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (04 листопада 1950 р.): ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17 лип. 1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
3. Вплив російсько-української війни на здійснення правосуддя і ключова практика Верховного Суду: Секретар ВП ВС виступив на вебінарі Українського

хабу Європейського інституту права. *Судова влада України. Верховний Суд*. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1927293>.

4. Про затвердження Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією : *наказ Міністерства розвитку громад та територій України* від 28 лют. 2025 р. № 376. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0380-25#Text>.

5. Постанова Верховного Суду у складі суддів об'єднаної палати Касаційного господарського суду від 3 жовт. 2025 р. у справі № 908/1162/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/130792991>.

6. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 26 лют. 2025 р. у справі № 752/8937/24. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/125556389?utm_source=jurliga.liga.zakon.net&utm_medium=vriz&utm_campaign=LIGA360_new.

Хахуцяк Ольга Юріївна

Завідувач кафедри кримінальної юстиції навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

Митич Сергій Павлович

викладач кафедри кримінальної юстиції навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ПРАВНИЧА ДОПОМОГА У СПРАВАХ IN ABSENTIA

Інститут спеціального досудового розслідування і судового розгляду *in absentia*, тобто за відсутності обвинуваченого, запроваджено у 2014 році. З того часу відповідна правозастосовна практика змінювалася.

Під час застосування вказаного інституту суди враховують Європейську конвенцію про міжнародну дійсність кримінальних вироків, а також резолюцію Комітету міністрів Ради Європи (75)11 від 19 січня 1973 р. «Про критерії, які регламентують розгляд, що проводиться у відсутність обвинуваченого». При розгляді кримінальних проваджень за процедурою *in absentia* потрібно дотримуватися найвищих стандартів судочинства.

Про це сказав голова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду Олександр Марчук під час експертного обговорення щодо проваджень *in absentia* в правовій системі України.

Олександр Марчук наголосив, що в умовах війни кількість кримінальних проваджень, які розглядаються за процедурою *in absentia*, збільшилася. Тож, на переконання голови ККС ВС, правовий аналіз, здійснений міжнародним

консультантом Ради Європи Джеремі МакБрайдом, а також порівняльні дослідження щодо кримінальних проваджень (*in absentia*) в окремих державах – членах РЄ, підготовлені міжнародними експертами, дадуть можливість перейняти найкращі практики і вдосконалити процедуру *in absentia* в національному законодавстві та правозастосуванні [1].

З початком збройної агресії російської федерації в Україні в геометричній прогресії зростає кількість кримінальних проваджень щодо розслідування злочинів проти основ національної безпеки, миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Це також стосується і збільшення кількості кримінальних проваджень за фактами вчинення СНПК, розслідування яких здійснюється за ст. 438 КК України («Порушення законів та звичаїв війни» до жовтня 2024 р.; у зв'язку з ратифікацією Римського статуту МКС Україною шляхом прийняття закону № 4012-ІХ назва ст. 438 КК України була змінена на «Воєнні злочини») [2].

Юридичне та практичне гарантування і забезпечення права на захист у кримінальних провадженнях (щодо воєнних злочинів у тому числі) є невід'ємною складовою права на справедливий суд.

Право на захист, як і право на справедливий суд, багатокomпонентне явище. Для прикладу, відповідно до ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод складовими права на захист є: право на доступ до або відмову від правової допомоги на будь-якій стадії провадження; право захищати себе особисто; право за певних обставин обирати адвоката; право на безоплатну юридичну допомогу, якщо особа не має достатньо коштів і якщо цього вимагають інтереси правосуддя; право на практичну й ефективну юридичну допомогу.

Отже, Конвенція гарантує «практичну й ефективну юридичну допомогу», а не лише «призначення захисника». Відповідно одного лише призначення захисника недостатньо для виконання державою обов'язку щодо надання ефективної юридичної допомоги. ЄСПЛ пояснює, що адвокат, призначений надавати правову допомогу, може ухилятися від виконання своїх обов'язків, мати проблеми зі здоров'ям або з інших причин тривалий час бути обмеженим у можливості виконувати свої обов'язки. Якщо відповідним державним органам доведено до відома про таку ситуацію, вони мають позитивне зобов'язання або замінити цього захисника, або примусити його виконувати свої обов'язки [3].

Держава повинна гарантувати та забезпечувати безоплатну правову допомогу. Вирішуючи це питання, органи влади повинні зважати, як на фінансові можливості особи, так і на інтереси правосуддя, які передбачають врахування характеру та тяжкості правопорушення, суворість покарання, яке може бути призначено особі, інші обставини, зокрема здатність обвинуваченого брати участь у судовому розгляді та належним чином представляти себе особисто [4].

Чинне кримінальне процесуальне законодавство передбачає процедури, в тому числі і судові, які здійснюються за відсутності обвинуваченого. В усіх цих випадках (окрім спрощеного провадження щодо кримінальних проступків)

законодавство прямо встановлює обов'язкову участь захисника підозрюваного (обвинуваченого).

Розвиток процедур «in absentia» у поєднанні із забезпеченням у них права на захист через систему безоплатної правової допомоги фактично видозмінив зміст класичних правовідносин «адвокат-клієнт». Держава наділила адвокатуру конституційною місією надання професійної правничої допомоги, а адвокатів – ексклюзивним правом захищати від кримінального обвинувачення (ст. 131-2 Конституції України). Одночасно держава визначила можливість здійснення кримінального провадження за відсутності особи (ч. 6 ст.ст. 193, 297-1–297-5, ч. 3 ст. 323, ч. 1 ст.ст. 330, 381-382 КПК України) і уповноважила центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги забезпечувати участь захисника при здійсненні таких досудового розслідування та судового провадження (ст. 17 Закону України «Про безоплатну правову допомогу»).

Тобто, адвокати здійснюють свою професійну діяльність за умов, коли надання професійної правничої допомоги є їх обов'язком через ексклюзивний конституційний статус. У тому числі, і у провадженнях, які здійснюються за відсутності підозрюваного, обвинуваченого відповідно до вимог КПК України.

Список використаних джерел

1. Процедура in absentia в правовій системі України: голова ККС ВС та судді ВС взяли участь в експертному обговоренні. Режим доступу: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1708504>;
2. Процедура in absentia у кримінальних провадженнях за фактами СНПК. 17 лют. 2025 р. Режим доступу: <https://jurfem.com.ua/in-absentia-crsv/>;
3. Sakhnovskiy v. Russia [02/11/2010, п. 95], Iglin v. Ukraine [12/01/2012, п.п 67, 68], Falcao dos Santos v. Portugal [03/07/2012, п. 42], Siyrak v. Russia [19/12/2013, п. 27], Zinchenko v. Ukraine [13/03/2014, п. 90];
4. Справі Timergaliyev v. Russia від 14 жовт. 2008 р. Рішення ЄСПЛ. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-88888%22%5D%7D>

Бенза Вікторія Ігорівна

студентка навчально-наукового інституту
права та психології

Національної академії внутрішніх справ
спеціальності 081 «Право»

Науковий керівник:

Степанова Ганна Миколаївна

професор кафедри кримінальної юстиції
навчально наукового інституту права та
психології НАВС,

кандидат юридичних наук, доцент

ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА ТА ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ

Гарантія доступу до правосуддя є одним із визначальних елементів верховенства права, що становить фундамент демократичної і правової держави. Реалізація цього принципу забезпечує можливість кожної особи ефективно захищати свої права та інтереси, звертатися до незалежного і безстороннього суду, отримувати справедливе судові рішення.

Проблематика доступності правосуддя особливо актуальна в умовах реформування судової системи України, викликів, пов'язаних з воєнним станом, а також підвищених вимог до прозорості та ефективності діяльності правоохоронних і судових органів. Європейський суд з прав людини у численних рішеннях підкреслює, що право на доступ до суду є складовою ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а держава зобов'язана створювати реальні, а не формальні механізми його реалізації [1].

Саме тому дослідження цього питання є важливим для вдосконалення національного законодавства, гармонізації його з міжнародними стандартами та забезпечення ефективного правового захисту.

Доступ до правосуддя передбачає існування ефективних процедур для звернення до суду, можливість отримання кваліфікованої правової допомоги, справедливий судовий розгляд протягом розумного строку, а також виконання судових рішень. Конституція України у ст. 55 гарантує право кожного на захист своїх прав у суді, що є безумовною конституційною гарантією [2]. Принцип верховенства права, закріплений у ст. 8 Конституції, вимагає, щоб правосуддя здійснювалося на основі законності, правової визначеності, пропорційності та недискримінаційності.

Важливою складовою доступності правосуддя є незалежність судової влади. Підручники з теорії держави і права та конституційного права підкреслюють, що «незалежність суду є не привілеєм судді, а гарантією справедливого судового розгляду для кожного громадянина» [3, с. 241]. У науковій літературі зазначається, що «доступ до правосуддя включає не лише можливість подати позов, а й здатність реально отримати ефективний захист, що охоплює також правову допомогу, особливо для соціально вразливих груп» [4].

ЄСПЛ у справі «Голдер проти Сполученого Королівства» сформував засадниче розуміння доступу до суду, відзначивши, що держава не може створювати перешкоди для звернення до суду або встановлювати такі процедурні вимоги, які б фактично позбавляли особу права на правосуддя [1]. Подальша практика ЄСПЛ (справи «Креуз проти Польщі», «Скорупська проти України») підтвердила, що надмірний судовий збір, затримки у розгляді справ та невиконання судових рішень становлять порушення доступу до правосуддя.

Особливу роль у забезпеченні доступу до правосуддя відіграє система безоплатної правової допомоги, яка створена в Україні відповідно до Закону «Про безоплатну правову допомогу». Вона надає можливість малозабезпеченим громадянам, військовослужбовцям, внутрішньо переміщеним особам та іншим групам отримати захист у суді [5]. Наукові дослідження показують, що ефективність безоплатної правничої допомоги визначається достатністю фінансування, професійністю адвокатів та стабільною взаємодією з судами [6].

Однак реалізація доступу до правосуддя неможлива без виконання судових рішень, яке також є елементом верховенства права. ЄСПЛ неодноразово підкреслював, що неефективність механізмів виконання рішень є порушенням ст. 6 Конвенції (справа «Шмалько проти України»). У цьому контексті важливим є вдосконалення роботи органів державної виконавчої служби та системи приватних виконавців.

Війна в Україні суттєво ускладнила доступ громадян до правосуддя. Частина судів переміщена, інші працюють дистанційно, а в прифронтових районах забезпечення судового розгляду є вкрай небезпечним. Тим не менш, верховенство права вимагає, щоб держава навіть за умов воєнного стану зберігала функціонування правосуддя хоча б у мінімальному обсязі [7].

Основними проблемами забезпечення доступу до правосуддя в Україні є: надмірні строки розгляду судових справ, недостатність суддівських кадрів, ускладнені процедури виконання рішень, недосконалість механізмів забезпечення адвокатської участі у провадженнях, нерівність можливостей для різних соціальних груп. Значною проблемою залишається й те, що для певних категорій громадян судовий збір є надмірним тягарем, що фактично обмежує реалізацію їх прав. Воєнний стан створив нові виклики: фізична недоступність судів, небезпека пересування, неможливість забезпечити участь усіх учасників процесу, а також руйнування інфраструктури правосуддя. Дослідники також наголошують на проблемах недостатньої правової культури та низької довіри до судової влади, що ускладнює реальне застосування принципу верховенства права [4].

Покращення доступу до правосуддя можливе шляхом комплексного вдосконалення законодавства та інституційних механізмів. Насамперед важливим є зміцнення незалежності суддів, завершення судової реформи та впровадження прозорих процедур добору кадрів. Необхідним є також зменшення судового збору для соціально вразливих груп та впровадження додаткових пільг. Підвищення доступності правничої допомоги можливе шляхом розширення можливостей системи безоплатної правничої допомоги, підвищення фінансування та забезпечення якісної підготовки адвокатів.

Доступ до правосуддя та верховенство права є взаємопов'язаними поняттями, що становлять основу правової держави. Реалізація цих принципів в Україні вимагає не лише закріплення правових гарантій, а й створення реальних механізмів їх забезпечення. Значну роль у цьому процесі відіграють незалежність суду, якість правничої допомоги, ефективність процедур виконання рішень та доступність судових послуг. Хоча Україна стикається із серйозними викликами, зокрема у зв'язку з війною, поступові реформи, цифровізація, міжнародна підтримка та розвиток правової культури створюють умови для зміцнення верховенства права та підвищення рівня доступності правосуддя для всіх громадян.

Список використаних джерел

1. Case of Golder v. the United Kingdom, European Court of Human Rights. HUDOC. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22documentcollectionid2%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22]})
2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
3. Шемшученко Ю. С., Скакун О. Ф., Теорія держави і права. К.: Юрінком Інтер, 2016. 544 с.
4. Беспалова О. В. Доступ до правосуддя як елемент верховенства права. *Вісник НЮУ ім. Ярослава Мудрого*. 2019. №1.
5. Закон України «Про безоплатну правову допомогу» від 02.06.2011 №3460-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text>
6. Маляренко В. Т. Реалізація права на правову допомогу в Україні. *Право України*, 2020. 120 с.

Бунчук Віктор Вікторович

Здобувач вищої освіти

Навчально-наукового інституту
права та психології НАВС

Науковий керівник:

Костилєва Тетяна Іванівна

доцент кафедри кримінальної
юстиції Навчально-наукового
інституту права та психології

НАВС, кандидат юридичних наук

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ЗАХИСТ ЯК СКЛАДОВА ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД

Право на захист є ключовою складовою права на справедливий суд, гарантованого ч. 3 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (Європейської конвенції з прав людини) [2].

Так, Європейською конвенцією з прав людини гарантовано право на справедливий суд, яке включає в себе право кожного обвинуваченого захищати себе особисто чи використовувати юридичну допомогу захисника, вибраного на

власний розсуд, або – за браком достатніх коштів для оплати юридичної допомоги захисника – одержувати таку допомогу безоплатно, коли цього вимагають інтереси правосуддя [2, п. с ч. 3 ст. 6].

Це право передбачає, що держава повинна забезпечити справедливий судовий розгляд, дотримуючись всіх засад кримінального провадження.

Право на захист повинно бути не формальністю, а реальним і практичним механізмом, який включає доступність, ефективність та активність захисника у кримінальному провадженні.

Судова практика Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) підкреслює, що право на захист – це не лише формальна наявність захисника в кримінальному провадженні, а ефективна можливість підозрюваного та обвинуваченого захищати свої інтереси за допомогою захисника, конфіденційність спілкування з ним, достатній час для належної підготовки сторони захисту, а також можливість заміни неефективного захисника.

Аналізуючи судову практику, а саме – рішення ЄСПЛ у справах проти України (*Bogdan v. Ukraine*, *LT v. Ukraine* та *Dovzhenko v. Ukraine*) [3], ЄСПЛ підкреслює ключову проблему системного характеру — формальний підхід держави до забезпечення права на захист в кримінальному провадженні (тобто формальна присутність захисника), що призводить до неефективності юридичної допомоги захисника на практиці.

У справі *Bogdan v. Ukraine* ЄСПЛ звернув увагу на те, що навіть при письмовому оформленні відмови від захисника, держава зобов'язана переконатися, що така відмова є дійсно добровільною, усвідомленою та не позбавляє підозрюваного, обвинуваченого реальної можливості захистити себе.

У рішенні *LT v. Ukraine* ЄСПЛ констатував порушення через явно неефективну допомогу адвоката, яка проявилася в його пасивності, відсутності підготовки та не забезпеченні зв'язку з клієнтом. Така поведінка захисника фактично позбавила особу реального доступу до правової допомоги.

У справі *Dovzhenko v. Ukraine* проблематика стосувалася відсутності, фактичної недоступності захисника на критичних етапах провадження, що негативно вплинуло на можливість підготовки до захисту та реалізації процесуальних прав.

Досліджуючи національне законодавство, встановлено, що Конституція України гарантує кожному затриманому право користуватися правничою допомогою захисника з моменту затримання [1, ч. 3 ст. 29].

Відповідно до вимог КПК України – уповноважена службова особа, що здійснила затримання, зобов'язана негайно повідомити про це орган (установу), уповноважений законом на надання безоплатної правової допомоги. У разі неприбуття в установленій законодавством строк захисника, призначеного органом (установою), уповноваженим законом на надання безоплатної правової допомоги, уповноважена службова особа негайно повідомляє про це відповідний орган (установу), уповноважений законом на надання безоплатної правової допомоги [4, ч. 4 ст. 213].

При цьому призначений центром адвокат повинен прибути для конфіденційного побачення із затриманою особою протягом години з моменту

видачі йому доручення для надання безоплатної вторинної правничої допомоги [5, п.8].

Поширеними проблемами в практичній діяльності є: неприбуття захисника протягом години з моменту видачі йому доручення для надання безоплатного захисту, формальне призначення останнього за рахунок держави, коли захисник фактично не контактує з підзахисним, не готується до участі в судовому засіданні та присутній лише формально.

Такі ситуації ЄСПЛ розглядає як порушення, оскільки сама присутність захисника «для наявності» не гарантує ефективності забезпечення права на захист та змагальності в кримінальному провадженні.

Ключовим аспектом, на який ЄСПЛ звертає особливу увагу, є доступ до захисника з моменту затримання.

Відсутність захисника у перші години після затримання чи під час початкових допитів суттєво підриває можливість сформулювати позицію захисту. Так само порушення конфіденційності під час першої зустрічі та консультацій, перешкоджання приватному спілкуванню підзахисного з захисником фактично нівелює засаду забезпечення права на захист.

Окрему проблему становить неефективність державної системи безоплатної правової допомоги: недостатнє фінансування, перевантаженість адвокатів і слабкі організаційні механізми, що призводять до низької якості роботи та не відповідає вимогам належного захисту.

Українські суди часто відмовляються оцінювати реальну ефективність роботи захисника, зводячи питання до «вільного вибору обвинуваченого» та формального призначення захисника.

ЄСПЛ наголошує, що національні органи повинні ретельно перевіряти скарги на неефективність захисника і забезпечувати можливість його заміни.

Особливої уваги та перевірки потребують випадки відмови від захисника – прокурор, слідчий, дізнавач, слідчий суддя, суд повинні переконатися, що така відмова є вільною та усвідомленою і не позбавляє підозрюваного, обвинуваченого реального права на захист.

При цьому в кожному випадку відмови також треба враховувати ст. 52 КПК України щодо обов'язкової участі захисника.

Будь-які обмеження доступу до захисника, його формальна присутність, втручання в конфіденційність спілкування чи неспроможність держави забезпечити якісну юридичну допомогу порушують гарантії справедливого суду, гарантованого ст. 6 Конвенції.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28 черв. 1996 р. Верховна Рада України: [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#text>;

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод з протоколами/(Європейська конвенція з прав людини), ратифікована Україною 17 лип. 1997 р. Верховна Рада України: [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text;

3. Судова практика Європейського суду з прав людини <https://www.echr.coe.int/>;

4. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квіт. 2012 р. Верховна Рада України : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#text>;

5. Порядок інформування центрів з надання безоплатної правничої допомоги про випадки затримання, адміністративного арешту або застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, затверджений постановою Кабінету Міністрів України №1363 від 28 груд. 2011 р. Верховна Рада України: [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1363-2011-%D0%BF#Text>.

Вірчак Каріна Олександрівна

здобувач вищої освіти навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:

Хахуцяк Ольга Юріївна

завідувач кафедри кримінальної юстиції навчально наукового інституту права та психології НАВС,
кандидат юридичних наук, доцент

СУДОВІ ВИТРАТИ ЯК БАР'ЄР ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ: ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ

Судові витрати є одним із найсуттєвіших бар'єрів, що обмежують доступ громадян до правосуддя, перетворюючи формальне право на судовий захист на право, яке далеко не завжди може бути реалізоване на практиці. У сучасних правових системах, зокрема в Україні, судові витрати включають судовий збір, оплату послуг адвокатів, витрати на експертизи, забезпечення доказів, переклад, пересилання документів та подорожі до суду. Для значної частини населення, особливо для соціально вразливих груп, такі витрати стають непропорційним фінансовим тягарем. Це створює феномен прихованого економічного бар'єра, коли людина може мати юридичне право звернутися до суду, але фактично не здатна скористатися цим правом через нестачу ресурсів.

Дослідження, проведені міжнародними організаціями та правозахисними інституціями, показують, що економічні чинники суттєво впливають на рішення людей звертатися до суду. Нерідко сам страх можливих витрат — навіть без чіткого розуміння їх повного обсягу — відлякує громадян від захисту своїх прав. У результаті формується порочне коло: бідніші верстви населення рідше подають позови, рідше отримують рішення суду на свою користь і, відповідно, залишаються менш захищеними у правовому полі. Таким чином економічна нерівність безпосередньо перетворюється на нерівність правову.

В українському контексті ця проблема має особливе значення. Протягом останніх років судовий збір у країні суттєво зріс, і, хоча існують певні категорії пільг, механізм звільнення або зменшення судового збору нерідко є складним,

тривалим та непередбачуваним. До того ж він часто застосовується дуже вузько. Для людей з низькими доходами, пенсіонерів, внутрішньо переміщених осіб, учасників бойових дій та інших вразливих груп сплата судового збору стає реальною перешкодою на шляху до відновлення порушених прав. Це суперечить міжнародним стандартам, відповідно до яких держава має забезпечувати не лише формальну, а й фактичну можливість кожної особи отримати справедливий суд.

Практика Європейського суду з прав людини неодноразово підкреслювала, що надмірні судові витрати можуть становити порушення статті 6 Європейської конвенції з прав людини, яка гарантує право на доступ до суду. У справах *Kreuz v. Poland* та *Airey v. Ireland* ЄСПЛ визначив, що якщо фінансове навантаження де-факто позбавляє особу можливості подати позов або захищати свої інтереси, то держава порушує свої позитивні зобов'язання. Суд наголосив, що розмір судового збору має бути пропорційним доходам особи, а механізм звільнення від збору — ефективним та доступним.

Подолання фінансових бар'єрів у доступі до правосуддя можливе лише через комплексні зміни. Насамперед необхідно запровадити гнучкі механізми, що дозволять особі звертатися до суду без негайної сплати значної суми. До таких механізмів належать розстрочка, відстрочка або зменшення судового збору на основі оцінки фінансового становища заявника. Важливим кроком є і диференціація судового збору, тобто встановлення його залежності від доходу позивача, характеру справи та її соціального значення.

Не менш важливим є розширення системи безоплатної правової допомоги. В Україні ця система вже виконує критично важливу роль, проте її повноваження залишаються обмеженими: не всі витрати, пов'язані з доступом до суду, можуть бути покриті коштом держави. Зокрема, варто розглянути можливість фінансування судового збору, експертиз та інших необхідних процесуальних дій для соціально вразливих груп населення.

Цифровізація судового процесу також здатна знизити витрати громадян. Використання електронного суду, онлайн-платформ для подання документів та дистанційної участі в засіданнях зменшує непрямі витрати — такі як оплата поїздок, втрата часу або необхідність оплачувати посередників. Це особливо актуально для людей із сільських районів або тих, хто не може фізично відвідати суд.

Окрему увагу слід приділити підвищенню прозорості та прогнозованості судових витрат. Людина, яка звертається до суду, має точно знати, скільки коштуватиме процес і які витрати можуть виникнути додатково. Прозора система розрахунку витрат підвищує рівень довіри до судової системи та робить її більш доступною.

Загалом подолання бар'єрів доступу до правосуддя потребує комплексної реформи, що включає перегляд законодавства, удосконалення практики судів, розвиток системи правової допомоги і впровадження сучасних технологій. Лише такий підхід дозволить забезпечити реальний, а не декларативний доступ до суду для всіх громадян, незалежно від їхнього економічного становища.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про судовий збір» —
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3674-17>
2. Закон України «Про безоплатну правову допомогу» —
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17>
3. ЄСПЛ, *Kreuz v. Poland* (Application no. 28249/95) —
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59572>
4. ЄСПЛ, *Airey v. Ireland* (Application no. 6289/73) —
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57420>
5. OECD, *Equal Access to Justice for Inclusive Growth* —
<https://www.oecd.org/gov/equal-access-to-justice-2019.htm>
6. Cappelletti M., Garth B., *Access to Justice* —
<https://global.oup.com/academic/product/access-to-justice-9780882771890>
7. World Justice Project, *Technology and Access to Justice* —
<https://worldjusticeproject.org>
8. FRA (EU Agency for Fundamental Rights), *Access to Justice in Europe* —
<https://fra.europa.eu/en/publication/2011/access-justice>
9. UNDP, *Removing Financial Barriers to Justice* —
<https://www.undp.org>

Гритчина Олена Олегівна

здобувач вищої освіти навчально-наукового інституту права та психології НАВС

Журавель Вікторія Віталіївна

здобувач вищої освіти навчально-наукового інституту права та психології НАВС

Науковий керівник:

Хахуцяк Ольга Юріївна

завідувач кафедри кримінальної юстиції навчально наукового інституту права та психології НАВС,
кандидат юридичних наук, доцент

ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ: ПРОБЛЕМИ ТА НОВІ ПІДХОДИ

Президент України видав Указ про введення воєнного стану 24 лютого 2022 року. Указ одразу прийняла Верховна Рада. Згідно зі ст. 64 Конституції України, у разі введення воєнного стану немає обмежень щодо судового захисту, а правосуддя має здійснюватися належним чином. Важливо констатувати, що українське судочинство раніше працювало за різними правовими системами; врахування у роботі правил, пов'язаних із спалахом коронавірусної інфекції.

Поки діє воєнний стан, існує багато небезпек для суддів та інших працівників юстиції. Не тільки країна, яка вторглась, може загрожувати життю

суддів, але й окупація території може спричинити серйозні ускладнення у роботі. Думка про те, що уряд втрачає контроль над частинами України, може вплинути на здійснення правосуддя, як і думка про те, що ракети та авіація використовуються для бомбардування всіх територій України. Мають бути встановлені нові методи і форми здійснення правосуддя, однією з основних форм має стати судове засідання, в якому приймається рішення по суті.

Право на доступ до правосуддя є однією з ключових гарантій верховенства права та захисту прав людини. У мирний час воно забезпечує стабільність суспільства, а в умовах воєнного стану набуває особливого значення, адже саме судова система стає інструментом захисту громадян від свавілля та порушень їхніх прав [1]. Положення ст. 64 Конституції України підкреслює непорушність права на судовий захист, яке є базовим елементом демократичної держави. Втім, війна створила низку серйозних викликів для функціонування судової системи. Близько 20% судів України не змогли здійснювати правосуддя через окупацію територій та руйнування інфраструктури [2].

Судді та учасники процесу постійно перебувають під загрозою для життя, що унеможлиблює проведення відкритих засідань у небезпечних регіонах. Додатково виникають проблеми з комунікаціями: перебої зі зв'язком та інтернетом обмежують доступ до електронних систем судочинства [3].

Запровадження воєнного стану створює численні виклики для національної правової системи, адже правозастосовні органи змушені працювати в умовах значного тиску, обмежених ресурсів і постійних загроз. Ці виклики мають багатогранний характер, охоплюючи питання забезпечення прав і свобод громадян, дотримання законності, а також ефективної роботи судової та правоохоронної систем.

Першим ключовим викликом є баланс між забезпеченням національної безпеки та захистом прав і свобод громадян. В умовах воєнного стану можуть обмежуватись певні конституційні права, такі як свобода пересування, право на мирні зібрання чи доступ до інформації [4].

Другим викликом є забезпечення законності в умовах надзвичайних обставин. Правозастосовні органи працюють у складних умовах, які включають військові дії, руйнування інфраструктури, проблеми з доступом до документів та інформації. Це ускладнює розслідування злочинів, зокрема військових, таких як воєнні злочини чи диверсії. За даними Офісу Генерального прокурора, станом на кінець 2023 року в Україні зареєстровано понад 100 тисяч злочинів, пов'язаних із агресією російської федерації, що значно перевищує звичайні показники [5].

Третій виклик пов'язаний із забезпеченням ефективної роботи судової системи в умовах війни. Через активні бойові дії та окупацію частини територій багато судів були змушені призупинити свою діяльність або перемістити офіси в інші регіони. Це суттєво ускладнює доступ громадян до правосуддя та своєчасний розгляд судових справ. Водночас значне навантаження на суддів і недостатність матеріальних ресурсів створюють додаткові перешкоди для нормального функціонування судової системи, що призводить до накопичення нерозглянутих справ і уповільнення судочинства.

Четвертий виклик стосується організації ефективної діяльності правоохоронних органів. Поліція, СБУ та інші служби повинні виконувати численні завдання, зокрема підтримання громадського порядку, боротьбу з диверсійними групами, забезпечення евакуації населення та охорону критично важливих об'єктів. Такі умови вимагають значного ресурсного забезпечення, проте обмеження в персоналі, технічному оснащенні та матеріальних ресурсах створюють значні труднощі для виконання цих функцій у повному обсязі.

Окремою проблемою є забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Через бойові дії мільйони людей змушені залишати свої домівки, що спричиняє значний тиск на державні органи, які забезпечують соціальні гарантії. Багато переселенців стикаються з труднощами при отриманні необхідної допомоги, доступі до працевлаштування, медичного обслуговування та інших послуг [6]. Ця ситуація створює додаткове навантаження на соціальну інфраструктуру країни, що потребує негайного вирішення та розробки ефективних механізмів підтримки.

Воєнний стан вплинув і на *доступ до судових рішень*. Відповідно до ч. 2 ст. 2 Закону України «Про доступ до судових рішень» усі судові рішення є відкритими та підлягають оприлюдненню в електронній формі не пізніше наступного дня після їх виготовлення і підписання, крім ухвал про арешт майна та тимчасовий доступ до речей та документів у кримінальних провадженнях, які підлягають оприлюдненню не раніше дня їх звернення до виконання. Обмеження або відтермінування загального доступу до електронних ресурсів ЄДРСР з інших підстав, ніж це визначено законами України «Про доступ до судових рішень», «Про державну таємницю», не допускається.

У відповідь на ці виклики пропонуються нові підходи. Одним із ключових напрямів є цифровізація правосуддя: активне використання відеоконференцій, електронних кабінетів та цифрових доказів [7]. Це дозволяє забезпечити доступ до суду навіть за умов обмеженої фізичної присутності. Важливим рішенням є створення мобільних та виїзних судів у безпечних регіонах, що дає можливість громадянам реалізувати своє право на судовий захист. Законодавство також має бути гнучким: процесуальні строки продовжуються, а процедури спрощуються з урахуванням воєнних реалій [8].

Особливу увагу слід приділяти захисту вразливих груп населення — переселенців, військових та жертв воєнних злочинів. Для них створюються спеціальні програми підтримки, а також розвивається система онлайн-правової допомоги: дистанційні консультації, чат-боти та гарячі лінії [2].

Таким чином, доступ до правосуддя у воєнний час є ключовим чинником збереження верховенства права та довіри до держави. Виклики, спричинені війною, потребують інноваційних рішень: цифровізації, мобільних судів, міжнародної співпраці та адаптації законодавства. Головна мета полягає у забезпеченні балансу між безпекою та правами людини навіть у надзвичайних умовах.

Список використаних джерел

1. Конституція України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996. № 30. с. 141. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини за 2024 рік. Київ: Апарат ВРУ, 2025.
3. Лотиш А. Правосуддя в умовах війни: сучасний стан та перспективи розвитку. Київ: Юридична думка, 2023.
4. Конституція України: (з офіц. тлумаченням Конституційного Суду України). К.: Ліра, 2006. 96 с.
5. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. Головна – Офіс Генерального прокурора. URL : <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporusnennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2?utm>.
6. Наливайко Л.Р., Коршун А.А. Правовий статус внутрішньо переміщених осіб: теорія та практика: монографія. К.: Хай-ТекПрес, 2023. 192 с.
7. Горбалінський В.В., Задала Д.К. Доступ до правосуддя в умовах воєнного стану: проблеми та шляхи вирішення. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2023.
8. Судочинство під час війни: виклики та особливості здійснення правосуддя // Юридичний журнал. № 4, 2023. С. 15–27.

Домашенко Аліна Олександрівна

здобувач вищої освіти навчально-наукового інституту права та психології НАВС

Науковий керівник:

Кубарєва Ольга Володимирівна

професор кафедри кримінальної юстиції навчально-наукового інституту права та психології НАВС, кандидат юридичних наук, доцент

ДІЯЛЬНІСТЬ ІНСТИТУТУ АДВОКАТУРИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Адвокатура як незалежний правовий інститут є одним з ключових гарантійних механізмів забезпечення прав і свобод людини у демократичному суспільстві. Із запровадженням в Україні правового режиму воєнного стану у зв'язку зі збройною агресією російської федерації права людини зазнали суттєвих обмежень, а функціонування органів правосуддя набуло специфічних рис.

В умовах війни саме адвокатура виступає інструментом захисту громадян від можливих зловживань державної влади та гарантом доступу до правосуддя, що зумовлює надзвичайну актуальність дослідження діяльності адвокатів у цей період. Правові режими, що дозволяють тимчасово обмежувати конституційні

права, не можуть нівелювати сутність адвокатської діяльності, адже право на правничу допомогу належить до основоположних прав, закріплених у ст. 59 Конституції України [1].

Таким чином, розгляд інституційного становища адвокатури в умовах воєнного стану є важливим як для правозастосовної практики, так і для формування належної доктрини правового захисту в надзвичайних ситуаціях.

Нормативно-правове забезпечення діяльності адвокатури у період воєнного стану ґрунтується на Конституції України, Законі «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [2], процесуальному законодавстві та Законі «Про правовий режим воєнного стану» [3]. В умовах війни відбулися істотні зміни у роботі судової системи: функціонування багатьох судів було тимчасово призупинено, частину судів евакуйовано, а деякі перейшли на змішаний або дистанційний режим роботи. Це безпосередньо вплинуло на можливості адвокатів ефективно представляти інтереси клієнтів, особливо у кримінальних провадженнях, де участь адвоката у слідчих і процесуальних діях є обов'язковою.

Водночас Національна асоціація адвокатів України (далі – НААУ) неодноразово наголошувала на безперервності адвокатської діяльності та необхідності забезпечення гарантованого доступу адвоката до затриманих осіб, попри воєнні обмеження [4].

В умовах активних бойових дій значно ускладнюється фізичний доступ адвокатів до клієнтів у місцях несвободи, зокрема в ізоляторах тимчасового тримання або слідчих ізоляторах, що може призводити до затримок у наданні правової допомоги. Додаткові труднощі створює загроза життю та здоров'ю адвокатів, обмеження пересування, воєнні блокпости, перебої з комунікацією та електропостачанням, що безпосередньо впливає на можливість своєчасного виконання адвокатських доручень.

Суттєво збільшилося навантаження на адвокатів системи безоплатної правової допомоги, адже мільйони громадян опинилися у скрутному становищі та потребують консультацій із питань соціального захисту, мобілізації, компенсацій, втрати майна, а також захисту у кримінальних провадженнях, пов'язаних із воєнними злочинами [7]. Нові категорії справ – воєнні злочини, питання статусу військовослужбовців, перетин кордону, мобілізація, участь у гуманітарних коридорах – формують нові вимоги до професійної компетентності адвокатів. Значну увагу привертають також питання дотримання адвокатської таємниці в умовах воєнних обмежень, оскільки переміщення осіб та інформації може контролюватися військовими адміністраціями, що створює додаткові ризики для конфіденційності спілкування між адвокатом і клієнтом.

Однак, на нашу думку, найбільш суттєвою проблемою адвокатури в умовах війни є обмеження конституційних прав, зокрема свободи пересування, таємниці листування та права на мирні зібрання, що ускладнює звичний механізм діяльності адвокатів і створює прецеденти втручання військових органів у правозахисні процеси. Водночас значна частина процесуальних гарантій не була

адаптована до умов бойових дій, що породжує колізії у застосуванні норм Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та Закону «Про правовий режим воєнного стану».

Складність становить і забезпечення фізичного доступу адвокатів до клієнтів у місцях несвободи, особливо в регіонах, наближених до бойових дій або окупованих територій. Втрата або недоступність доказової бази через руйнування будівель, зникнення документів, неможливість проведення експертиз створює істотні перешкоди для реалізації професійних обов'язків адвоката. Додатково загрозливими є ризики для життя та здоров'я адвокатів, про що свідчать звіти міжнародних організацій, які фіксують випадки загибелі або поранення юристів під час виконання професійних обов'язків [8].

У свою чергу, одним із ключових напрямів удосконалення діяльності адвокатури під час війни є нормативне врегулювання її гарантій. Необхідним є внесення змін до законодавства, а також чітке закріплення гарантій недоторканності адвокатської таємниці навіть за умов воєнних обмежень. Інституційний рівень удосконалення передбачає створення при НААУ спеціалізованих координаційних центрів підтримки адвокатів у бойових регіонах, розроблення протоколів безпеки, забезпечення засобами індивідуального захисту та психологічної підтримки.

Також, важливим напрямом є подальша цифровізація адвокатської діяльності: розширення використання відеоконференцій для участі в судових засіданнях, створення захищених каналів комунікації з клієнтом, удосконалення електронного адвокатського запиту.

Отже, інститут адвокатури в умовах воєнного стану виконує критично важливу роль, забезпечуючи реалізацію права на правничу допомогу, захист від свавілля влади, документування порушень прав людини та підтримку військовослужбовців і цивільних осіб. Незважаючи на значні виклики – обмеження пересування, небезпеку для життя, колізійність законодавства, ускладнений доступ до клієнтів і доказової бази – адвокатура продовжує свою діяльність і залишається однією з опор демократичної системи. Розвиток нормативної бази, цифровізації, інституційної підтримки та міжнародної співпраці є ключовими чинниками, що дозволять забезпечити ефективність адвокатської діяльності навіть у найскладніших умовах воєнного часу.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України від 28 черв. 1996 р. №254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996, № 30, ст. 141.
2. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05 лип. 2012 р. *Урядовий кур'єр*. 2012. № 159.
3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 трав. 2015 р. №389-VIII. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
4. Національна асоціація адвокатів України. Офіційні роз'яснення та позиції. URL: <https://unba.org.ua>

5. Європейський суд з прав людини. Право на правничу допомогу та конфіденційність. HUDOC. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22documentcollectionid2%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22]})

6. Судова влада України. Офіційні повідомлення про роботу судів під час війни. <https://court.gov.ua>

7. Координаційний центр БВПД. Офіційні звіти та статистика. URL: <https://legalaid.gov.ua>

8. International Bar Association. Reports on risks faced by lawyers in conflict zones. URL: <https://www.ibanet.org>

Чернюк Маріна Віталіївна

здобувач вищої освіти навчально-наукового інституту права та психології НАВС

Д'яченко Марія Максимівна

здобувач вищої освіти навчально-наукового інституту права та психології НАВС

Науковий керівник:

Степанова Ганна Миколаївна

професор кафедри кримінальної юстиції навчально наукового інституту права та психології НАВС,

кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМА СПІВВІДНОШЕННЯ МІЖНАРОДНОГО І ВНУТРІШНЬОДЕРЖАВНОГО ПРАВА

Модернізація правової системи України, що є невід'ємною частиною євроінтеграційного курсу, вимагає ефективного вирішення проблеми перевантаженості судів та підвищення якості доступу до правосуддя. У цьому контексті альтернативні способи вирішення спорів (АВС) (англ. ADR – Alternative Dispute Resolution) набувають стратегічного значення, оскільки вони пропонують позасудові механізми, які є швидшими, менш витратними та орієнтованими на взаємні інтереси сторін.

Ключовим інструментом АВС є медіація - позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів. Законодавче закріплення медіації в Україні відбулося із прийняттям Закону України «Про медіацію» від 16 листопада 2021 р., що визначило її правові засади та принципи.

Мета цієї тези – проаналізувати теоретичні основи медіації, її переваги над судовим розглядом та визначити основні виклики, пов'язані з імплементацією інституту в національну правову практику.

На відміну від арбітражу (де третя сторона приймає обов'язкове рішення) та переговорів (де третя сторона відсутня), медіація ґрунтується на фасилітативній ролі медіатора, який допомагає сторонам дійти до власного взаємовигідного рішення.

Ключові принципи медіації, що відрізняють її від судочинства:

1. Добровільність: Участь сторін у процедурі та прийняття ними рішення є виключно добровільним.

2. Конфіденційність: Уся інформація, отримана в процесі, є конфіденційною та не може бути використана як доказ у суді, що заохочує сторони до відкритості.

3. Нейтральність та незалежність медіатора: Медіатор не має права займати позицію однієї зі сторін, забезпечуючи неупередженість процесу.

4. Орієнтація на інтереси: Основна увага приділяється не питанням правової вини чи фактам, а реальним інтересам та потребам сторін, що дає змогу знайти рішення.

У практиці медіації застосовуються різні моделі, зокрема: фасилітативна (фокус на комунікації та самостійності сторін), оціночна (медіатор може надавати правову оцінку) та трансформативна (фокус на покращенні відносин та взаємному визнанні). Таке різноманіття забезпечує застосовність медіації у цивільних, сімейних, трудових та кримінальних правовідносинах (відновне правосуддя).

Успіх медіації залежить від комунікативних навичок медіатора, який виступає як фасилітатор, що допомагає сторонам подолати емоційні бар'єри:

Активне слухання: Медіатор не просто слухає, а демонструє це за допомогою вербальних та невербальних засобів, підтверджуючи, що він зрозумів позицію сторін. Це є ключем до побудови довіри.

Рефреймінг (Переформулювання): Це інструмент для зниження рівня агресії. Медіатор бере негативне, звинувачувальне висловлювання сторони і переформулює його у нейтральне висловлювання, орієнтоване на потреби чи інтереси. *Наприклад:* Висловлювання сторони: «Він навмисне зірвав терміни, щоб мені нашкодити!»; Рефреймінг медіатора: «Ви стурбовані тим, що відсутність поставок вплинула на виконання Ваших зобов'язань?»

Підведення підсумків: Регулярне підсумовування досягнутих домовленостей допомагає зафіксувати прогрес і запобігти поверненню до старих конфліктів.

Медіація у контексті відновлення країни Вплив збройного конфлікту створює нові, унікальні виклики та сфери застосування для АВС:

Вирішення спорів, пов'язаних з відбудовою: Медіація може застосовуватися для швидкого врегулювання будівельних спорів, суперечок про

право власності та оренди, які виникнуть у процесі післявоєнного відновлення інфраструктури, що критично важливо для залучення інвестицій.

Суспільна медіація та примирення: Медіація може вийти за рамки правових спорів, застосовуючись для вирішення громадських конфліктів, що виникли внаслідок внутрішнього переміщення осіб, травми чи соціальної напруги. Тут особливо цінною стає трансформативна модель.

Економічна ефективність АВС є беззаперечною. Медіація забезпечує значне скорочення витрат на судовий збір та юридичні послуги, а також суттєво економить час. Високий рівень добровільного виконання медіаційних угод (до 90% у міжнародній практиці) пояснюється тим, що рішення є спільно виробленим, що сприяє його довгостроковій стабільності та збереженню ділових/особистих відносин.

Правова інтеграція медіації в судовий процес в Україні зводиться до двох основних аспектів:

1. Процесуальні можливості: Суд має право відкласти розгляд справи, якщо сторони бажають врегулювати спір за участю медіатора (фактично, надаючи час на направлення судом до медіації).

2. Виконавча сила: Медіаційна угода, укладена поза судом, має силу лише цивільно-правового договору. Надання їй примусової виконавчої сили можливе лише через затвердження судом як мирової угоди.

Головним викликом для інституту медіації в Україні є відсутність простого та ефективного позасудового механізму примусового виконання медіаційних угод. Це знижує її привабливість для бізнесу, оскільки правові гарантії виконання є недостатніми. У цьому контексті актуалізується потреба в адаптації законодавства до положень європейської Директиви 2008/52/ЄС.

На міжнародному рівні це питання вирішується через Сінгапурську конвенцію ООН про міжнародні мирові угоди (2019 р.), яка забезпечує уніфікований механізм виконання міжнародних медіаційних угод. Ратифікація цієї конвенції є стратегічно важливою для України, оскільки посилить довіру іноземних інвесторів до української системи АВС.

Інші проблеми включають: низький рівень правової обізнаності громадян та юристів щодо переваг медіації та відсутність законодавчого закріплення обов'язкової медіації для окремих категорій спорів, що уповільнює її масове впровадження.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про медіацію» від 16 лист. 2021 р. № 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20>.
2. Цувіна Т.А. Національні механізми виконання угод за результатами медіації: чинна регламентація та напрями реформування. *Problems of legality*. 2022. № 158. С. 115-120. URL: <http://plaw.nlu.edu.ua/article/download/264998/262230/614000>.
3. Подковенко Т. Моделі медіації та механізм її здійснення. 2020. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/41471/1/Подковенко.pdf>.

4. Про альтернативне вирішення спорів (АВС). *Український центр медіації (UCM)*. URL: <https://ukrmediation.com.ua/ua/korysna-informatsiia/pro-alternatyvne-vyrishennia-sporiv>

5. Альтернативні способи вирішення спорів: теоретичні та практичні аспекти Ю. О. Фідря 2024. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/320323/310906>

Жеруль Анастасія Сергіївна

здобувач вищої освіти навчально-наукового інституту права та психології НАВС

Науковий керівник:

Щерба Вікторія Миколаївна

кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права та кримінології навчально-наукового інституту права та психології НАВС

ЦИФРОВІ ЗЛОЧИНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ: ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ КІБЕРЗЛОЧИНІВ

Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України суттєво трансформувала природу кіберзагроз та способи вчинення цифрових злочинів. Кіберпростір став повноцінним театром бойових дій, що істотно ускладнює кваліфікацію кіберзлочинів та висуває нові вимоги до кримінально-правової оцінки таких посягань.

Одним із ключових елементів кваліфікації цифрових злочинів є встановлення характеру несанкціонованого доступу. Відповідно до положень Конвенції про кіберзлочинність кожна сторона вживатиме таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для встановлення як кримінальних правопорушень умисного доступу до всієї комп'ютерної системи або її частини без права на те [3,ст.4].

Національне законодавство України повністю кореспондує цим стандартам. Так, ст. 361 Кримінального кодексу України (далі КК України) визначає, що кримінальним правопорушенням є несанкціоноване втручання в роботу інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж [1].

Стаття 362 КК України прямо зазначає, що кримінально караним є несанкціоновані дії з інформацією, яка оброблюється в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або зберігається на носіях такої інформації, вчинені особою, яка має право доступу до неї. А ст. 363 КК України встановлює відповідальність за порушення правил експлуатації електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку або порядку чи правил захисту інформації, яка в них оброблюється [1].

У контексті війни важливим є також розуміння того, як міжнародні принципи втручання в дані застосовуються в Україні. У Конвенції наголошено на необхідності криміналізувати умисне пошкодження, видалення, погіршення, зміну або придушення комп'ютерних даних без права на те [3, ст. 4], що чітко узгоджується з положеннями вищезазначених статей КК України.

Разом із тим, у реаліях війни кваліфікація кіберзлочинів повинна враховувати зміну цілей та масштабів кібератак. За даними Центру реагування на комп'ютерні надзвичайні події України (CERT-UA), у 2022 році кількість кібератак проти України зросла більш як у три рази, а їхня мета змінилася з викрадення інформації на деструктивний вплив на об'єкти критичної інфраструктури.

Також значна частина атак мала характер цілеспрямованих операцій, спрямованих на порушення безперервності роботи державних сервісів. Таким чином, цифрові посягання дедалі частіше перетворюються з класичних злочинів проти інформаційної безпеки на складові воєнних операцій.

Питання кіберзахисту розкривається у Законі України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» [2], де прямо сказано: «Кіберзахист - сукупність організаційних, правових, інженерно-технічних заходів, а також заходів криптографічного та технічного захисту інформації, спрямованих на захист від кіберзагроз, забезпечення кібербезпеки, стійкості, цілісності, доступності та конфіденційності інформаційних ресурсів у кіберпросторі, а також здатності інфраструктури до їх обробки» [2, ст.1]

Цей же закон визначає, що об'єкти критичної інфраструктури є першочерговими для захисту, адже вони забезпечують стале функціонування життєво важливих для суспільства систем [2, ст.1]. Саме ці об'єкти найчастіше стають мішенню кібератак у період війни.

Особливого значення набуває і питання причинно-наслідкового зв'язку між військовими діями та кібератаками. У спеціальному звіті Microsoft Threat Intelligence підкреслюється. За день до військового вторгнення оператори, пов'язані з ГРУ, російською військовою розвідкою, здійснили руйнівні атаки на сотні українських урядових систем, ІТ, енергетичних та фінансових організаціях. Відтоді активність, яку ми спостерігали, включала спроби знищити, порушити роботу або проникнути в мережі урядових установ та широкий спектр організацій критичної інфраструктури, на які російські військові сили в деяких випадках націлювалися, здійснювали наземні атаки та ракетні удари [4, с.1].

Кваліфікація таких посягань більше не може ґрунтуватися лише на технічній фіксації несанкціонованого доступу чи пошкодження даних – вона повинна охоплювати міжнародні стандарти, норми КК України та воєнно-політичний контекст, у якому ці злочини вчиняються.

Масштаб кібератак, їхня спрямованість на критичну інфраструктуру та синхронізація з військовими операціями свідчать про їхню системність та стратегічний характер. Це вимагає подальшого вдосконалення правового регулювання, посилення спроможностей держави у сфері кіберзахисту та розширення міжнародної співпраці.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. №2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14>
2. «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» Закон України від 05.10.2017 р. №2163-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2163-19>
3. Конвенція про кіберзлочинність: Конвенція Ради Європи від 23.11.2001 р. ратифікована 07.09.2005 р. №994_575. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/994_575
4. Microsoft Threat Intelligence. Special Report on Russian Cyber Operations against Ukraine від 2022 р. URL: <https://cdn-dynmedia-1.microsoft.com/is/content/microsoftcorp/microsoft/final/en-us/microsoft-brand/documents/1212211-ms-ukrainespecialreport-fy23-link-update.pdf>

Загородній Євгеній Олегович

аспірант кафедри кримінальної юстиції
навчально-наукового інституту права та
психології Національної академії внутрішніх
справ, адвокат

Науковий керівник

Степанова Ганна Миколаївна

професор кафедри кримінальної юстиції
навчально наукового інституту права та
психології НАВС,

кандидат юридичних наук, доцент

ВИКОНАННЯ КЕРІВНИКОМ ПРОКУРАТУРИ ПОВНОВАЖЕНЬ СЛІДЧОГО СУДДІ: МЕЖІ ДОПУСТИМОСТІ ТА ГАРАНТІЇ СПРАВЕДЛИВОГО СУДОВОГО КОНТРОЛЮ

Реформування кримінального процесуального законодавства України, пов'язане з запровадженням 24 лютого 2022 р. воєнного стану, викликало питання допустимості тимчасового поєднання процесуальних функцій прокурора та слідчого судді в одній особі прокурора. Безумовно, запроваджені законодавцем випадки, які дозволяють прокурору здійснювати окремі повноваження слідчого судді, мають на меті забезпечити оперативність досудового розслідування та безперервність кримінального провадження. Водночас така практика неминуче ставить під сумнів дотримання фундаментальних гарантій незалежності, неупередженості та ефективного судового контролю, що є ключовими елементами права на справедливий суд, гарантованого ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та національними процесуальними нормами.

Наразі у правозастосуванні виникла проблема у визначенні підстав та меж участі прокурора як тимчасового виконавця повноважень слідчого судді та у встановленні таких процесуальних запобіжників, які б мінімізували ризики концентрації владних повноважень в руках сторони обвинувачення. У цьому контексті особливого значення набуває аналіз співвідношення публічного

інтересу, вимог оперативності та процесуальної економії з одного боку та гарантій судового контролю – з іншого.

Так, відповідно до п. 18) ч. 1 ст. 3 КПК України слідчий суддя - суддя суду першої інстанції, до повноважень якого належить здійснення у порядку, передбаченому цим Кодексом, судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, та у випадку, передбаченому ст. 247 КПК України, - голова чи за його визначенням інший суддя відповідного апеляційного суду. Слідчий суддя (слідчі судді) у суді першої інстанції обирається зборами суддів зі складу суддів цього суду [1].

Відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 615 КПК України у разі введення воєнного стану та якщо: відсутня об'єктивна можливість виконання слідчим суддею повноважень, передбачених ст.ст. 140, 163, 164, 170, 173, 206, 219, 232, 233, 234, 235, 245-248, 250 та 294 КПК України, - такі повноваження виконує керівник відповідного органу прокуратури за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором [1].

Частиною 1 ст. 124 Конституції України визначено, що делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються [2].

Частково варто погодитися з Гнатюком А.В., який зазначив, що делегування повноважень слідчого судді прямо суперечить Конституції України [3, с. 12].

Варто зауважити, що таке делегування фактично підміняє незалежний судовий контроль за рішеннями сторони обвинувачення. Водночас у п. 2 ч. 1 ст. 615 КПК України йдеться не про повноцінну заміну судових функцій прокурором, а про винятковий тимчасовий механізм, застосування якого можливе лише за умов реальної неможливості здійснення судочинства в умовах воєнного стану. Проблема делегування полягає в тому, що законодавство не визначає вичерпних і однозначних критеріїв «об'єктивної неможливості» виконання повноважень слідчим суддею.

Дійсно, ч. 3 ст. 26 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» визначено, що у разі неможливості здійснювати правосуддя судами, які діють на території, на якій введено воєнний стан, законами України може бути змінена територіальна підсудність судових справ, що розглядаються в цих судах, або в установленому законом порядку змінено місцезнаходження судів [4].

Проте зміна територіальної підсудності є тривалим процесом, водночас кримінальний процес характеризується динамічністю і потребує негайного реагування на процесуальні виклики, особливо коли мова йде про проведення невідкладних слідчих (розшукових) дій, продовження запобіжного заходу тощо. Саме ця оперативність є головним аргументом законодавця на користь запровадження тимчасового механізму делегування повноважень слідчого судді керівнику відповідної прокуратури. Виконання керівником прокуратури функцій слідчого судді, за допомогою чого досягається оперативність кримінального провадження, не повинно порушувати собою конституційні гарантії, а отже, потребує чітких, передбачуваних і вузько сформульованих критеріїв застосування, які б виключали можливість зловживання та забезпечували баланс

між ефективністю досудового розслідування та реальним дотриманням прав осіб.

Водночас саме на суд, який розглядає кримінальне провадження, покладено обов'язок оцінити рішення, дії чи бездіяльність слідчого і прокурора, прийняті (допущені) під час досудового розслідування, а також перевірити на предмет допустимості зібрані сторонами докази.

Так, наділення керівника прокуратури повноваженнями слідчого судді, у випадку об'єктивної неможливості виконання останнім своїх повноважень, породило певні зловживання зі сторони обвинувачення. Такі зловживання стають предметом судової перевірки під час ухвалення кінцевого судового рішення за результатами розгляду кримінального провадження.

Наприклад, виправдовуючи п'ятьох обвинувачених від вчинення низки кримінальних правопорушень, Луцький міськрайонний суд Волинської області у вирокі від 30 червня 2025 р. у справі № 161/17222/23 вказав, що:

«Пункт 2 частини 1 статті 615 КПК дозволяє керівнику відповідного органу прокуратури виконувати повноваження слідчого судді, передбачені ст.ст. 232, 234, 235 КПК, за двох обов'язкових умов: 1) здійснення досудового розслідування в умовах воєнного стану, 2) неможливість виконання відповідним слідчим суддею вказаних повноважень у встановлені законом строки. У разі, коли суд здійснює свою роботу і слідчий суддя здатен реалізувати функцію судового контролю, виконання його повноважень прокурором суперечить точному змісту ст. 615 КПК (позиція Верховного Суду із постанови від 09.07.2024 р. у справі № 199/2301/22).

Тому, із 25.08.2022 р. передумовами реалізації керівником органу прокуратури функцій слідчого судді, зокрема, в частині надання дозволу на проведення тимчасового доступу до речей та документів, є сукупність, зокрема, таких обставин: запровадження воєнного стану; відсутність об'єктивної можливості виконання слідчим суддею своїх повноважень; наявність обґрунтованого процесуального рішення у формі постанови. Але в постанові прокурора відсутні будь-які обґрунтування керівника органу прокуратури на підтвердження правомірності виконання ним повноважень слідчого судді. Крім цього, сам факт запровадження воєнного стану не є достатньою підставою для делегування іншим суб'єктам функцій слідчого судді. Беручи до уваги те, що досудове розслідування фактично проводиться на території, де відсутні будь-які активні воєнні дії, необхідно констатувати, що стороною обвинувачення не підтверджено і такі дані відсутні у самих постанові, відсутність об'єктивної неможливості виконання слідчим суддею своїх повноважень.

Таким чином, недопустимим є доказовий матеріал, отриманий за наслідками проведення тимчасового доступу до речей та документів, згідно постанов прокурора, оскільки відповідні процесуальні дії проведені без попереднього дозволу слідчого судді та за відсутності умов визначених ст.615 КПК України» [5].

Аналогічного висновку дійшов Снігурівський районний суд Миколаївської області у вирокі від 23 червня 2025 р. № 485/711/23, в якому зазначено, що *постанова про тимчасовий доступ винесена 14.02.2023 р. прокурором відділу*

Миколаївської обласної прокуратури ОСОБА_71 та погоджена керівником обласної прокуратури ОСОБА_72 не містить обґрунтувань відсутності об'єктивної можливості виконання слідчим суддею повноважень, передбачених ст.163 КПК України.

Відповідно до п.1 ч.2 ст.97 КПК України суд зобов'язаний визнати істотними порушеннями прав людини і основоположних свобод, зокрема, такі діяння: 1) здійснення процесуальних дій, які потребують попереднього дозволу суду, без такого дозволу або з порушенням його суттєвих умов.

Оскільки відомості, які містяться у протоколі тимчасового доступу від 06.04.2023 р. отримані без дозволу слідчого судді, то відповідно до п.1 ч.2 ст.97 КПК України суд визнає їх недопустимими [6].

Таким чином, запроваджений у період воєнного стану механізм тимчасового наділення прокурора окремими повноваженнями слідчого судді не може розглядатися як повноцінна альтернатива судовому контролю, оскільки за своєю природою він суперечить конституційним засадам незалежності судової влади. Його допустимість зумовлена виключно умовами воєнного стану, у яких фактичне здійснення правосуддя може бути об'єктивно унеможливлене. Саме тому законодавець пов'язує застосування ст. 615 КПК України не лише з наявністю воєнного стану, а й з реальною, доведеною та документально аргументованою неможливістю слідчого судді виконувати свої повноваження. Судова практика переконливо демонструє, що формальний підхід, коли прокурор використовує цей механізм без належного обґрунтування таких обставин, призводить до визнання доказів недопустимими. Таким чином, баланс між оперативністю кримінального провадження та гарантіями справедливого судового контролю можливий лише за умови суворого дотримання виключного характеру відповідних повноважень прокурора, їхнього вузького тлумачення та належного процесуального обґрунтування.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
2. Конституція України № 254к/96-ВР від 28 черв. 1996 р. // (Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
3. Гнатюк А.Ю. Особливості проведення обшуку в умовах воєнного стану. «Полтавський правовий часопис». 2022. № 3/2022. С. 7-15.
4. «Про правовий режим воєнного стану»: Закон України від 06 квіт. 2000 р. № 1647-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
5. Вирок Луцького міськрайонного суду Волинської області від 30 черв. 2025 р. (справа № 161/17222/23, провадження № 1-кп/161/419/25). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/128490880>.
6. Вирок Снігурівського районного суду Миколаївської області від 23 черв. 2025 р. (справа № 485/711/23, провадження № 1-кп/485/18/25). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/128314787>.

Лис Ольга Миколаївна

здобувач вищої освіти навчально-наукового інституту права та психології НАВС

Дяченко Анна Андріївна

здобувач вищої освіти навчально-наукового інституту права та психології НАВС

Науковий керівник:

Костилова Тетяна Іванівна

доцент кафедри кримінальної юстиції навчально наукового інституту права та психології НАВС,

кандидат юридичних наук

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ ЗА УЧАСТЮ НЕПОВНОЛІТНІХ

Право на доступ до суду та право на судовий захист навіть в умовах воєнного стану залишаються фундаментальними і не можуть бути обмежені.

Засада доступу до правосуддя є складним правовим явищем, що охоплює організаційний, процесуальний і процесуально-правовий аспекти та систему відповідних гарантій.

Також, необхідно наголосити на тісному зв'язку права на доступу до правосуддя з іншими міжнародними стандартами кримінального судочинства, зокрема правом на захист, правом на правову допомогу та принципом розумності строків.

Відповідно до практики Європейського суду з прав людини доступ до суду є ключовою гарантією реалізації права на справедливий суд і полягає у забезпеченні реальної можливості особи звернення до суду та ухвалення справедливого судового рішення в розумні строки.

На національному рівні закріплено строки й вимоги щодо невідкладного розгляду судових справ, пов'язаних з неповнолітніми.

Європейські стандарти підкреслюють, що пріоритетність і оперативність розгляду мають вирішальне значення для забезпечення захисту інтересів дитини.

Доступ неповнолітніх до правосуддя є однією з найважливіших передумов для забезпечення їх прав і свобод у демократичній правовій державі. Відповідно до Конвенції ООН про права дитини кожна, дитина має право бути почутою в будь-якому судовому провадженні, що стосується її інтересів [2]. Керівні принципи Комітету Міністрів Ради Європи щодо правосуддя, орієнтованого на неповнолітніх, визначають, що таке правосуддя повинно ґрунтуватися на таких п'яти основних принципах: сама участь неповнолітнього, забезпечення його найкращих інтересів, поваги до гідності, захист від дискримінації та дотримання верховенства права [3]. Вказані стандарти слугують орієнтиром для всієї національної системи правосуддя України.

У сучасних умовах існують альтернативні форми участі неповнолітніх в судовому процесі. Серед них варто виділити формат проведення засідань у режимі відеоконференції, залучення педагогів, психологів та інших фахівців для забезпечення права дитини висловити свою думку й бути вислуханою.

Воєнний стан значно ускладнив реалізацію права дитини на доступ до правосуддя. Територіальна віддаленість судів, перебування сторін за кордоном, на тимчасово окупованих територіях, часті повітряні тривоги, відключення електроенергії та зв'язку призводять до затягування розгляду справ та ускладнюють безпосередню участь дітей у процесі [8].

Кримінальне провадження щодо неповнолітніх в Україні є спеціальною процедурою, передбаченою гл.38 КПК України [6]. Вона поширюється на осіб, які на момент вчинення кримінального правопорушення не досягли вісімнадцятирічного віку. Основною метою такого провадження є не лише притягнення неповнолітнього до відповідальності, а насамперед його виправлення та ресоціалізація, що відповідає міжнародним стандартам ювенального правосуддя, зокрема Пекінським правилам [4].

Провадження у справах щодо застосування примусових заходів виховного характеру, здійснюється в разі, якщо особа у віці від одинадцяти років до настання віку кримінальної відповідальності вчинила суспільно небезпечне діяння, передбачене КК України.

Кримінально-процесуальне законодавство включає спеціальну норму, що регулює предмет доказування у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх це ст. 485 КПК України. Положення цієї статті уточнюють окремі загальні положення, закріплені у ст. 91 КПК України, яка визначає обставини, що підлягають доказуванню при розгляді справ за участю неповнолітніх.

Кримінальне провадження щодо неповнолітніх здійснюється за участю: захисника - обов'язкова його участь (п. 1 ч. 1 ст. 52, ч. 3 ст. 499 КПК України); батьків або інших законних представників (ст. 488 КПК України); при допиті - педагога чи психолога, а у разі необхідності - лікаря (ст. 226, ч. 1 ст. 491 КПК України); у судовому розгляді - представників служби у справах дітей.

Вік неповнолітнього визначається на підставі документів про народження, зокрема свідоцтва про народження.

При встановленні віку на основі висновку судово-медичної експертизи слід враховувати, що така експертиза не здатна визначити точний вік особи, слід виходити з пропонованого експертами мінімального віку.

Запобіжні заходи стосовно неповнолітніх повинні мати мінімально репресивний характер. Пріоритет надається таким заходам, як передача під нагляд батьків чи піклувальників або особисте зобов'язання. Застосування тримання під вартою допускається лише у виняткових випадках.

Важливою альтернативою кримінальному покаранню для неповнолітніх є звільнення їх від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру відповідно до ст.ст. 97, 105 КК України [5]. До таких заходів належать застереження, обмеження дозвілля, передача під нагляд батьків чи педагогічного колективу, покладення обов'язку відшкодувати завдані збитки, а також направлення до спеціальної навчально-виховної установи.

Застосування вказаних вище заходів сприяє досягненню головної мети ювенальної юстиції – виховного впливу і ресоціалізації неповнолітніх.

Можна зробити висновок, що доступ дитини до правосуддя та особливості розгляду кримінальних проваджень за участі неповнолітніх є ключовими складовими системи захисту прав дитини в Україні.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 01.01.2020 / ВР України.
2. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про права дитини від 20 лист. 1989 р. : ратифікована Постановою Верховної Ради України від 27.02.1991 № 789-ХІІ.
3. Керівні принципи Комітету Міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дитини (Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child-friendly justice) : ухвалені 17 лист. 2010 р.
4. Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх (Пекінські правила) : прийняті резолюцією 40/33 Генеральної Асамблеї ООН від 29 лист. 1985 р.
5. Кримінальний кодекс України/ від 05 квіт. 2001 р. Верховна Рада України : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
6. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квіт. 2012 р. Верховна Рада України : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#text>;
7. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 трав. 2015 р. № 389-VIII : станом на 14 трав. 2025 р.
8. Доступ дітей до правосуддя в умовах воєнного стану в Україні : аналітичний звіт / UNICEF Ukraine, Координаційний центр з надання правової допомоги. Київ, 2023. 48 с.
9. Коровайко О. І. Реалізація міжнародних стандартів кримінального судочинства в судовому провадженні України: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук:12.00.09. Харків, 2017. 42 с.

Лук'янчук Діана Сергіївна

здобувач вищої освіти навчально-наукового інституту права та психології НАВС

Науковий керівник:

Кузьмічова-Кисленко Єлизавета Володимирівна

доцент кафедри кримінальної юстиції навчально наукового інституту права та психології НАВС, кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ НОРМ КРИМІНАЛЬНОГО ТА ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ

На сьогоднішній день питання дієвого відшкодування шкоди, завданої внаслідок кримінальних правопорушень, набуває особливої гостроти. Існує потреба у розробці та впровадженні механізмів, які б гарантували фактичну компенсацію шкоди ще на ранніх етапах процесу – безпосередньо з моменту реєстрації заяви в ЄРДР та початку досудового розслідування [3].

З метою захисту законних інтересів потерпілих законодавство передбачає відшкодування завданої шкоди як основний спосіб реагування на порушення майнових та особистих немайнових прав, що стали наслідком кримінального правопорушення.

Теоретичні основи кримінального процесу нерозривно пов'язані з іншими галузями права. Зокрема, КПК України активно оперує поняттям «шкода», яке є інститутом цивільного права, призначеним для захисту майнових та немайнових прав. Однак, у Цивільному кодексі України досі не закріплено сутність поняття «шкода», що призводить до його часткового ототожнення з терміном «збитки». Як правило, це лише майнові витрати.

Кримінальний процесуальний кодекс не усуває цієї невизначеності, використовуючи обидва поняття у своїх нормах, що підтверджує їх нерозмежованість. Яскравим прикладом є положення п. 6 ч. 2 ст. 242 КПК України. Відповідно до цього положення слідчий або прокурор зобов'язані забезпечити проведення експертизи щодо визначення розміру матеріальних збитків, якщо потерпілий не може їх визначити та не надав документ, що підтверджує розмір такої шкоди, розміру шкоди немайнового характеру, шкоди довкіллю, заподіяного кримінальним правопорушенням.

Етимологічно термін «шкода» походить з польської мови і означає втрату чи збиток. У широкому, загальнотеоретичному сенсі, шкода визначається як зменшення або повне знищення будь-якої сфери інтересів потерпілої сторони – майнової, немайнової. По суті, шкода є негативним наслідком кримінального правопорушення, що призводить до знецінення або порушення особистих немайнових та майнових прав фізичної чи юридичної особи.

Щодо встановлення розміру такої шкоди, КПК України відсилає до норм цивільного та цивільного процесуального права. Це обумовлено тим, що саме цивільне законодавство закріплює принцип повного відшкодування шкоди. Зокрема, згідно з ч. 3 ст. 22 ЦК України, особа, якій завдано збитки у результаті порушення її цивільного права, має право на їх відшкодування.

При визначенні розміру відшкодування шкоди необхідно враховувати роз'яснення судової практики. Нариклад, Постанова Пленуму Верховного Суду України № 3 від 31.03.1989 року. Згідно з цими настановами, судам слід виходити з ринкових цін на майно, актуальних для конкретної місцевості на момент судового розгляду. Крім того, при розрахунках необхідно застосовувати передбачені нормативно – правовими актами показники, такі як відповідні коефіцієнти, індекси, кратність тощо. Головна вимога полягає у забезпеченні реальності та довіреності суми відшкодування, уникаючи як навмисного заниження, так і завищення розміру [4].

Згідно зі ст.ст. 471, 472 КПК України, при укладанні угоди про примирення законодавець встановлює низку імперативних умов. Суть цих умов полягає у забезпеченні відновлення прав потерпілого. Угода обов'язково повинна фіксувати точний розмір шкоди, спричиненої кримінальним правопорушенням, а також передбачати чіткий термін для її відшкодування. Крім того, сторони можуть домовитися про виконання підозрюваним чи обвинуваченим на користь потерпілого інших компенсаційних дій, не пов'язаних із прямою грошовою виплатою, із визначенням кінцевого строку їх виконання.

Згідно з нормами гл. 9 КПК України, законодавець передбачає як добровільний порядок компенсації збитків (ч. 1 ст. 127 КПК України), так і низку примусових заходів. До примусових належать: інститут цивільного позову у кримінальному провадженні, звернення застави та виконання майнових санкцій, а також механізми реституції та відшкодування шкоди державою. Окремо виділяється процедура компенсації збитків, завданих незаконними рішеннями чи діями органів досудового розслідування, прокуратури та суду, що регламентується ст. 130 КПК України.

Незважаючи на високий рівень теоретичної уваги, яку дослідники постійно приділяли питанням відшкодування шкоди, спричиненої кримінальними правопорушеннями, практична реалізація відповідних положень КПК України незмінно демонструє свою недосконалість.

На нашу думку, проблема в тому, що коли ми намагаємося застосувати норми КПК України про цивільний позов у кримінальному процесі, то стикаємося з нюансами. Важко точно визначити розмір завданої шкоди і ще складніше гарантувати, що обвинувачений справді заплатить [5].

Як об'єктивна категорія, шкода або виникає, або відсутня. Проте, для того щоб вона слугувала правовою підставою для визнання особи потерпілого та спричиняла інші процесуальні наслідки, факт заподіяння шкоди повинен бути належним чином зафіксований і відображений в матеріалах кримінального провадження.

Це підтверджує судова практика. Ухвалою Індустріального районного суду м. Дніпропетровська від 20 липня 2022 року (справа 202/3580/200)

обвинувальний акт було повернуто прокурору. Причиною такого рішення став факт того, що суддя констатував порушення вимог п. 7 ч. 2 ст. 291 КПК України. Суд зазначив, що розмір шкоди не був визначений в акті належним чином, а лише згадувався в описі фактичних обставин [6].

У даному випадку, органи досудового розслідування проігнорували необхідність встановлення можливого характеру та розміру шкоди під час розслідування, ймовірно, вважаючи, що реальної шкоди потерпілому не завдано.

Отже, проблема ефективного відшкодування шкоди, завданої кримінальними правопорушеннями, залишається однією з найскладніших у кримінальному процесі. Попри те, що законодавство передбачає як добровільні, так і примусові механізми компенсації, їх практичне застосування ускладнюється невизначеністю поняття «шкода» у цивільному праві, розмежування його зі «збитками» та труднощами встановлення точного розміру втрат. Неврегульованість цих питань на етапі досудового розслідування призводить до процесуальних порушень, зокрема повернення обвинувальних актів через неправильне визначення шкоди. Для реального захисту прав потерпілих необхідним є вдосконалення механізмів фіксації, оцінки та забезпечення відшкодування шкоди вже з моменту реєстрації провадження, а також узгоджене застосування норм кримінального та цивільного законодавства.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI станом на 01.08.2005. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 07.12.2025).
2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січн. 2003 р. № 435-IV станом на 18.11.2025 . URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
3. Любезніков Д.О. Встановлення розміру, досудового відшкодування шкоди заподіяної кримінальним правопорушенням. URL <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/05/18-2.pdf>
4. Єна І.В., Алімов К.О. Відшкодування шкоди завданої кримінальним правопорушенням як умова реалізації кримінального процесуального компромісу. URL <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/05/28.pdf>
5. Капліна О.В., Гетьман Г.М., Проблеми реалізації норм кримінального процесуального законодавства щодо відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. URL http://lsey.org.ua/6_2022/92.pdf
6. Ухвала суду № 104867179, 20.06.2022, Індустріальний районний суд м. Дніпропетровська URL <https://reestr.court.gov.ua/Review/104867179>

Марціновська Яна Іванівна

здобувач вищої освіти навчально-наукового інституту права та психології НАВС

Симів Лілія Іванівна

здобувач вищої освіти навчально-наукового інституту права та психології НАВС

Науковий керівник:

Коваль Богдан Вікторович

старший викладач кафедри кримінальної юстиції навчально наукового інституту права та психології НАВС, кандидат юридичних наук

РОЛЬ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ У ПОДОЛАННІ БАР'ЄРІВ ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ

Європейською конвенцією з прав людини гарантовано право на справедливий суд, яке включає в себе право кожного обвинуваченого захищати себе особисто чи використовувати юридичну допомогу захисника, вибраного на власний розсуд, або - за браком достатніх коштів для оплати юридичної допомоги захисника - одержувати таку допомогу безоплатно, коли цього вимагають інтереси правосуддя.

Безоплатна правова допомога (далі - БПД) виступає важливим підґрунтям демократичної й правової держави, сприяючи реалізації основних прав людини та забезпечуючи доступ до правосуддя для кожного громадянина, незалежно від його фінансового становища.

Конституція України закріплює право громадян на отримання такої допомоги, а Закон України «Про безоплатну правову допомогу» чітко визначає правові засади організації та надання безоплатної правової допомоги в Україні, встановлює гарантії права людини на отримання правової допомоги за рахунок держави, а також регламентує структуру, функції та повноваження системи безоплатної правової допомоги. Ключове завдання системи безоплатної правничої допомоги (БПД) полягає у подоланні бар'єрів, які часто стають на заваді вразливим категоріям населення ефективно захищати свої права та реалізовувати конституційну гарантію доступу до правосуддя.

Безоплатна правнича допомога – це правнича допомога, що гарантується державою та повністю або частково надається за рахунок коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів та інших джерел [1]. Під правовою допомогою слід розуміти – правові послуги (надання правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань; складення заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру; здійснення представництва інтересів особи в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; забезпечення захисту особи

від обвинувачення; надання особі допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правової допомоги та медіації), спрямовані на забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина, захисту цих прав і свобод, їх відновлення у разі порушення [2, с.53]. Безоплатна первинна правнича допомога охоплює первинну та вторинну правничу допомогу, де первинна виступає як початковий етап (надання консультацій та інформації), а вторинна є логічним продовженням і найвищою формою реалізації цього права (представництво інтересів у суді та складання процесуальних документів). Таке комплексне поєднання гарантує, що право на правничу допомогу не обмежується лише порадою, а переходить у практичну площину – забезпечення реального захисту прав та інтересів особи за рахунок держави на всіх етапах вирішення правової проблеми.

Ключовими перешкодами, які долає система БПД, є такі найбільш поширені бар'єри доступу до правосуддя: економічні, соціальні та інформаційні. В першу чергу слід зазначити, що під даними бар'єрами розуміється будь-яка перешкода, яка ускладнює або робить неможливим для особи реалізацію її права на звернення до суду, ефективний захист прав, участь у судовому процесі та отримання справедливого судового рішення.

Економічний бар'єр полягає в нездатності малозабезпеченої особи покрити обов'язкові фінансові витрати. Соціологічне дослідження, яке проводилося координаційним центром у січні 2024 р., засвідчило, що найбільшою перешкодою є власне матеріальне становище: близько половини респондентів не можуть оплатити судовий збір, а 34% – додаткові витрати [3]. Частина населення це особи із низьким рівнем доходу, вони не мають достатнього обсягу коштів, щоб захистити свої права в суді, саме це є однією із причин відмови від офіційного вирішення спорів. Населення вимушене шукати альтернативні способи вирішення конфліктів або знову ж таки відмовляються від захисту. Таким чином, система безоплатної правової допомоги скасовує необхідність оплати юридичних послуг для визначених законом категорій осіб. Ця функція, яка базується на відповідних законодавчих положеннях, гарантує, що фінансова неспроможність осіб не стане вирішальним фактором у доступі до правосуддя.

Соціальний бар'єр полягає у тому, що певні категорії населення, через деякі фактори (соціальний та фізичний стан, вікові особливості, соціальну вразливість та ін.) опиняються в ситуації, коли реалізація їхніх прав стає дещо ускладненою. До цієї певної категорії ми можемо віднести осіб з інвалідністю, осіб похилого віку, ветеранів, людей, що постраждали від домашнього насильства. Система БПД відіграє ключову роль у подоланні цього бар'єра, забезпечуючи супровід і підтримку окремої категорії осіб, представляючи їх в судах. Це означає, що адвокати збирають докази, підготовлюють документи та відповідно беруть безпосередню участь у судових засіданнях, захищаючи інтереси клієнтів у справах. Крім того, БПД організовує виїзні консультації до будинків для літніх людей, реабілітаційних центрів, центрів для постраждалих від насильства та лікарень.

Інформаційний бар'єр є серйозною перешкодою для забезпечення доступу громадян до правосуддя, що значною мірою зумовлено недостатнім рівнем правової обізнаності населення. Такий бар'єр виявляється не лише у частковій чи

повній відсутності знань щодо основоположних прав і свобод, гарантованих Конституцією, але й нестачі розуміння способів та механізмів їхнього захисту, зокрема щодо того, куди звертатися, які документи готувати, які строки позовної давності діють тощо. Працівники БПД щоденно надають достатньо вичерпні роз'яснення щодо порушення чинного законодавства, проводять консультації та тренінги, що допомагають зрозуміти їхній правовий статус, шляхом заповнення прогалин у знаннях, що утворилися через недостатню правосвідомість. Таким чином роль БПД полягає у тому, що вона підвищує правову свідомість громадян та сприяє доступу до правосуддя.

Таким чином, БПД відіграє значну роль у забезпеченні рівного доступу громадян до правосуддя. Система БПД в Україні ефективно долає економічні, інформаційні, соціальні та інші бар'єри доступу до правосуддя, забезпечуючи рівність громадян перед законом.

Роль БПД полягає в тому, що вона забезпечує правовий захист найбільш вразливих категорій населення, сприяє зміцненню довіри до органів правосуддя, підвищує рівень правової культури та зменшує соціальну напругу.

Система БПД сьогодні демонструє, що державна установа може бути ефективною, сучасною та орієнтованою на людину. Її головна мета — підтримувати тих, хто найбільше потребує допомоги, надавати якісну правничу допомогу.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про безоплатну правову допомогу» // Відомості Верховної Ради України <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text>
2. Право особи на безоплатну правову допомогу / Ю. О. Данилевська, Л. В. Павлик, З. З. Петрович, У. О. Цмоць. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 136 с.
3. Соціологічне дослідження “Бар’єри у доступі до правосуддя” (Координаційний центр, січень 2024) URL: <https://legalaid.gov.ua/wp-content/uploads/2024/02/bpd-doslidzhennya-baryeriv-sichen-2024.pdf>
4. Безоплатна первинна допомога «Річний звіт системи безоплатної правничої допомоги» URL: <https://legalaid.gov.ua/wp-content/uploads/2022/08/zvit-systemy-bpd-2023-2.pdf#:~:text=%D0%A3%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B6%202023%20%D1%80%D0%BE%D0%BA%D1%83%20%D1%81%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%BC%D0%B0%20%D0%91%D0%9F%D0%94,%D0%BF%D0%B8%D1%81%D1%8C%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%85%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%81%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9>

Микитенко Інеса Андріївна

здобувач вищої освіти навчально-наукового інституту права і психології НАВС

Луцюк Дар'я Павлівна

здобувач вищої освіти інституту заочного та дистанційного навчання НАВС

Науковий керівник:

Кубарєва Ольга Володимирівна,

професор кафедри кримінальної юстиції навчально-наукового інституту права та психології НАВС,
кандидат юридичних наук, доцент

НАДАННЯ ПРАВНИЧОЇ ДОПОМОГИ СВІДКУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Роль свідка у кримінальному провадженні є однією з ключових, оскільки саме показання осіб, яким відомі певні обставини події, часто становлять основу доказової інформації, що впливає на встановлення істини та формування висновків органів досудового розслідування і суду. У контексті реформування кримінального процесуального законодавства України та його наближення до стандартів Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) особливої уваги набуває забезпечення належного обсягу гарантій для свідка, який, попри відсутність статусу підозрюваного чи обвинуваченого, нерідко перебуває у вразливому становищі. Це пов'язано з ризиками психологічного тиску, можливістю неправильного інтерпретування його слів, недостатньою обізнаністю щодо своїх прав і побоюваннями щодо кримінальної відповідальності за відмову або ухилення від давання показань.

ЄСПЛ в низці рішень постійно підкреслює, що держава зобов'язана створити такі процесуальні умови, за яких кожен учасник кримінального провадження матиме реальну можливість захищати свої права, а отримана інформація відповідатиме критеріям справедливості та добровільності. Право свідка на отримання правничої допомоги, хоча і не закріплене так широко, як право підозрюваного, але є важливим механізмом забезпечення принципів змагальності та справедливого судового розгляду відповідно до ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [1].

Зокрема, у справі «Олег Колесник проти України» (№17551/02) ЄСПЛ розглянув порушення прав заявника, пов'язаних із використанням показань свідків. Суд встановив, що ключові свідки обвинувачення, показання яких були вирішальними для обвинувального вироку, не були допитані в суді, а їхні протоколи допиту з досудового слідства були просто оголошені. Колесник не мав можливості поставити цим свідкам запитання, оскільки не був присутній під час їх допиту на стадії слідства, і суди не забезпечили їхню явку, не застосували привід, не з'ясували причин відсутності та не знайшли альтернативних способів

їх допиту. ЄСПЛ наголосив, що держава повинна проявляти належну старанність, забезпечуючи право обвинуваченого на перехресний допит свідків, особливо коли їхні показання є «єдиними або вирішальними» для вироку. Через те, що суди покладалися саме на неперевірені показання таких свідків, заявник був позбавлений можливості оскаржити їхню достовірність. У результаті Суд визнав порушення п. 1 та п. 3 (d) ст. 6 Конвенції, оскільки засудження ґрунтувалося на показаннях свідків, яких заявник не міг допитати і чия неявка не була належно виправдана чи компенсована процесуальними гарантіями [6].

Актуальність теми посилюється поширеними в українській практиці випадками, коли особу викликають на допит у статусі свідка, однак фактично використовують цю процесуальну форму для отримання показань від потенційного підозрюваного без надання можливості залучити адвоката. Така ситуація суперечить принципу недопустимості самовикриття і створює умови для порушення прав людини. Участь адвоката надає свідку розуміння меж відповідальності, змісту процесуальних прав та забезпечує контроль за дотриманням законності дій слідчого.

Крім того, у сучасних умовах правозастосування свідки нерідко стикаються з психологічним, інформаційним або навіть фізичним тиском. Правнича допомога у таких випадках виконує захисну функцію, забезпечуючи, щоб слідчі дії відбувалися без маніпуляцій, примусу, навідних запитань чи інших неправомірних форм впливу. Це не лише гарантує дотримання прав свідка, але й підвищує об'єктивність отриманих доказів, зміцнюючи довіру суспільства до правоохоронних органів.

Значну увагу темі спричиняють і новітні виклики, пов'язані з воєнним станом, збільшенням кількості кримінальних правопорушень, цифровізацією процесу, активним використанням відеоконференцій та дистанційних слідчих дій. У цих умовах зростає ризик формального підходу до забезпечення прав свідків, що робить правничу допомогу ще більш необхідною. Адвокат допомагає орієнтуватися у складних процесуальних ситуаціях, сприяє недопущенню помилок у свідченнях, захищає особу від можливих негативних наслідків, пов'язаних з неправильно поданою чи неповною інформацією.

Міжнародні рекомендації Ради Європи, ООН, а також позиція Верховного Суду України у багатьох рішеннях вказують на потребу розширення процесуальних гарантій для всіх учасників кримінального провадження. Суд у своїй практиці наголошує, що участь адвоката може бути виправданою навіть тоді, коли КПК України не містить чітких приписів щодо цього, якщо існує ризик порушення прав людини або якщо надана свідком інформація може бути використана проти нього в майбутньому. Право на правничу допомогу є універсальною гарантією, що поширюється на всіх осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, включаючи свідків. Конституція України у ст. 59 передбачає, що кожен має право на правничу допомогу, а у ст. 63 закріплює важливу норму, згідно з якою особа не зобов'язана свідчити проти себе та своїх близьких родичів [2]. Ця конституційна норма прямо впливає на поведінку свідка, адже багато питань, які ставляться слідчим під час допиту, можуть стосуватися обставин, здатних викривати самого свідка або людей з його кола.

Свідок, який не має юридичної освіти, часто не може самостійно визначити, які питання є правомірними, а які порушують його конституційні права. Присутність адвоката під час таких процесуальних дій дозволяє уникнути ризику самовикриття та забезпечує дотримання законності з боку посадових осіб.

Процесуальний статус свідка визначено ст.ст. 65-67 КПК України [3]. Відповідно до закону свідок має широкий комплекс прав, серед яких право знати, у якій справі його допитують, право на зауваження до протоколу допиту, право користуватися нотатками, а також право користуватися правничою допомогою адвоката. На практиці саме останнє право є ключовим для забезпечення повноцінного захисту інтересів свідка, адже адвокат володіє необхідними знаннями процесуального законодавства і здатний оперативно реагувати на будь-які порушення.

Варто відзначити, що як у рішенні Конституційного Суду України, так і в рішеннях ЄСПЛ особлива увага приділяється гарантуванню реалізації права свідка не свідчити щодо себе, близьких родичів та членів своєї сім'ї. Зокрема, у рішеннях ЄСПЛ вказується, що право не свідчити проти себе є загальновизнаним міжнародним стандартом, який є основним складовим елементом поняття справедливого судового розгляду за ст. 6 Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод (п. 55 рішення у справі «Шабельник проти України») [4, с. 89]. Саме адвокат аналізує процесуальні документи, допомагає свідку зрозуміти реальну мету виклику і дає рекомендації щодо правильної поведінки.

Ключовою формою правничої допомоги є участь адвоката у допиті свідка. Допит – це формалізована процесуальна дія, що має проводитися лише за дотримання суворих правил, передбачених ст. 224 КПК України. Адвокат у таких випадках виконує не лише консультативну, а й захисну функцію. Його завдання полягає у тому, щоб контролювати зміст і форму питань, які ставить слідчий чи прокурор, не допускати навідних, провокаційних або неправомірних запитань, слідкувати за тим, щоб свідка не примушували відповідати або не чинили психологічного тиску. Важливо, що адвокат має право втручатися у процес допиту, робити зауваження, подавати клопотання, просити перерву у разі погіршення самопочуття свідка або наявності ознак тиску. Його присутність дисциплінує посадових осіб та знижує ймовірність порушення прав свідка.

Окреме значення має контроль за правильністю внесення інформації до протоколу допиту. На практиці нерідко трапляються ситуації, коли формулювання питань і відповідей у протоколі викривлюють зміст сказаного свідком. Іноді це відбувається ненавмисно, через поспіх або невміння грамотно оформити зміст, але іноді – свідомо, з метою надання показанням іншої інтерпретації. Адвокат слідкує за точністю запису та має право вимагати внесення виправлень, доповнень чи уточнень перед підписанням протоколу. Участь адвоката є вирішальним чинником для запобігання підміні реальних свідчень.

Проте аналіз норм КПК України свідчить про відсутність правової визначеності у регулюванні повноважень адвоката свідка в разі виявлення порушень вимог кримінального процесуального законодавства під час допиту.

Адвокат свідка не уповноважений на досудовому розслідуванні оскаржувати незаконні рішення, дії чи бездіяльність осіб, які здійснюють кримінальне провадження. Тому варто підтримати твердження І.В. Дубівки про те, що неможливість оскарження рішень, дії чи бездіяльності слідчого, прокурора, які стосуються інтересів свідка, є порушенням його прав, що потребує відповідних доповнень до ст. 303 КПК України [4, с.89].

Правнича допомога свідку є важливою не лише під час допиту, а й під час інших слідчих дій. У таких діях високим є ризик маніпуляцій, підказок або психологічного впливу. Адвокат контролює дотримання закону, стежить за тим, щоб процедура проводилася правильно, без штучного створення ситуацій, які впливають на об'єктивність результатів.

Значну роль адвокат відіграє також у захисті свідка від можливого тиску інших учасників кримінального провадження. Свідки часто стикаються з прихованими або відкритими погрозами від зацікавлених осіб, які можуть намагатися вплинути на їхню позицію чи показання. Закон передбачає можливість застосування заходів безпеки до свідків: зміна персональних даних у протоколах, конфіденційність участі, застосування охорони або навіть зміна місця проживання. Адвокат є тим, хто ініціює такі заходи, подає відповідні клопотання та захищає інтереси свідка у компетентних органах.

У практиці кримінального судочинства часто виникає ризик зміни процесуального статусу свідка на статус підозрюваного. Це може статися у разі, якщо свідок повідомляє інформацію, яка свідчить про його можливу причетність до злочину. Часто слідчі можуть навмисно використовувати допит свідка як спосіб «виманити» зізнання або інформацію, яка надалі буде використана для оголошення підозри. Адвокат здатний передбачити такі ризики заздалегідь та не допустити ситуацій, які можуть призвести до самовикриття.

Важливим аспектом є психологічна підтримка, яку адвокат надає свідку. Переважна більшість людей не стикається з кримінальним судочинством у повсякденному житті, тому перебування у відділенні поліції, спілкування зі слідчим або прокурором, участь у допиті викликають сильний стрес. Людина в такому стані може плутати факти, неправильно інтерпретувати запитання, відповідати під тиском або емоційно. Присутність адвоката дозволяє свідку почуватися впевненіше і спокійніше.

Надання правничої допомоги свідку також має важливе значення для реалізації принципів кримінального процесу, таких як верховенство права, змагальність сторін, свобода від самовикриття, захист честі та гідності людини. Свідок не є стороною процесу, але його показання впливають на хід розслідування та рішення суду. Тому держава має забезпечити йому належний рівень захисту та підтримки.

У своїй статті Т. В. Корчева, підсумовуючи сказане, зазначила, що професійна правнича допомога свідку у кримінальному провадженні повинна здійснюватися у формі представництва, яке, як відомо, є одним із видів адвокатської діяльності. Крім того, необхідно передбачити норму, в якій закріплювалися б процесуальні права й обов'язки адвоката – представника свідка, можливість (або заборона) відмови його від участі у кримінальному

провадженні (із вказівкою підстав для цього), а також право на оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів, що ведуть кримінальне провадження. Варто також пам'ятати, що право свідка на запрошення й участь адвоката не може обмежуватися ні процесуальними рамками щодо стадій кримінального провадження, ні в часі, ні в характері спілкування [5].

Таким чином, правнича допомога свідку у кримінальному провадженні є важливою гарантією забезпечення справедливого та законного судочинства. Участь адвоката не лише захищає права свідка, але й сприяє об'єктивному розслідуванню, запобігає маніпуляціям, гарантує дотримання вимог КПК, виключає можливість незаконного тиску та сприяє формуванню достовірної доказової бази. У сучасних умовах, коли рівень правової культури органів правопорядку все ще перебуває у процесі реформування, а випадки порушення прав учасників провадження все ще трапляються, роль адвоката у захисті свідків стає ще більш значущою. Правнича допомога свідку – це не лише юридична консультація, а комплексний правовий захист, спрямований на забезпечення безпеки, законності, об'єктивності та дотримання прав людини у кримінальному процесі.

Список використаних джерел

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : прийнята 4 листоп. 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
2. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. №254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996, № 30, ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012. *Голос України*. 2012. 19 травня (№№ 90–91). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
4. Карпенко В.М. Надання професійної правничої допомоги свідку під час його допиту. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. №5. 2021. <https://share.google/p9yzNJwG7rtd5GLII>
5. Корчева Т.В. Надання професійної правничої допомоги свідку у кримінальному провадженні як вид адвокатської діяльності. *Порівняльно-аналітичне право*. №1. 2018. <https://share.google/aQJBhTmzavUC4G3mz>
6. Рішення ЄСПЛ у справі «Олег Колесник проти України» від 19 листопада 2009 року (Заява №17551/02). *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_505#Text

Микитенко Інеса Андріївна

здобувач вищої освіти навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ

Науковий керівник:

Степанова Ганна Миколаївна

професор кафедри кримінальної юстиції навчально-наукового інституту права і психології Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ ТА ОБШУКУ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ З УРАХУВАННЯМ МІЖНАРОДНИХ ТА НАЦІОНАЛЬНИХ НОРМ, СУДОВОЇ ПРАКТИКИ ТА УМОВ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

В умовах повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України питання обшуку та допиту військовополонених набуло особливої актуальності. Україна, утримуючи значну кількість російських військовослужбовців як військовополонених, зобов'язана забезпечити їхній правовий захист відповідно до міжнародного гуманітарного права, а також дотриматися власного національного законодавства. Важливість цієї теми визначається тим, що військовополонені мають спеціальний міжнародно-правовий статус, а обшук і допит щодо них мають проводитися не за правилами кримінального процесу, а відповідно до норм Женевських конвенцій. Окрім того, саме культура поводження з військовополоненими є критерієм оцінки правової системи держави та визначає її цивілізаційний рівень, особливо у період війни. Додатково актуальність посилюється необхідністю отримання від полонених інформації, важливої для оборони, але при цьому суворо дотримуючись міжнародних стандартів гуманності. Це вимагає чіткого правового алгоритму, якого Україна має дотримуватися на відміну від росії, що систематично порушує міжнародне гуманітарне право, застосовує тортури, насильницькі зникнення, публічне приниження полонених та інші заборонені методи.

Військовополонений є особою, статус якої визначено у ст. 4 Третьої Женевської конвенції 1949 року. У цій статті зазначено, що військовополоненими є особи, які потрапили в полон до супротивника й належать до однієї з таких категорій: особового складу збройних сил сторони конфлікту, членів ополчення чи добровольчих загонів, які є частиною цих збройних сил, членів інших ополчень чи добровольчих загонів, членів особового складу регулярних збройних сил, осіб, які супроводжують збройні сили, членів екіпажу, жителів

неокупованої території, які чинили опір силам загарбника [1]. Приймавши військовополонених під свою владу, держава зобов'язана забезпечити їм захист згідно з нормами міжнародного гуманітарного права. Однією з ключових норм є ст. 13 Женевської конвенції, яка встановлює, що з військовополоненими необхідно завжди поводитися гуманно. Будь-який незаконний акт чи бездіяльність з боку держави, що тримає в полоні, які спричиняють смерть або створюють серйозну загрозу здоров'ю військовополоненого, забороняються та будуть розглядатись як серйозне порушення цієї Конвенції [1]. Забороняється піддавати військовополонених каліченню, науковим експериментам або впливу, що становить небезпеку для їхнього життя чи гідності. Так само військовополонені повинні бути захищені від актів насильства, залякування та образ.

Ця норма відповідає і Конституції України, ст. 28, яка закріплює, що «кожен має право на повагу до його гідності» та що «ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню» [3]. Тому навіть під час обшуку держава повинна забезпечити дотримання людської гідності.

Окрему увагу міжнародне гуманітарне право приділяє саме процедурі обшуку. Стаття 18 Третьої Женевської конвенції встановлює, що у військовополоненого можуть бути вилучені лише зброя, військові документи та предмети, які можуть становити загрозу безпеці. Особисті речі полоненого не підлягають конфіскації. У випадку тимчасового вилучення речей - має бути оформлений письмовий документ. Також стаття 14 Конвенції гарантує повагу до особистої честі військовополонених, що означає заборону будь-яких форм принизливих обшуків [1].

У сучасних умовах це має особливе значення, оскільки при затриманні російських військових вилучають мобільні телефони, носії інформації, карти, ноутбуки, флешки, документи - усе це може мати оперативну цінність. Проте обшук має залишатися гуманним, пропорційним і таким, що відповідає нормам міжнародного права та ст. 3 Європейської конвенції про захист прав людини, яка також забороняє нелюдське чи таке, що принижує гідність, поводження [4].

Допит військовополоненого регулюється статтею 17 Женевської конвенції, яка встановлює жорсткі межі. Військовополонений зобов'язаний повідомити лише прізвище, ім'я, звання, дату народження та особистий номер. Усі інші відповіді є добровільними. Забороняється застосовувати до нього будь-який фізичний чи психологічний тиск [1].

Норми Кримінального процесуального кодексу України також мають значення. Так, стаття 87 КПК визначає недопустимість використання доказів, отриманих незаконним шляхом або із застосуванням насильства. Частина 2 ст. 87 прямо говорить, що докази, отримані внаслідок катування, жорстокого поводження або психологічного тиску, визнаються недопустимими [2]. Важливо також зазначити, що ст. 7 КПК закріплює принцип поваги до гідності людини [2], що відповідає Конституції України.

Наведемо кілька прикладів, що підтверджують жорстоке поводження рф з українськими військовополоненими П'ятдесят п'ять українських

військовополонених (52 чоловіка і 3 жінки) повідомили про застосування проти них різних форм катувань чи іншого жорстокого поводження, включаючи сексуальне насильство, одразу після захоплення в полон. Більшість з них були захоплені в полон представниками Російської Федерації під час воєнних дій і мали нетяжкі поранення. Військовополонені зазнавали катувань і жорстокого поводження, які вчинялися з метою отримання інформації військового характеру або у якості покарання. Вони повідомили, що їх били кулаками (в тому числі у тактичних рукавицях із захисними пластинами), прикладами автоматів, лопатами, кийками чи палицями; били ногами; завдавали ножових поранень; катували електричним струмом; душили; тримали на морозі без одягу та погрожували каліцтвом; також щодо них застосовувалися імітації страти з використанням вогнепальної зброї. В результаті деякі з них втратили зуби чи пальці, мали переломи ребер, пальців чи носу, або страждали від болю протягом тривалого часу. УВКПЛ задокументувало шість випадків катувань українських військовополонених на авіабазі біля міста Мелітополь, де дислокувалися російські збройні сили. Декілька військовополонених, які утримувалися в будівлі школи пілотів, зазнали тривалого побиття й катування електричним струмом із застосуванням військового телефону ТА-57 з боку російських військовослужбовців. 9 травня 2022 р. військовополонені чули, як катували іншого українського військовополоненого, і після того як його повернули до кімнати, де їх утримували, вони побачили сліди побоїв на його тілі. Невдовзі після цього він помер від отриманих травм [5, с.9].

Умови російської агресії висувають додаткові виклики. Росія систематично порушує міжнародне гуманітарне право, що підтверджується численними звітами ООН, ОБСЄ та міжнародних організацій. З боку російських сил фіксуються катування українських полонених, імітації страт, сексуальне насильство, побиття, електричний струм, голод та психологічний тиск - усе це є грубими порушеннями ст.ст. 13, 14, 17 Женевської конвенції та ст. 3 Європейської конвенції [1, 4]. На цьому тлі Україна має демонструвати зразкове дотримання міжнародних стандартів.

Проведення обшуку та допиту військовополонених в Україні здійснюється спеціально підготовленими підрозділами, включно зі Службою безпеки України, військовою розвідкою, Національною гвардією та Збройними Силами України. Усі процедури проводяться з дотриманням рекомендацій Міжнародного комітету Червоного Хреста. Крім того, ст. 9 Закону України «Про оборону України» передбачає обов'язок держави забезпечувати дотримання норм міжнародного гуманітарного права під час збройного конфлікту [6].

Таким чином, аналіз міжнародно-правових норм, положень Женевських конвенцій та українського законодавства дозволяє стверджувати, що обшук і допит військовополонених становлять окрему категорію правових дій, які істотно відрізняються від класичних слідчих процедур у кримінальному процесі. Їхнє проведення можливе виключно в умовах суворого дотримання норм міжнародного гуманітарного права, яке встановлює пріоритет принципу гуманності над будь-якими безпековими чи оперативними інтересами. Саме тому Україна, перебуваючи в умовах широкомасштабної агресії, вимушена одночасно

вирішувати два взаємопов'язані завдання: забезпечення національної безпеки та збереження стандартів цивілізованого поведіння, що відрізняє її від держави-агресора. У цьому контексті обшук і допит військовополонених є складним правовим інструментом, який потребує високого професіоналізму, належних процедурних гарантій, постійного контролю та документування.

Проведене дослідження дає змогу узагальнити, що особливості обшуку та допиту військовополонених ґрунтуються на спеціальних міжнародно-правових нормах, які мають абсолютний характер та не підлягають обмеженню навіть у ситуаціях збройного конфлікту. Допит військовополоненого, на відміну від допиту підозрюваного у кримінальному процесі, має обмежений зміст. На тлі російської агресії значення дотримання Україною міжнародних норм стає ще більш вагомим. Систематичні порушення Російською Федерацією міжнародного гуманітарного права - тортури, жорстоке поведіння, позасудові страти, відмова у доступі Міжнародного Комітету Червоного Хреста - формують контраст, який підкреслює принципову позицію України: навіть у стані війни залишатися державою, що поважає право. Це не лише захищає честь і репутацію держави, а й відіграє ключову роль у формуванні доказової бази майбутніх міжнародних кримінальних проваджень щодо воєнних злочинів РФ.

Узагальнюючи викладене, можна зробити висновок, що обшук і допит військовополонених є специфічними процедурами, які мають проводитися виключно з урахуванням міжнародних стандартів гуманності. Військовополонені мають особливий правовий статус, а тому будь-які дії щодо них повинні здійснюватися з повагою до їхніх прав, гідності та фізичної недоторканності. Україна, діючи згідно з нормами міжнародного гуманітарного права, демонструє відповідальний підхід до поведінки з полоненими, забезпечуючи належні умови їх утримання та належне документування усіх процедур. Це не лише підтверджує відданість нашої держави принципам гуманізму, але й сприяє формуванню довіри міжнародної спільноти та зміцненню правових позицій України у сучасних умовах збройного конфлікту.

Список використаних джерел

1. Женевська конвенція про поведінку з військовополоненими від 12 серп. 1949 р. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text
2. Кримінальний Кодекс України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст.131) № 2341-III від 05 квіт. 2001 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
3. Конституція України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141) від 28 черв. 1998 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
4. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 лист. 1950 р. Стаття 3 https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
5. Поведінка з військовополоненими та особами, які припинили участь у воєнних діях, в контексті збройного нападу російської федерації на Україну. 24 берез. 2023 р. <https://www.ohchr.org/sites/default/files/2023-10/23-03-24-ukraine-thematic-report-pows-ukr.pdf>

6. Про оборону України: Закон України від 06 груд. 1991 р., № 19-32-ХІІ

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>

Мосієнко Марина Сергіївна

здобувач вищої освіти Навчально-наукового інституту права та психології НАВС

Науковий керівник:

Хахуцяк Ольга Юріївна

завідувач кафедри кримінальної юстиції ННППІ Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ДИДЖИТАЛІЗАЦІЯ ПРАВОСУДДЯ

Актуальність теми «Електронний суд та його можливості» зумовлена сучасними умовами розвитку держави та необхідністю забезпечення ефективного, доступного й прозорого правосуддя. У період цифровізації державних послуг саме впровадження системи Електронного суду стало одним із ключових напрямів реформування судової влади України. Воєнний стан, внутрішня міграція населення та обмеження у пересуванні суттєво ускладнили громадянам можливість особисто звертатися до судів, тому дистанційний доступ до процесу набув критичного значення.

Електронний суд дає можливість подати позов, заяву, скаргу чи інші документи онлайн, брати участь у засіданнях у режимі відеоконференції, отримувати судові повідомлення та рішення в електронній формі, що значно спрощує комунікацію між судом і сторонами. Цифрові механізми зменшують бюрократію, скорочують строки розгляду справ, мінімізують ризики втрати документів та помилок, які можливі при роботі з паперовими носіями. Система забезпечує прозорість процесу: учасники можуть відстежувати всі процесуальні дії у власному електронному кабінеті, що підвищує рівень довіри до судової влади.

Окрім цього, розвиток електронного правосуддя є важливою складовою євроінтеграції України, адже відповідає міжнародним стандартам відкритості, доступності та модернізації судових процедур. Таким чином, Електронний суд не лише оптимізує роботу правової системи, але й є необхідним інструментом забезпечення реального доступу до правосуддя для громадян у сучасних умовах.

Як зазначає в Ірина Варивода в своїй статті, що «Електронна форма здійснення виклику в кримінальному провадженні. Особа має право подати письмову заяву про здійснення виклику та/або одержання повісток про виклик в конкретному кримінальному провадженні з використанням ЄСІТС та/або її окремої підсистеми (модуля). За наявності технічної можливості виклик такої особи буде здійснено в електронному форматі. Днем вручення повістки про виклик до слідчого судді, суду є день отримання судом

повідомлення про доставлення повістки про виклик до слідчого судді, суду на офіційну електронну адресу особи» [4,6].

Проаналізувавши наведені положення, можна зробити висновок, що електронні механізми у кримінальному судочинстві значно підвищують рівень комунікації між учасниками процесу та судом. Використання офіційних електронних адрес, автоматизованого підтвердження доставки та можливості подавати заяви дистанційно усуває типові проблеми, пов'язані з неналежним врученням повісток, затримками поштових відправлень чи необхідністю особистої присутності для отримання сповіщень. Водночас впровадження таких інструментів забезпечує дотримання принципів оперативності та процесуальної економії, що відповідає європейським стандартам ефективного судочинства [5].

Часто сама система Електронного суду є технічно недоопрацьованою: вона некоректно обробляє окремі українські літери (зокрема «і» та «й»), що призводить до спотворення текстів процесуальних документів. Крім того, через часті навантаження на сервери система працює нестабільно, не завантажує потрібні розділи або взагалі блокує доступ користувачів. У результаті це затягує строки подання документів і ускладнює можливість своєчасно увійти до свого електронного кабінету.

Відповідно до Закону України «Про публічні електронні послуги» (2021 р.), цифровізація — це впровадження та використання інформаційно-комунікаційних технологій для надання послуг в електронній формі, забезпечення доступності, прозорості та ефективності взаємодії між державою, громадянами та бізнесом [1].

КПК України офіційно визнає електронний документообіг, електронні повістки, дистанційні процесуальні дії та електронні адреси учасників. Закон чітко визначає, що електронні повідомлення та електронні документи мають таку ж юридичну силу, як і паперові, за умови дотримання встановлених вимог.

У свою чергу Закон України «Про електронні довірчі послуги» визначає, що електронні послуги здійснюються шляхом створення, передачі та зберігання електронних документів із забезпеченням їх юридичної сили, автентичності та цілісності [2].

Отже, впровадження електронного суду є необхідним етапом модернізації української судової системи, що забезпечує доступність, прозорість та ефективність правосуддя. Попри наявні технічні недоліки — нестабільність роботи системи, проблеми з обробкою окремих українських літер, перевантаження серверів та складності з доступом до електронного кабінету — цифровізація судочинства продовжує розвиватися. З огляду на постійні законодавчі зміни, поступове оновлення програмного забезпечення та зростання потреби у дистанційних формах правосуддя можна прогнозувати, що з часом ці проблеми будуть усунуті. Система стане більш надійною, зручною й доступною, а електронне правосуддя — повноцінним інструментом забезпечення права кожного громадянина на справедливий суд.

Список використаних джерел

1. Закон України "Про особливості надання публічних (електронних публічних) послуг" від 15.07.2021 № 1689-IX
2. Закон України "Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги" від 05.10.2017 № 2155-VIII
3. Кримінальний процесуальний кодекс: Закон України від 13 квітня 2012р. №4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n2880> (Дата звернення: 09.12.2025 року).
4. Варивода І. Впровадження ідеї електронного суду в кримінальному судочинстві / Ірина Варивода //INTERNATIONAL JOURNAL «LAW & SOCIETY». – Аспірант кафедри політики у сфері боротьби зі злочинністю та кримінального права Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника. – ORCID: 0000-0002-6728-3696 (Дата звернення: 09.12.2025 року).
5. Варивода І. М. Впровадження ідеї електронного суду в кримінальному судочинстві. Аспірант кафедри політики у сфері боротьби зі злочинністю та кримінального права Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника. ORCID: 0000-0002-6728-3696 .(Дата звернення: 09.12.2025 року).
6. Про затвердження Положення про порядок функціонування окремих підсистем Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи: Рішення Вищої ради правосуддя від 17 серпня 2021р. №1845/0/15-21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1845910-21#Text> (Дата звернення: 09.12.2025 року).

Мосієнко Марина Сергіївна

здобувач вищої освіти

Навчально-наукового інституту
права та психології НАВС

Науковий керівник:

Степанова Ганна Миколаївна

професор кафедри кримінальної
юстиції ННПП Національної
академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ АДВОКАТУ

Тема повідомлення про підозру адвокату завжди залишається важливою, тому що адвокат — це не просто фахівець, а людина, яка щодня захищає інших, допомагає розібратися в складних ситуаціях і стоїть на сторожі прав людини. Тому коли мова йде про саму процедуру повідомлення адвокату про підозру, важливо робити все особливо уважно й законно.

Будь-яка помилка чи необґрунтоване рішення може не тільки зашкодити конкретній людині, а й підірвати довіру до професії адвоката та до системи правосуддя в цілому. Саме через це ця тема залишається актуальною завжди сьогодні, завтра і надалі. Вона стосується не лише правил, а перш за все — людської справедливості та поваги до роботи тих, хто захищає інших.

Доступ до правосуддя в Україні ґрунтується на положеннях Конституції України та деталізується нормами Кримінального процесуального кодексу України. Конституція як Основний Закон визначає базові гарантії прав і свобод людини, формує фундаментальні засади судочинства та закріплює принцип верховенства права. У ст.ст. 55, 59, 62 та 129 Конституції України встановлені ключові гарантії доступу до правосуддя: право на судовий захист, право на правову допомогу, презумпція невинуватості, змагальність сторін, рівність усіх учасників процесу перед законом і судом, гласність та забезпечення права на захист. Ці положення створюють правову основу, яка визначає межі допустимості будь-яких процедурних особливостей у кримінальному провадженні [1].

Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 р. розвиває конституційні принципи та встановлює процесуальний порядок реалізації доступу до правосуддя на практиці. КПК визначає права та обов'язки учасників кримінального провадження, забезпечує гарантії ефективного захисту, право на ознайомлення з матеріалами справи, участь у змагальному процесі та можливість оскарження процесуальних рішень. Окреме місце у Кодексі займають особливі порядки кримінального провадження, зокрема провадження на підставі угод, спрощений порядок розгляду кримінальних проступків та інші процедури, спрямовані на оптимізацію та прискорення судового процесу. Застосування таких процедур має відповідати конституційним стандартам справедливого суду, оскільки будь-яке спрощення процесу допускається лише за умови повного забезпечення прав людини [2,3].

У контексті дослідження Цехана Д. М. та Білошкурського М. М. важливим є окремий аспект — процесуальний порядок вручення повідомлення про підозру адвокату, який має свої суттєві особливості порівняно з іншими учасниками кримінального провадження.

Автори справедливо звертають увагу на те, що адвокат володіє не лише загальними конституційними правами, а й спеціальними професійними гарантіями, передбаченими Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Саме ці гарантії істотно впливають на процес документування корупційних правопорушень і на порядок процесуального повідомлення про підозру [5].

Таким чином, національне законодавство формує комплексну систему доступу до правосуддя, в якій Конституція визначає основні принципи й межі судочинства, а КПК забезпечує їх практичну реалізацію та регулює застосування особливих порядків кримінального провадження. Взаємодія цих двох джерел дозволяє поєднати ефективність кримінальної юстиції з дотриманням міжнародних стандартів та прав людини, що є необхідною умовою справедливого та демократичного правосуддя.

На думку Берзін П. С. особливий порядок кримінального провадження стосовно адвоката стосується, у тому числі, процесуальних особливостей повідомлення йому про підозру. Будь-які відхилення від вимог кримінального процесуального закону щодо прийняття такого процесуального рішення або ж наявність вад обґрунтування форми та змісту кримінального процесуального рішення, пов'язаного з повідомленням про підозру, є підставою визнання такого

рішення необґрунтованим та таким, що тягне за собою відповідні процесуальні наслідки [4].

Питання повідомлення про підозру адвокату потребує особливої уваги та відповідального підходу. Адвокат виконує важливу роль у захисті прав людини, тому будь-яке процесуальне рішення щодо нього має бути максимально прозорим, обґрунтованим і законним. Це допомагає уникнути тиску на професійну діяльність адвоката та підтримує довіру до системи правосуддя. Тема залишається актуальною незалежно від часу, оскільки стосується не лише юридичних норм, а й справедливості, етичності та поваги до професії. Правильне дотримання процедури повідомлення про підозру забезпечує баланс між інтересами слідства і гарантіями адвокатської незалежності, що є важливою складовою демократичної правової держави.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Конституція від 28 черв. 1996 Р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр/print> (Дата звернення: 11.12.2025 року).

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL : [https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text)(Дата звернення: 11.12.2025 року).

3. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 р. № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text> (Дата звернення: 11.12.2025 року).

4. Берзін П. С., Берзіна А. Б. Про особливості здійснення письмового повідомлення про підозру адвокату. Право України. 2024. DOI: <https://doi.org/10.32782/LAW.UA.2024.2.21> (Дата звернення: 11.12.2025 року).

5. Цехан Д. М., Білошкурський М. М. Притягнення адвокатів до відповідальності за корупційні правопорушення: проблеми законодавства та процесуальних аспектів. Юридичний бюлетень. 2025. Вип. 36. УДК 343:347.965.6]:343.352]:340:167.1](045) DOI: <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2025.36.13> (Дата звернення: 11.12.2025 року).

Пилипенко Діана Євгенівна

Здобувач вищої освіти навчально-наукового інституту права та психології НАВС

Науковий керівник:

Никоненко Михайло Якович

кандидат юридичних наук, доцент професор кафедри кримінальної юстиції навчально-наукового інституту права та психології НАВС

ОСОБЛИВОСТІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ТА СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ

Поняття кримінального проступку офіційно стало поширене та введено в законодавство нашої країни 22 листопада 2018 р. Законом України № 2617-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» [1], який був запроваджений для спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень, але він набрав чинності 1 липня 2020 р., що і стало підставою для внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України (далі - КПК України). До введення даного терміну всі кримінальні правопорушення розслідувались органом слідства, але після набрання чинності цього закону вони поділились на кримінальні проступки, що розслідуються органами дізнання та злочини, які розслідуються органами слідства.

Порядок провадження дізнання регулюється гл. 25 КПК України, якою визначені особливості досудового розслідування кримінальних проступків. Головною метою органів дізнання є швидке та ефективно збирання доказів для встановлення обставин, що підлягають доказуванню у кримінальних провадженнях про кримінальні проступки. Кримінальний проступок — це діяння, за яке передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі [2]. Це визначає ключові особливості процесу.

1. Спрощення та прискорення процедури тому, що на відміну від досудового слідства, яке проводиться щодо злочинів, дізнання має бути максимально швидким і не обтяженим зайвими процесуальними формальностями. Це досягається за рахунок суттєво скорочених строків та обмеженого переліку допустимих негласних слідчих (розшукових) дій.

2. Суб'єкти дізнання, які розслідують кримінальні проступки є підрозділи дізнання або уповноважені особи інших підрозділів:

- органів Національної поліції;
- органів безпеки (СБУ);
- органів Бюро економічної безпеки (БЕБ);
- органів Державного бюро розслідувань;
- Національного антикорупційного бюро України.

Процесуальне керівництво дізнанням, як і раніше, здійснює прокурор, який контролює законність дій дізнавачів, надає вказівки та затверджує фінальний процесуальний документ на стадії досудового розслідування – обвинувальний акт.

3. Обмеження свободи оскарження, хоча права особи на захист та оскарження зберігаються, швидкість процесу часто обмежує можливості для тривалого використання інструментів процесуального контролю, характерних для розслідування тяжких злочинів.

Процедура дізнання має низку ключових відмінностей, що стосуються строків проведення дізнання та застосування окремих заходів примусового характеру.

Скорочені строки розслідування є, напевно, найбільш суттєвою відмінністю, оскільки основним строком є 72 години з моменту вручення

повідомлення про підозру, якщо відбулося затримання особи яка підозрюється. Крім цього визначено ще такі строки як: двадцять днів - у разі повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку у випадках, якщо підозрюваний не визнає вину або необхідності проведення додаткових слідчих (розшукових) дій, або вчинення кримінального проступку неповнолітнім, а також строк до одного місяця - у разі повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку, якщо особою заявлено клопотання про проведення експертизи у випадку, передбаченому ч 2 ст. 298⁴ КПК України. Подальше продовження строків дізнання не допускається.

Оскільки досудове розслідування у формі дізнання є, так би мовити, швидкоплинним процесом, то слідчі та негласні слідчі (розшукові) дії необхідно провести у скорочені строки, тому основна увага приділяється на допити, витребування документів та огляду місця події, а що стосується негласних слідчих (розшукових) дій, то при провадженні дізнання можливе проведення лише передбачених ч. 2 ст. 264 КПК України та ст. 268 КПК України негласних слідчих (розшукових) дій, які проводяться лише у виняткових випадках, коли докази не можуть бути отримані іншим шляхом. Це суттєво відрізняє кримінальні проступки від злочинів, де негласні слідчі (розшукові) дії є поширеним способом збирання доказів.

У світлі вказаного, важливою подією є прийняття Верховною Радою України 15 березня 2022 р. Закону України № 2137-IX «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України "Про електронні комунікації" щодо підвищення ефективності досудового розслідування "за гарячими слідами" та протидії кібератакам», спрямованого на підвищення ефективності досудового розслідування «за гарячими слідами» та протидії кібератакам. Внаслідок чого, гл. 20 КПК України доповнено новою слідчою (розшуковою) дією, суть якої полягає у одержанні слідчим, прокурором від особи, яка є власником або володільцем технічних приладів або засобів, необхідних для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, копій фото або кінозйомки, відеозапису, здійснених у публічно доступних місцях, у тому числі в автоматичному режимі, за виключенням місць, що відносяться до приватних помешкань осіб [4, с. 336].

Також є обмеження щодо застосування запобіжних заходів, які регулюються ст. 299 КПК України, в якій зазначено, що можуть застосовуватись до підозрюваного у вчиненні кримінального проступку тільки особисте зобов'язання та особиста порука.

Згідно ст. 301 КПК України дізнавач після завершення дізнання передає зібрані матеріали та обвинувальний акт до прокурора. І саме прокурор вирішує питання про подальший рух справи.

Так відповідно до ч. 1 ст. 302 КПК України встановивши під час досудового розслідування, що підозрюваний беззаперечно визнав свою винуватість, не оспорує встановлені досудовим розслідуванням обставини і згоден з розглядом обвинувального акта за його відсутності, а потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, не заперечують проти такого розгляду, прокурор має право надіслати до суду обвинувальний акт, в якому

зазначає клопотання про його розгляд у спрощеному порядку без проведення судового розгляду в судовому засіданні.

Відповідно до ч. 2 ст. 302 КПК України дізнавач або прокурор зобов'язаний роз'яснити підозрюваному, потерпілому, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, зміст встановлених досудовим розслідуванням обставин, а також те, що у разі надання згоди на розгляд обвинувального акта у спрощеному порядку вони будуть позбавлені права оскаржувати вирок в апеляційному порядку з підстав розгляду провадження за відсутності учасників судового провадження, недослідження доказів у судовому засіданні або з метою оспорити встановлені досудовим розслідуванням обставини. Крім того, дізнавач, прокурор зобов'язаний впевнитися у добровільності згоди підозрюваного, потерпілого та представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, на розгляд обвинувального акта у спрощеному провадженні.

Відповідно до ч. 3 ст. 302 КПК України до обвинувального акта з клопотанням про його розгляд у спрощеному провадженні повинні бути додані:

- 1) письмова заява підозрюваного, складена в присутності захисника, щодо беззаперечного визнання своєї винуватості, згоди із встановленими досудовим розслідуванням обставинами, ознайомлення з обмеженням права апеляційного оскарження згідно з ч. 2 ст. 302 КПК України та згоди з розглядом обвинувального акта у спрощеному провадженні;
- 2) письмова заява потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, щодо згоди із встановленими досудовим розслідуванням обставинами, ознайомлення з обмеженням права апеляційного оскарження згідно з ч. 2 ст. 302 КПК України та згоди з розглядом обвинувального акта у спрощеному провадженні;
- 3) матеріали досудового розслідування, у тому числі документи, які засвідчують беззаперечне визнання підозрюваним своєї винуватості [3].

Таким чином, розгляд обвинувального акта у спрощеному провадженні дозволяє завершити процес у максимально стислі терміни та з мінімальною кількістю процесуальних дій.

Як висновок слід зазначити, що досудове розслідування кримінальних проступків та судовий розгляд обвинувального акта у спрощеному провадженні є ефективним елементом модернізації кримінальної юстиції. Його ключовими особливостями, як було зазначено раніше, є стислі строки, обмежений арсенал проведення негласних слідчих (розшукових) дій та обмеження у застосуванні запобіжних заходів на стадії досудового розслідування, а також можливість розгляду обвинувального акта у спрощеному провадженні в суді, що спрямоване на забезпечення швидкого досудового розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень про кримінальні правопорушення, які не несуть великої суспільної небезпеки. Ця модель відображає європейську тенденцію до диференціації кримінального провадження залежно від тяжкості вчиненого діяння.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень:

Закон України від 22.11.2018, № 2617-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19#Text> (дата звернення 09.12.2025)

2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001, № 2341-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14?find=1&text=126-1#Text> (дата звернення 10.12.2025)

3. Кримінально процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012, № 4651-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14?find=1&text=126-1#Text> (дата звернення 10.12.2025)

4. Насінник М.М., Окремі питання доказування та доказів у кримінальних провадженнях про кримінальні проступки URL: http://lsej.org.ua/7_2022/79.pdf

Осадча Дар'я Володимирівна

здобувач вищої освіти навчально-наукового інституту права та психології НАВС

Шипаленко Діана Ігорівна

здобувач вищої освіти навчально-наукового інституту права та психології НАВС

Науковий керівник:

Хахуцяк Ольга Юрійвна

завідувач кафедри кримінальної юстиції навчально наукового інституту права та психології НАВС,

кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВИЙ РЕЖИМ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: БАЛАНС МІЖ ЕФЕКТИВНІСТЮ ТА ДОТРИМАННЯМ ПРАВ ЛЮДИНИ

Особливості досудового розслідування в умовах воєнного стану регламентовані положеннями ст. 615 КПК України [1], яка передбачає внесення змін у процедурні норми з метою оперативного реагування на загрози національній безпеці та громадському порядку. Законодавча конструкція ст. 615, відповідно до її ч. 1, визначає спеціальні умови здійснення процесуальних дій, термінів їх проведення, а також процедури взаємодії органів досудового розслідування із судами та іншими державними органами. Конкретизація повноважень слідчого або прокурора спрямована на забезпечення оперативності прийняття рішень та прискорення процесу збору доказів у випадках, коли стандартні строки та форми виконання слідчих дій можуть ускладнюватися в умовах воєнного стану.

Порядок ініціювання досудового розслідування передбачає особливості оцінки інформації про кримінальні правопорушення, які впливають на безпеку держави. Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК України, встановлено можливість проведення невідкладних слідчих дій без попереднього погодження з деякими органами, що в мирний час вимагало додаткових процедур (зокрема за

відсутності доступу до ЄРДР). Слідчий у таких випадках має право ініціювати заходи забезпечення кримінального провадження, включаючи тимчасовий доступ до документів, речей, транспортних засобів, обмеження доступу до об'єктів або інші форми контролю, які, згідно з п. 2 ч. 1 ст. 615 КПК України, санкціонуються керівником відповідного органу прокуратури [2]. Законодавець зберіг механізми контролю за обґрунтованістю дій слідчого через судову перевірку, оскільки ч. 4 ст. 615 КПК України передбачено право на оскарження рішень до суду, що створює юридичну рамку для відновлення порушених прав у разі неправомірного застосування повноважень.

Регулювання строків досудового розслідування демонструє адаптацію до обмежених умов воєнного часу. Процесуальні норми передбачають продовження строків проведення окремих слідчих дій або їх відтермінування, що, відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 615 КПК України, спричинене об'єктивними обставинами, пов'язаними із виконанням службових обов'язків у зоні бойових дій або при обмеженому доступі до учасників провадження. У той же час, згідно з п. 3 ч. 1 ст. 615 КПК України, передбачено вимогу щодо документування причин зупинення строків та інформування сторін кримінального процесу, що забезпечує прозорість дій слідчого і створює умови для юридичного контролю. Формулювання ст. 615 визначає рамки для уникнення надмірного обмеження процесуальних прав, зберігаючи процедури фіксації дій та можливість оскарження рішень до компетентного органу.

Порядок проведення оглядів і обшуків в умовах воєнного стану передбачає особливі гарантії, які зумовлені необхідністю швидкого отримання доказів. Абзацом третім п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК України дозволено проводити ці слідчі дії за відсутності окремих формальних процедур, зокрема без залучення понятих, якщо їх участь є об'єктивно неможливою або небезпечною, із обов'язковим здійсненням безперервного відеозапису. Встановлені правила передбачають документальне обґрунтування будь-яких рішень, що сприяє подальшому контролю та перевірці правомірності дій органів досудового розслідування [3]. Взаємодія слідчого із військовими адміністраціями та органами безпеки регламентується окремими положеннями, що включають порядок передачі матеріалів, конфіденційність отриманої інформації і дотримання умов безпеки учасників процесу.

Забезпечення прав підозрюваних, свідків та потерпілих у воєнний час включає процедурні гарантії, які передбачають доступ до адвоката, повідомлення про процесуальні дії та можливість оскарження рішень. Процесуальні механізми передбачають, що обмеження фізичного доступу до адвоката або можливості участі у слідчих діях можливе лише у виняткових випадках, однак ч. 12 ст. 615 КПК України зобов'язує забезпечити участь захисника із застосуванням технічних засобів (відео-, аудіозв'язку). Положення ст. 615 уніфікують ці процедури з нормами міжнародного права, що регулюють дотримання прав людини у надзвичайних умовах, що створює юридичну основу для оцінки відповідності дій державних органів загальноприйнятим стандартам.

Організаційні аспекти здійснення досудового розслідування включають визначення компетенції органів та взаємодії між ними. Абзацом чотирнадцятим

ч. 1 ст. 615 КПК України передбачено повноваження Генерального прокурора визначати підслідність своєю постановою для забезпечення ефективності розслідування. Протоколи взаємодії включають фіксацію проведених дій, результатів слідчих дій, вилучених матеріалів та доказів, причому відповідно до ч. 14 ст. 615 КПК України копії матеріалів обов'язково зберігаються в електронній формі [4]. Така система документування створює передумови для контролю з боку суду та дотримання процесуальної законності, навіть у випадках надзвичайного обмеження ресурсів або доступу до учасників кримінального провадження.

Аналіз судової практики свідчить про те, що застосування ст. 615 потребує чіткої аргументації кожного рішення слідчого. Відповідні рішення повинні містити посилання на законодавчі норми, конкретні обставини, що обґрунтовують невідкладність проведення дій, та процедури документального підтвердження. Судова перевірка таких рішень передбачає оцінку відповідності діям принципів процесуальної справедливості, а ч. 3 ст. 615 КПК України встановлює обов'язок невідкладного повідомлення суду про прийняті прокурором рішення з наданням копій документів.

Порядок залучення експертів, проведення спеціальних слідчих дій та використання технічних засобів фіксації в умовах воєнного стану визначає комплексну систему процедур, яка дозволяє збирати докази в умовах обмеженого доступу до об'єктів та учасників провадження. Додаткові заходи безпеки під час проведення слідчих дій включають контроль за умовами участі свідків, збереження конфіденційності інформації та забезпечення прав на захист. При цьому, як визначено ч. 11 ст. 615 КПК України, показання свідків, потерпілих та підозрюваних можуть бути використані як докази в суді виключно у випадку відеофіксації ходу такого допиту [5].

Реалізація положень ст. 615 вимагає координації між органами досудового розслідування, військовими адміністраціями та судовими органами для забезпечення законності процесуальних дій та можливості оскарження. Така організаційна модель дозволяє вести досудове розслідування за умов обмеженого часу та ресурсів, зберігаючи процедури документального контролю та юридичної фіксації кожного рішення. Досвід застосування ст. 615 у різних регіонах показує різноманітність практичних ситуацій, що виникають у зоні бойових дій, і потребує адаптації процесуальних методів до конкретних обставин для забезпечення законності та доступності правових засобів захисту.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. Редакція від 01.08.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 09.12.2025)

2. Абламська В. В. Законодавчі новели щодо здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану. *Право і безпека*. 2022. № 2. С. 140–148. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2022_2_15

3. Пилипенко Д. О., Андріяшевський А. Г. Щодо питання визначення окремих аспектів особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного стану. *Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика*.

4. Софієв С. О., Теслицький А. А. Проблемні питання щодо застосування на практиці норм кримінального процесуального законодавства в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 5. С. 473–478. URL: http://www.lsej.org.ua/5_2024/5_2024.pdf (дата звернення: 09.12.2025)

5. Вінцук, В. В. Вплив воєнного стану на особливий режим кримінального провадження. Злочинність і протидія їй в умовах війни та у повоєнній перспективі: міждисциплінарна панорама : зб. тез доп. II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 16 квіт. 2025 р.). МВС України ; Нац. поліція України ; Харків. нац. ун-т внутр. справ; Кримінол. асоц. України. – Вінниця : ХНУВС, 2025. С. 429-433. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/items/23e96d02-be0d-4b9c-93e2-1ccedd405ec6>

Рашевський Віталій Валерійович,
прокурор Одеської спеціалізованої
прокуратури у сфері оборони Південного
регіону, аспірант кафедри
криміналістики та судової медицини НАВС
Науковий керівник:

Хахуцяк Ольга Юріївна
завідувач кафедри кримінальної юстиції
навчально наукового інституту права та
психології НАВС,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМАТИКА ВИЗНАЧЕННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО, ЯК СУБ'ЄКТА ВІЙСЬКОВИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Необхідність дослідження даної теми особливо гостро постала з початком повномасштабного вторгнення Російської Федерації проти України, адже рівень військових злочинів з моменту початку воєнних дій суттєво підвищився.

Авжеж, найважливішим фактором, який вказує на підвищення кількості військових злочинів, є загальний призов осіб на військову службу під час мобілізації, а також залучення до відсічі збройної агресії підрозділів Національної поліції України.

Як наслідок, після прийняття Указу Президента України № 64/2022 від 24 лютого 2022 р. «Про введення воєнного стану в Україні» було оголошено загальний призов військовозобов'язаних осіб на військову службу, а органи державної влади та місцевого самоврядування переведено на особливий режим роботи.

Слід звернути увагу, що відповідно до ч. 2 ст. 24 Закону України «Про Національну поліцію», у разі виникнення загрози державному суверенітету України та її територіальній цілісності, а також у ході відсічі збройної агресії проти України органи та підрозділи, що входять до системи поліції, відповідно до законодавства України беруть участь в обороні України, у виконанні завдань територіальної оборони, забезпеченні та здійсненні заходів правового режиму

воєнного стану у разі його оголошення на всій території України або в окремій місцевості [1].

Законом України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та інших законів України щодо врегулювання окремих питань діяльності Національної поліції України під час дії воєнного стану» від 21 березня 2023 р. № 3000-IX [2] було розширено коло осіб, які несуть кримінальну відповідальність за вчинення військових злочинів.

У ст. 401 КК України зазначено поняття військового кримінального правопорушення.

Військовими кримінальними правопорушеннями визнаються передбачені цим розділом кримінальні правопорушення проти встановленого законодавством порядку несення або проходження військової служби, вчинені військовослужбовцями, а також військовозобов'язаними та резервістами під час проходження зборів [3].

Слід звернути увагу, що ст. 401 КК України було доповнено абзацом другим частини другої, відповідно до якого поліцейські поліції особливого призначення Національної поліції України, які під час дії воєнного стану залучені до безпосередньої участі у бойових діях, несуть відповідальність за ст.ст. 402, 403, 414–416, 422, 427, 429, 430, 432–435 цього розділу [2; 3].

Як наслідок, в органах поліції розпочалося створення нових підрозділів особливого призначення (при головних управліннях – стрілецькі батальйони, в Департаменті патрульної поліції – підрозділи «Хижак»).

Проте зазначені норми, а саме ч. 1 та ч. 2 ст. 401 КК України, врегульовують різні за характером правові відносини.

Недарма у ст. 401 КК України зазначено, що військовими злочинами є злочини проти встановленого законодавством порядку несення або проходження військової служби.

Порядок несення або проходження військової служби регулюється Статутом внутрішньої служби Збройних Сил України [4] та Положенням про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України [5], дія яких не поширюється на поліцейських.

Відповідно до ст. 60 Закону України «Про Національну поліцію», відносини, що виникають у зв'язку зі вступом, проходженням та припиненням служби в поліції, регулюються цим Законом та іншими нормативно-правовими актами з питань проходження служби в поліції [1].

З цього випливає, що абзац другий частини 2 ст. 401 суперечить частині 1 цієї ж статті у зв'язку з невнесенням змін до профільних нормативних актів, що регулюють проходження військової служби та служби в поліції.

Також незрозумілим є принцип визначення у ст. 401 КК України лише частини статей розділу XIX закону про кримінальну відповідальність, які поширюють свою дію на поліцейських.

Як наслідок, безкарним залишається самовільне залишення місця служби поліцейським поліції особливого призначення Національної поліції України, вчинене в бойовій обстановці, що є найчастішим злочином серед

військовослужбовців та інших осіб, які здійснюють відсіч збройної агресії російської Федерації проти України.

Проведений аналіз чинних норм КК України щодо настання кримінальної відповідальності за вчинення військових кримінальних правопорушень демонструє наявність колізій, які створюють об'єктивні передумови в умовах воєнного стану (при належному правозастосуванні) для ухилення винних осіб від покарання та неналежної роботи державних інститутів.

З метою усунення виявленої колізії правових норм необхідно внести відповідні зміни до Кримінального кодексу України, які б унеможливили настання зазначених ризиків.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про Національну поліцію» від 2 лип. 2015 р. № 580-VIII, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>;
2. Закон України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та інших законів України щодо врегулювання окремих питань діяльності Національної поліції України під час дії воєнного стану» від 21 берез. 2023 р. № 3000-IX, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3000-20#n13>;
3. Кримінальний кодекс України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n2834>;
4. Закон України «Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України» 24 берез. 1999 р. № 548-XIV, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-14#n14>
5. Указ Президента «Про Положенням про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України» 10 груд. 2008 р. № 1153/2008, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153/2008#Text>

Резніченко Вікторія Анатоліївна

здобувач вищої освіти навчально-наукового інституту НАВС

Завальна Валерія Вадимівна

здобувач вищої освіти навчально-наукового інституту НАВС

Науковий керівник:

Хахуцяк Ольга Юріївна

Завідувач кафедри кримінальної юстиції навчально-наукового інституту права та психології НАВС, кандидат юридичних наук, доцент

ПРОЦЕСУАЛЬНА РІВНІСТЬ СТОРІН ЯК ПЕРЕДУМОВА РЕАЛЬНОГО ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Принцип рівності сторін закріплений у Кримінальному процесуальному кодексі України: провадження здійснюється на основі змагальності; сторони мають рівні права на збирання й подання доказів та інші процесуальні права [2].

Конституція України гарантує рівність перед законом і судом та право на захист і звернення до суду; ці конституційні гарантії є базою для вимоги фактичної процесуальної рівності [1].

ЄСПЛ розглядає рівність сторін, як невід'ємну частину статті 6 Конвенції: обмеження доступу до доказів або необґрунтовані процесуальні обмеження можуть становити порушення права на справедливий розгляд. Огляд практики та керівні матеріали ЄСПЛ підтверджують ці підходи.

Органи досудового розслідування та прокуратура володіють процедурними інструментами (доступ до оперативних матеріалів, ініціативи щодо арешту, клопотання про таємні слідчі дії), що створює ризик асиметрії інформації між обвинуваченням і захистом. Судовий контроль має бути ефективним стримуючим механізмом, однак у практиці фіксуються випадки, коли доступ захисту до певних категорій матеріалів обмежено.

Впровадження електронного судочинства й модулів ЄСІТС (Електронний суд, «Електронний кабінет») суттєво розширює інструменти доступу до матеріалів та скорочує процесуальні бар'єри, особливо для віддалених учасників. Водночас існує технічна та процедурна складність: не всі матеріали завантажуються в систему своєчасно, учасникам необхідно мати кваліфікований електронний підпис і знати процедуру отримання доступу; через це на практиці виникають затримки та нерівні можливості доступу.

Роль захисника, як гаранта процесуального балансу є критичною. Однак існують виклики: затримки з допуском адвоката до підозрюваного, випадки порушення прав адвокатів (фіксує Національна асоціація адвокатів), а також обмежений доступ до безоплатної вторинної правової допомоги в окремих регіонах. Підвищення якості та оперативності надання БПД - один із пріоритетів доступу до реальної рівності сторін.

Застосування клопотань про нерозкриття окремих доказів (наприклад, у зв'язку з підставами національної безпеки або таємністю оперативно-розшукової інформації) створює ризик ускладнення процедури для захисту. ЄСПЛ у практиці вимагає, щоб обмеження доступу були обґрунтованими, пропорційними та супроводжувалися механізмами компенсації процесуальних прав захисту.

У контексті воєнного стану виникають додаткові ризики для процесуальної рівності: обмеження доступу до судових сервісів у зоні бойових дій, особливі правила процесуальних строків, питання наявності адвокатів на місцях і технічного доступу до Е-суду. Ці особливості вимагають спеціальних адаптацій (дистанційні слухання, посилена робота БПД, пріоритетне завантаження матеріалів у ЄСІТС). Джерела демонструють, що система БПД була змушена переходити на змішані формати роботи й надала сотні тисяч консультацій у 2023–2024 рр. - це приклад швидкої адаптації, але також підкреслює існуючий тиск на систему захисту.

Щодо практики, то *Leas v. Estonia* - приклад, де ЄСПЛ наголосив, що обмеження доступу до процесуальних документів та невідповідне інформування підозрюваного може порушувати «рівність сторін» і ст. 6 Конвенції. У рішенні розглянуто питання доступу до матеріалів і можливостей захисту для оскарження доказів: офіційні гіді та коментарі ЄСПЛ щодо статті 6 дають практичні

орієнтири щодо того, які гарантії мають надаватися (ознайомлення з матеріалами, можливість клопотати про додаткові докази, право на ефективну участь), на національному рівні - системні звіти (БПД, Верховний Суд) і дослідження адвокатури фіксують проблеми доступу до електронних матеріалів і випадки порушень гарантій адвокатської діяльності, що віддзеркалює практичну невідповідність теоретичним гарантіям [3].

Виходячи з усього вищесказаного впливають практичні рекомендації, щодо покращення цього процесу, а саме: гарантувати оперативний доступ захисту до матеріалів справи - шляхом обов'язкового завантаження у ЄСІТС всіх процесуальних документів (із визначенням строків завантаження та санкцій за їх недотримання). (Технічна інструкція ЄСІТС та практика Кабінету судів описують процедури доступу.), посилити механізми контролю суду за таємними доказами - запровадити інститут спеціальних процесуальних механізмів, що дозволяють захисту ефективно реагувати на обмеження доступу (наприклад, незалежний довірчий адвокат, слухання у спеціальному режимі, можливість апеляції з розкриттям обґрунтування суду). (ЄСПЛ вимагає пропорційності та процесуальних механізмів захисту.), розвивати систему БПД та підвищити її оперативність - збільшення ресурсів, дистанційні консультації, пріоритетне правове супроводження у справах із ризиком втрати процесуальної рівності (наприклад, справи з арештом, триманням під вартою). Звіти БПД показують, що гібридні формати діяльності значно підвищують охоплення, але потребують додаткового фінансування, підвищити правову та цифрову грамотність учасників процесу - навчальні програми для адвокатів, суддів, прокурорів щодо забезпечення «рівності рук», а також інформаційні кампанії для громадян (як отримати доступ до матеріалів у ЄСІТС, як діяти при затриманні тощо), уніфікувати судову практику щодо доступу до доказів та ознайомлення з матеріалами - підготовка судової практики/методичних рекомендацій Касаційним судом з урахуванням оглядів практики ЄСПЛ. Верховний Суд уже публікує огляди практики ЄСПЛ, що дає підґрунтя для уніфікації підходів.

І на сам кінець варто зазначити, процесуальна рівність сторін - не декларація, а робочий стандарт: її забезпечення вимагає синергії (правове регулювання плюс технологічна інфраструктура плюс ресурсне забезпечення захисту). Із впровадженням електронного судочинства, розширенням можливостей БПД та врахуванням практики ЄСПЛ Україна має реальну можливість зміцнити рівність сторін. Водночас необхідні конкретні кроки: оперативне завантаження матеріалів у ЄСІТС, гарантії доступу захисника, процедура для роботи зі «секретними» доказами та посилення навчання професіоналів. Реалізація рекомендацій підвищить довіру до судової системи та зробить доступ до правосуддя справжнім, а не формальним.

Список використаних джерел

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 груд. 2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

3. Справа *Leas v. Estonia*: рішення Європейського суду з прав людини від 06 черв. 2012 р. URL: <https://www.echr.com.ua/translation/sprava-leas-proti-estoni%D1%97-tekst-rishennya/>

4. Річний звіт системи надання безоплатної правничої допомоги за 2024 р. URL: <https://legalaid.gov.ua/wp-content/uploads/2025/03/zvit-systemy-nadannya-bpd-za-2024-rik.pdf>

5. Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система від 05 жовт. 2021 р. URL: ID.court.gov.ua

Рибалка Руфіна Дмитрівна
здобувач вищої освіти
навчально-наукового інституту
права та психології НАВС

Науковий керівник:

Степанова Ганна Миколаївна,
професор кафедри кримінальної
юстиції ННПП Національної
академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук,
доцент

ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабне вторгнення російських військ в Україну розпочалося 24 лютого 2022 р. Майже четвертий рік українці живуть в умовах певних обмежень і постійної загрози життю. Так, черговий раз Верховна Рада України, відповідно до Указу Президента України від 05 листопада 2025 р. № 783/2025, продовжила дію воєнного стану в Україні строком на 90 діб [1].

Відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» воєнний стан — це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, а також тимчасове, зумовлене ситуацією, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб [1]. Відповідно, введення воєнного стану тягне за собою низку обмежень як для громадян, так і для органів державної влади. Правосуддя також зазнало значного впливу від війни та наслідків, які настають щодня.

Ще на початку повномасштабного вторгнення Рада суддів України рекомендувала суддям по можливості відкладати розгляд справ (за винятком невідкладних, у тому числі продовження запобіжних заходів) та знімати їх із розгляду, зважаючи на те, що багато учасників процесу не мали змоги подати

заяву про відкладення через участь у забезпеченні роботи критичної інфраструктури, вступ до лав Збройних сил України, територіальної оборони, добровольчих формувань або через небезпеку пересування під час бойових дій.

Разом з тим, під час війни суди дедалі активніше почали проводити судові засідання дистанційно, що значно спростило роботу як судів, так і учасників процесу [2].

Сучасні технології пропонують багато можливостей для безпечного обміну документами та участі у судових засіданнях онлайн, що дозволяє розширити доступ до правосуддя. Держава має забезпечити, щоб доступ до суду не був обмежений умовами воєнного стану, і може це робити шляхом запровадження електронного документообігу та проведення засідань у режимі відеоконференції з використанням електронного підпису [2].

В умовах війни зростає кількість справ, пов'язаних із воєнними злочинами, порушеннями міжнародного гуманітарного права, статусом військовослужбовців та справ щодо внутрішньо переміщених осіб. Особливо у справах щодо воєнних злочинів виникають проблеми зі збиранням доказів, допитом свідків та доступом до територій, де ведуться активні бойові дії [3]. Це вимагає спеціальної підготовки суддів, прокурорів та слідчих, а також співпраці з міжнародними органами.

Питання доступу до правосуддя стоїть особливо гостро для вразливих категорій населення — постраждалих від бойових дій, людей з інвалідністю, військовослужбовців, сімей загиблих, дітей та внутрішньо переміщених осіб. Для цих груп важливо забезпечити безоплатну правову допомогу, спрощені процедури та можливість дистанційного звернення до суду [4].

Окремої уваги заслуговує проблема виконання судових рішень. На окупованих і прифронтових територіях їх виконання часто є неможливим, що знижує ефективність судового захисту та породжує нові правові колізії щодо відшкодування збитків, завданих війною. З огляду на пріоритет збереження життя, кількість справ з окупованих територій значно зменшилася — що є цілком логічно в умовах постійної загрози.

Сучасні інструменти дозволяють значно розширити можливості для отримання правової допомоги. Відеоконференції, електронний підпис, подання документів поштою або безпосередньо до канцелярії суду — усе це забезпечує доступ до правосуддя навіть в умовах бойових дій. Іноді судові засідання доводиться переносити через небезпеку або окупацію територій. Держава зобов'язана забезпечити безперервність роботи судової системи, у тому числі шляхом переміщення суддів до інших судів того ж рівня та підтримання безпеки працівників судової влади.

Список використаних джерел

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. *Голос України*. 2015. № 89.

2. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31.
3. Дудоров О. О., Литвинов О. М. *Воєнні злочини: сучасні підходи до кваліфікації*. Київ: Право, 2023. 224 с.
4. *Доступ до правосуддя в умовах війни: аналітичний звіт* / Центр прав людини ZMINA. Київ, 2023. 48 с.

Ружнілова Вікторія Віталіївна

здобувач вищої освіти

Навчально-наукового інституту

права та психології НАВС

Науковий керівник:

Степанова Ганна Миколаївна

професор кафедри кримінальної юстиції

ННПП Національної академії внутрішніх

справ, кандидат юридичних наук, доцент

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах повномасштабної збройної агресії Україна опинилася перед безпрецедентними викликами, що торкнулися всіх сфер суспільного життя, зокрема й системи правосуддя. Судова влада — одна з тих державних інституцій, від стабільності та безперервності роботи якої залежить не лише захист прав громадян, а й збереження правопорядку, довіри до держави та її здатності діяти навіть у критичні моменти. Попри загрозу, руйнування інфраструктури, переміщення людей та обмежені ресурси, суди продовжують працювати, гарантують громадянам доступ до правосуддя та захист їхніх прав навіть в умовах надзвичайної ситуації.

У презентаційних матеріалах Верховного Суду наголошується, що держава зобов'язана забезпечувати доступ до правосуддя та організацію безпечної роботи судів обумовлені військовим станом, гарантувати забезпечення права на особисту участь сторони у справі [1]. Це положення має ключове значення, адже в умовах війни багато держав змушені були частково або повністю зупинити роботу судів. Україна ж зробила все можливе, щоб правосуддя працювало безперервно.

Відтак, забезпечення здійснення правосуддя судами та уможливлення реальної доступності до правосуддя, особливо в умовах дії правового режиму воєнного стану, є складним багатоаспектним питанням, що передбачає широкий спектр заходів і засобів, завдяки яким:

а) кожен має не лише реальну можливість звернутися до судових органів, а й дієво скористатися перевагами процедури судового розгляду та отримати належний захист своїх прав;

б) забезпечується реалізація конституційної вимоги щодо сталої системності правового порядку в організації та діяльності органів державної влади, зокрема й судових органів як державних інституцій, наділеними

виключними владними повноваженнями у механізмі держави у сфері здійснення правосуддя [2]. Держава має гарантувати реальну можливість звернення до суду та ефективний захист прав, а також забезпечити безперебійну роботу судової влади як важливої складової конституційного порядку. Йдеться насамперед про зміну територіальної підсудності, переміщення судів, а також забезпечення їх належного матеріально-технічного функціонування.

Одним з найбільш дієвих інструментів стало впровадження дистанційних судових засідань. Дистанційні механізми розгляду справ стають важливим інструментом функціонування правосуддя. Дане нововведення якісно спростило доступ сторін до правосуддя, спочатку під час пандемії, а наразі – у період повномасштабної агресії [3]. Це дозволяє зберегти здоров'я учасників процесу, уникнути поїздок у небезпечні зони та забезпечити дотримання строків. Розвиток таких технологій — це не тимчасовий захід, а незворотний напрям модернізації судової системи, що відповідає світовим практикам електронного правосуддя.

Серйозною проблемою є також доступність судових послуг для населення, яке переміщується або проживає у зоні бойових дій. У наукових роботах зазначається, що великі виклики пов'язані з руйнуванням інфраструктури, переміщенням населення та обмеженням транспортного сполучення. Верховний Суд затвердив зміни до територіальної підсудності судів, які не можуть здійснювати правосуддя через бойові дії або окупацію [4]. Це становить реальну загрозу реалізації принципу рівності перед законом. На мою думку, у таких умовах особливо важливо забезпечити розвиток електронних сервісів та цифрових способів комунікації з судами, що дозволяє компенсувати фізичні бар'єри та значно підвищує доступність правосуддя.

У низці матеріалів наголошується на потребі створити умови, що дозволять здійснювати правосуддя без ризику для життя та здоров'я. Разом із цим, ще до початку повномасштабного вторгнення відчувалася нестача професійних суддів, як в цілому по країні, так і в окремих областях.

Наприклад деяких місцевих судах Херсонської області були зайняті лише 50% відсотків штатних посад суддів. Звісно, що з початком повномасштабного вторгнення ситуація з кадровим забезпеченням не поліпшилася. Навпаки, вона загострюється у зв'язку зі звільненням суддів за їх заявою про відставку [5]. Важливим аспектом залишається безпека працівників судової системи. Це включає організаційні заходи: наявність укриттів, резервних локацій, альтернативних каналів зв'язку.

Підсумовуючи, забезпечення доступу до правосуддя під час воєнного стану є складним і багатоплановим завданням, яке вимагає одночасного впровадження організаційних, технологічних та нормативних заходів. Війна стала серйозним викликом, але водночас прискорила процес модернізації. Українська судова влада, попри безпрецедентні виклики повномасштабної війни, зуміла забезпечити безперервність правосуддя та зберегти конституційні гарантії доступу до суду. Разом із тим, залишаються значні виклики, зокрема кадровий дефіцит, руйнування інфраструктури та потреба посилювати безпеку працівників судової системи. Усе це підтверджує, що модернізація правосуддя,

цифровізація та адаптивність судової системи є критично необхідними для її стійкості та ефективності в умовах війни.

Список використаних джерел

1. Верховний Суд України. Забезпечення права на правосуддя в умовах воєнного стану : презентація / Верховний Суд України. [Київ] : Верховний Суд України, 2024. [без с.]. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2024_prezent/Prezent_Zabezp_prava_na%20pravos_voen.pdf (дата звернення: 22.11.2025).
2. Ужгородський національний університет. Науковий вісник УжНУ. Серія «Право». 2022. Вип. 74 (ч. 1-2). Ужгород : Ужгородський національний університет, 2022. ISSN 2307-3322. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2022/05/74.pdf> (дата звернення: 22.11.2025).
3. Крамар Р.І. та ін. Правові засади забезпечення доступу до правосуддя в умовах воєнного стану // Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична. Вип. 39/2023. С. 288. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14793923> (дата звернення: 22.11.2025).
4. Обушенко Н.М. Доступ до правосуддя в умовах воєнного стану: особливості реалізації права військовослужбовців і військовозобов'язаних / Н.М. Обушенко // Scientific forum: theory and practice of research. 2025. Вип. 42. Розд. 5. Law and International Law.
5. Особливості здійснення правосуддя в умовах воєнного стану : інформаційний матеріал / [без авторів]. URL: <https://pravo.ua/wp-content/uploads/2023/12/Osoblyvosti-zdiy-snennia-pravosuddia-v-umovakh-voiennoho-stanu.pdf> (дата звернення: 22.11.2025).

Спіриденков Олександр Сергійович

здобувач ступеня вищої освіти
магістр 2КМПД курсу ЗФН
НАВС

Науковий керівник:

Степанова Ганна Миколаївна

професор кафедри кримінальної
юстиції навчально-наукового
інституту права та психології НАВС,
кандидат юридичних наук, доцент

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ВИКЛИКИ ТА ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ

Після початку повномасштабного вторгнення росії, Указом Президента України № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 р. введено в Україні правового режиму воєнного стану зумовило кардинальну трансформацію діяльності органів сектору безпеки й оборони, зокрема правоохоронних органів [1]. Зміна криміногенної ситуації, збільшення кількості воєнних злочинів, актуалізація питань контррозвідувального забезпечення,

необхідність швидкого реагування на загрози та підтримання публічного порядку в умовах підвищеної небезпеки стали визначальними чинниками перегляду традиційних підходів до організації правоохоронної діяльності. Це зумовлює потребу в науковому осмисленні викликів і пріоритетів розвитку правоохоронної системи в умовах збройної агресії.

Одним із ключових викликів є різке ускладнення оперативної та криміногенної обстановки. Воєнний стан супроводжується зростанням кількості тяжких та особливо тяжких кримінальних правопорушень, диверсій, актів мародерства, незаконного обігу зброї, колабораціонізму, а також кіберзлочинів, спрямованих на дестабілізацію державних інституцій. У таких умовах правоохоронні органи стикаються з необхідністю одночасного виконання широкого кола завдань: забезпечення громадського порядку, протидія воєнним злочинам, взаємодія з військовими формуваннями, робота з переміщеними особами, а також здійснення проваджень у режимі підвищених ризиків.

Важливим аспектом трансформації діяльності правоохоронних органів є нормативно-правові зміни. Законодавець оперативно адаптує кримінальне, кримінальне процесуальне та адміністративне законодавство з урахуванням потреб воєнного стану. Ідеться про особливості фіксації слідчих (розшукових) дій в умовах бойових дій, можливість проведення певних процесуальних дій без участі понятих, розширене застосування технічних засобів фіксації, прискорення окремих процедур, а також зміни у підслідності воєнних злочинів. Усе це формує нову модель кримінальної юстиції, орієнтовану на оперативність, гнучкість та адаптивність.

Значну роль відіграє розвиток міжвідомчої взаємодії. У ході воєнного стану посилюється співпраця Національної поліції, Служби безпеки України, військових адміністрацій, Державної прикордонної служби, Державного бюро розслідувань, прокуратури та інших суб'єктів. Спільні штаби, координаційні центри, електронний документообіг та оперативні інформаційні платформи дозволяють швидше обмінюватися даними, узгоджувати рішення та координувати спільні операції. Такий формат міжвідомчості вимагає нових компетентностей від працівників – насамперед здатності працювати в умовах невизначеності та підвищеного ризику [2].

Особливо важливим фактором є цифровізація правоохоронної діяльності. Воєнний стан прискорив впровадження аналітичних платформ, систем відеоспостереження, інструментів автоматизованого аналізу даних, а також цифрових рішень для фіксації доказів у складних умовах. Інформаційні технології відіграють ключову роль у протидії кіберзагрозам, виявленні диверсійних груп, аналізі переміщення військових підрозділів противника, документуванні воєнних злочинів та забезпеченні доказової бази для майбутніх судових процесів.

Поряд із технологічними аспектами суттєвим викликом залишається людський фактор. Працівники правоохоронних органів працюють у стані значного психологічного навантаження, під постійними загрозами для життя та здоров'я, нерідко в умовах обмежених ресурсів та перевантаженості. Це вимагає зміцнення системи підготовки кадрів, формування стресостійкості, розвитку лідерських компетентностей, а також створення механізмів психологічної підтримки.

Важливим пріоритетом стає підвищення рівня професійної мобільності та готовності до виконання завдань у надзвичайних ситуаціях.

У контексті пріоритетів розвитку правоохоронної діяльності в умовах війни особливої уваги потребують такі напрями: удосконалення нормативно-правових механізмів протидії воєнним злочинам; розширення можливостей криміналістичних і аналітичних підрозділів; посилення кібербезпеки; модернізація матеріально-технічного забезпечення; інституціоналізація міжвідомчої взаємодії; адаптація стандартів підготовки правоохоронців; удосконалення системи управління ризиками. Також вагоме значення має забезпечення прозорості та підзвітності діяльності правоохоронних органів як елементів демократичного контролю в умовах війни [3].

Таким чином, трансформація правоохоронної діяльності в умовах воєнного стану характеризується комплексністю та багатовимірністю. Вона охоплює оновлення законодавства, структурні зміни в організації роботи, цифровізацію, розвиток міжвідомчості, удосконалення кадрового потенціалу та зміцнення інституційної спроможності сектору безпеки. Ефективність цієї трансформації визначатиме здатність держави забезпечувати правопорядок, захищати права людини, документувати злочини та підтримувати стійкість національної безпеки в умовах збройної агресії.

Список використаних джерел

1. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/389-19>

2. Муляр Г. В. Діяльність органів Національної поліції України в умовах правового режиму воєнного стану. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2023. № 61. С. 130-138. DOI:10.32841/2307-1745.2023.61.26. URL: <https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc61/26.pdf>

3. Дручек О. Правоохоронна діяльність в умовах правового режиму воєнного стану. *Вісник Київського інституту інтелектуальної власності та права*. 2024. № 1. С. 45–59.

Ступак Діана Сергіївна

здобувач вищої освіти
навчально-наукового інституту
права та психології НАВС

Науковий керівник:

Ганна СТЕПАНОВА

професор кафедри кримінальної
юстиції навчально-наукового
інституту права та психології
НАВС, кандидат юридичних наук,
доцент

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ БЕЗПІЛОТНОГО ЛІТАЛЬНОГО АПАРАТУ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Після початку повномасштабного вторгнення країни агресора на територію України, набуло актуальності використання безпілотних літальних апаратів військовослужбовцями, а після й органами Національної поліції України, через їхню ефективність при проведенні слідчих (розшукових) дій.

Огляд місця події є першочерговою та невідкладною слідчою дією, яка направлена на пошук, виявлення, вилучення та фіксацію слідів кримінального правопорушення.

Відповідно до частини 7 статті 237 Кримінального процесуального кодексу України, при огляді слідчий, прокурор або за їх дорученням залучений спеціаліст, має право проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани і схеми, виготовляти графічні зображення оглянутого місця чи окремих речей, виготовляти відбитки та зліпки, оглядати і вилучати речі і документи, які мають значення для кримінального провадження [1].

Відповідно до Інструкції із застосування органами та підрозділами поліції технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, засобів фото- і кінозйомки, відеозапису затвердженої наказом Міністерства внутрішніх справ України №1026 від 18.12.2018 року, безпілотний літальний апарат – це повітряне судно, яке призначене для виконання польоту без пілота на борту, керування польотом якого і контроль за яким здійснюються за допомогою спеціальної станції керування, що розташована поза повітряним судном [2].

Оскільки безпілотний літальний апарат є технічним засобом, спорядженим фото-, відеокамерою для фіксації та дослідження місця події, то для його ефективного застосування потрібні спеціальні знання в галузі техніки щодо принципів роботи, складових технічного засобу та механізму роботи, навички управління самим безпілотним літальним апаратом. Також, для ефективного застосування, потрібно мати спеціальні криміналістичні знання, зокрема видів та методів фото-, відео-, аерозйомки [3, с.20].

Слід звернути увагу на те, що застосування технічних засобів фото-, відеозапису та кінозйомки під час використання безпілотних літальних апаратів повинно здійснюватися з дотриманням вимог Кримінального процесуального

кодексу України. З огляду на те, що зазначені технічні засоби є важливими елементами у процесі фіксації доказів, тому їх застосування вимагає неухильного дотримання встановлених процесуальних норм.

Наразі дуже часто огляд місця події здійснюється через авіаційні, ракетні удари, артилерійські обстріли, а також обстріли ударними безпілотними літальними апаратами. За допомогою безпілотних літальних апаратів, поліцейські мають змогу зафіксувати, під час цих оглядів, руйнування та/або пошкодження цивільної, критичної інфраструктури, наявність потерпілих або загиблих серед населення, вирви, які утворилися внаслідок влучання [4, с.170].

До ключових переваг застосування безпілотних літальних апаратів під час огляду місця події належать:

- можливість охоплення значної площі місцевості;
- забезпечення високої якості фіксації обстановки;
- доступ до важкодоступних або небезпечних ділянок місця події;
- зменшення впливу людського фактору та суб'єктивних помилок;
- підвищення точності реконструкції події шляхом створення 3D-моделей та картографічних схем.

Разом із тим застосування безпілотних літальних апаратів передбачає врахування низки обмежень та правил. Зокрема, необхідно забезпечити збереження слідової інформації, уникати створення безпілотними літальними апаратами повітряного потоку, який може порушити мікросліди, а також дотримуватися вимог щодо безпеки та правил польотів.

Отже, безпілотні літальні апарати є ефективними високотехнологічними засобами отримання інформації, які дають змогу на безпечній дистанції здійснювати багаторакурсну фіксацію місця події, включно з випадками роботи у небезпечних або складних умовах, наприклад, в зонах бойових дій, техногенних аварій. Застосування цих засобів сприяє підвищенню результативності огляду місця події, а також істотно зменшує ризики для учасників слідчо-оперативної групи. Однак безпілотні літальні апарати не можуть повністю замінити собою традиційні засоби фіксування інформації, проте можуть допомогти слідчому отримати нову інформацію, в якості додаткового засобу фіксації.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI / *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 21.11.2025).

2. Про затвердження Інструкції із застосування органами та підрозділами поліції технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, засобів фото- і кінозйомки, відеозапису: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 18.12.2018 № 1026 / *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0028-19#Text> (дата звернення 21.11.2025).

3. Використання безпілотних літальних апаратів під час огляду місця події : метод. рекомендації / кол. авторів : А. В. Захарко, І. В. Пиріг, В. Д.

Поливанюк, Д. Б. Санакоєв. Дніпро : Дніпровський державний університет внутрішніх справ, 2024. 32 с. (дата звернення 21.11.2025).

4. Корнієнко В.В., Савчук Т.І. Тактичні особливості проведення огляду місця події в умовах ведення бойових дій. *Збірник наукових праць «Вісник кримінологічної асоціації України»*. 2023. №2 (29). С. 167-179.

Церкуник Людмила Василівна

аспірант Національна академія
внутрішніх справ

Навчальний керівник:

Галаган Олександр Іванович

професор кафедри кримінальної

юстиції навчально-наукового

інституту права та психології НАВС,

кандидат юридичних наук, професор

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ЗАХИСТ НЕПОВНОЛІТНІХ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

У своїй практиці Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) виходячи з принципу найкращих інтересів дитини наголошує на особливих процесуальних гарантіях та праві на ефективний захист неповнолітніх.

В кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх право на захист є обов'язковим. Неповнолітній має право на адвоката, якого може залучити як самостійно, так і через систему безоплатної правничої допомоги. Органи досудового розслідування та суди повинні безумовно забезпечувати дотримання цього права.

ЄСПЛ, ґрунтуючись на ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та міжнародних стандартах (таких як "Пекінські правила" ООН), встановив чіткі вимоги щодо обов'язкового права на правничу допомогу (адвоката) для неповнолітніх в кримінальних провадженнях.

Одним із аспектів такого права є доступ до адвоката з першого контакту, зокрема рішенням ЄСПЛ у справі "Салдуз проти Туреччини" (*Salduz v. Turkey*) закріплено принцип негайного доступу неповнолітнього до адвоката з першого моменту затримання або допиту в поліції, а також те, що консультації з адвокатом мають бути конфіденційними.

Якщо свідчення, отримані від неповнолітнього під час допиту без участі адвоката, використовуються для його засудження, це в принципі призводить до безповоротного порушення права на справедливий судовий розгляд загалом.

В цілому органи досудового розслідування, судді, дотримуються вимог щодо забезпечення неповнолітнім права на захист, у тому числі шляхом залучення захисників для надання кваліфікованої правничої допомоги як під час досудового розслідування, так і під час судового провадження з моменту встановлення факту про те, що кримінальне правопорушення вчинено неповнолітнім.

Разом з тим, окремі проблемні питання забезпечення права неповнолітніх

на правничу допомогу на практиці залишаються невирішеними.

Так, відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 14 Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» (далі - Закон) право на безоплатну вторинну правничу допомогу згідно з цим Законом та іншими законами мають, у тому числі такі категорії фізичних осіб, як діти, на всі види правничих послуг, передбачених частиною другою ст. 13 Закону.

Згідно частини другої ст. 13 Закону, безоплатна вторинна правнича допомога включає такі види правничих послуг: 1) захист; 2) здійснення представництва інтересів осіб, що мають право на безоплатну вторинну правничу допомогу, в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; 3) складення документів процесуального характеру.

Водночас ст. 52 КПК передбачено обов'язкову участь захисника щодо таких неповнолітніх осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні кримінального правопорушення у віці до 18 років, - з моменту встановлення факту неповноліття або виникнення будь-яких сумнівів у тому, що особа є повнолітньою, а також щодо осіб, стосовно яких передбачається застосування примусових заходів виховного характеру, - з моменту встановлення факту неповноліття або виникнення будь-яких сумнівів у тому, що особа є повнолітньою.

Так, відповідно до положень ст. 49 КПК України слідчий, прокурор, слідчий суддя чи суд зобов'язані забезпечити участь захисника у кримінальному провадженні у випадках, якщо відповідно до вимог ст. 52 КПК України участь захисника є обов'язковою, а підозрюваний, обвинувачений не залучив захисника.

Абзацом 5 ч. 1 цієї ж статті КПК України встановлено, що захисник може бути залучений слідчим, прокурором, слідчим суддею чи судом в інших випадках, передбачених законом, що регулює надання безоплатної правової допомоги.

Водночас, нормативно-правове урегулювання підстави залучення адвоката з метою захисту чи представництва прав та інтересів неповнолітнього у випадках його зупинення для спілкування з поліцейським, у зв'язку з припущенням можливої причетності неповнолітнього до вчинення правопорушення, під час проведення огляду місця події, коли його процесуальний статус не визначено як затримана особи (підозрюваний), відсутнє.

Таким чином Закон України «Про безоплатну правничу допомогу» передбачає надання правової допомоги дітям без зазначення їх статусу, на відміну КПК України, яким передбачено надання правової допомоги захисника саме неповнолітньому підозрюваному чи обвинуваченому або особі, стосовно якої передбачається вжиття примусових заходів виховного характеру.

Так, з 01 липня 2025 р. на всій території України, на яку поширюється юрисдикція органів державної влади України, в межах пілотного проекту відповідно до наказу Офісу Генерального прокурора, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства юстиції України та Міністерства соціальної політики України від 01 червня 2023 р. № 150/445/2077/5/187 «Про запровадження та реалізацію пілотного проекту щодо імплементації

міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, у практичну діяльність» (зі змінами) (далі – пілотний проект) запроваджено реалізацію міжнародного стандарту щодо залучення адвоката дитини.

Відповідно до положень порядку реалізації пілотного проекту, захисник залучається з моменту встановлення причетності неповнолітнього до вчинення кримінального правопорушення чи неповнолітнього, який не досяг віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, до вчинення суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, а також забезпечується невідкладне залучення адвоката центром з надання безоплатної вторинної правничої допомоги безпосередньо на місці події.

Крім того, на виконання завдань плану заходів з реалізації пілотного проекту Координаційним центром з надання правничої допомоги розроблено механізм взаємодії між підрозділами органів поліції, прокуратури та центрів з надання безоплатної правничої допомоги щодо невідкладного залучення адвоката дитини, яка є потерпілою або свідком у кримінальному провадженні.

Вказані положення покликані посилити забезпечення законних прав та інтересів дітей в кримінальних провадженнях за їх участю в частині обов'язкового залучення адвокатів центрів з надання безоплатної правничої допомоги дітям, незалежно від їх процесуального статусу, як для захисту, так і для представництва їх інтересів.

Результатом реалізації пілотного проекту в цій частині стане напрацювання практики та обґрунтування необхідності внесення відповідних змін до КПК України та інших нормативно-правових актів, які регулюють питання забезпечення права на захист та право на представництво дитини.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17?find=1&text=%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BB%D0%B5%D0%BD#n736>;
2. Закон України «Про безоплатну правничу допомогу» від 2 червня 2011 року № 3460-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text>.
3. Про судову практику забезпечення права на захист у кримінальному провадженні. Рада адвокатів Донецької області. URL: <https://sa.dn.ua/pro-sudovu-praktiku-zabezpechennya-pra/2/>;
4. Огляд рішень Європейського суду з прав людини щодо права дитини бути почутою та врахування її найкращих інтересів. Верховний суд України, Адреса посилання: URL: [https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/oglyady/Oglyad_ESPL_pravo_dutunu.pdf?fbclid=IwY2xjawNtaFNleHRuA2FlbQIxMABicmlkETFTdmFhV0VPSW9vRFhwbk5DAR6WkGaKZ4XCI1QNmS0qBdP69E2RAwS-9aAGsgTSpERActjfAOP90uySFdZBOQ_aem_Hl4Y3UXs9e_PPJVzJ5M0AA](https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/oglyady/Oglyad_ESPL_pravo_dutunu.pdf?fbclid=IwY2xjawNtaFNleHRuA2FlbQIxMABicmlkETFTdmFhV0VPSW9vRFhwbk5DAR6WkGaKZ4XCI1QNmS0qBdP69E2RAwS-9aAGsgTSpERActjfAOP90uySFdZBOQ_aem_Hl4Y3UXs9e_PPJVzJ5M0AA;);
5. Рішення ЄСПЛ «САЛДУЗ ПРОТИ ТУРЕЧЧИНИ» від 27 листопада 2008 року, URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-117602>.

Черванчук Вікторія Валеріївна,
аспірант Національної академії
внутрішніх справ
Науковий керівник:
Степанова Ганна Миколаївна
професор кафедри кримінальної юстиції
навчально-наукового інституту права та
психології НАВС,
кандидат юридичних наук, доцент

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ІНШОЇ ОСОБИ, ПРАВА ЧИ ЗАКОННІ ІНТЕРЕСИ ЯКОЇ ОБМЕЖУЮТЬСЯ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

Забезпечення прав і свобод людини у кримінальному провадженні традиційно розглядається як один із фундаментальних принципів кримінального процесу та водночас як важливий показник ефективності діяльності органів досудового розслідування. Саме через призму реального, а не формального забезпечення прав особи оцінюється рівень дотримання принципу верховенства права у кримінальному судочинстві. Не випадково Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України) серед основних завдань кримінального провадження прямо визначає охорону прав, свобод і законних інтересів осіб, які залучаються до сфери кримінального процесу [1].

Разом із тим, аналіз практики досудового розслідування свідчить, що у межах кримінального провадження процесуальному впливу піддаються не лише сторони обвинувачення та захисту, а й значно ширше коло осіб, які не мають безпосереднього інтересу у результатах кримінального провадження. Такі особи можуть зазнавати обмежень права власності, недоторканності житла, приватного життя, свободи пересування у зв'язку з проведенням слідчих (розшукових) дій або застосуванням заходів забезпечення кримінального провадження.

З метою посилення процесуальних гарантій цієї категорії осіб законодавець у 2017 р. запровадив у КПК України інститут іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування. Водночас практика застосування відповідних положень КПК України засвідчує наявність низки проблем, що зумовлює актуальність їх наукового аналізу.

Однією з найбільш суттєвих проблем правозастосування є відсутність у КПК України чіткого, системного та завершеного визначення процесуального статусу іншої особи. Формальне включення цієї особи до переліку учасників кримінального провадження не супроводжується комплексним нормативним закріпленням її процесуальних прав, обов'язків та гарантій їх реалізації. У результаті на практиці виникають труднощі з визначенням обсягу допустимого процесуального впливу на таку особу та меж втручання у сферу її прав і законних інтересів [2].

У наукових джерелах обґрунтовано наголошується, що невизначеність процесуального статусу іншої особи негативно впливає на реалізацію принципу правової визначеності та створює передумови для неоднакового застосування

норм кримінального процесуального законодавства [3]. Особливо проблемною є ситуація, коли одна й та сама особа одночасно поєднує статус іншої особи зі статусом свідка, власника або володільця майна, що істотно ускладнює реалізацію права на захист та доступ до процесуальних гарантій.

Найбільш чутливою з точки зору забезпечення прав людини є участь іншої особи у слідчих (розшукових) діях, а також при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження. Саме в таких випадках відбувається безпосереднє втручання у сферу конституційно гарантованих прав, зокрема права власності, недоторканності житла, приватного та сімейного життя [4].

Водночас аналіз правозастосовної практики свідчить, що не завжди забезпечується належне інформування іншої особи про підстави, мету та правові наслідки проведення відповідних процесуальних дій. У ряді випадків роз'яснення процесуальних прав має формальний характер, а право на правову допомогу або право на оскарження процесуальних рішень і дій слідчого чи прокурора реалізується несвоєчасно або з істотними труднощами. Такий стан справ не повною мірою відповідає вимогам КПК України та міжнародним стандартам захисту прав людини, закріпленим у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [5].

Окремої уваги потребує проблема термінологічної неузгодженості кримінального процесуального законодавства. У КПК України використовуються різні поняття для позначення осіб, права яких обмежуються під час досудового розслідування, зокрема «інша особа», «третя особа», «інший власник або володільць майна». Така багатоваріантність термінології ускладнює правильне визначення процесуального статусу особи та негативно впливає на формування єдиної правозастосовної практики [6].

За таких умов реалізація процесуальних гарантій іншої особи значною мірою залежить від дискреції суб'єктів кримінального провадження, що не завжди узгоджується з принципом верховенства права та вимогами правової визначеності.

Отже, проблеми правозастосування у сфері забезпечення прав іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, мають комплексний характер і зумовлені як недосконалістю нормативного регулювання, так і відсутністю усталених підходів у практиці органів досудового розслідування та суду. Їх подолання потребує подальшого вдосконалення кримінального процесуального законодавства, уніфікації термінології та формування правозастосовної практики, орієнтованої на реальне забезпечення прав і свобод людини у кримінальному провадженні.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
2. Черванчук В. В. Забезпечення прав учасників кримінального провадження, які перебувають у статусі іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, у проведенні слідчих (розшукових) дій. *Юридичний вісник*. 2021. Вип. 3. С. 186–192 URL: http://yurvisnyk.in.ua/v3_2021/25.pdf.

3. Гловюк І. В. Право іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, на закриття кримінального провадження: проблеми нормативної регламентації та реалізації. Вісник Південного регіонального центру НАПрН України. 2019. URL: <https://www.researchgate.net/publication/335404388>.

4. Кучинська О. П. Забезпечення прав учасників кримінального провадження: проблеми теорії та практики. Юридичний вісник. 2021. URL: https://yurvisnyk.in.ua/v3_2021/25.pdf.

5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : міжнар. договір від 04 листоп. 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

6. Маринич О. Ю. Поняття забезпечення прав і законних інтересів людини у досудовому кримінальному провадженні. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки. 2024. URL: https://juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2024/1_2024/31.pdf.

Шаповал Олена Вікторівна

аспірант кафедри кримінальної юстиції
навчально-наукового інституту права та
психології НАВС

Науковий керівник:

Степанова Ганна Миколаївна

професор кафедри кримінальної юстиції
навчально-наукового інституту права та
психології НАВС,

кандидат юридичних наук, доцент

ПРЕЗУМПЦІЯ НЕВИНУВАТОСТІ АДВОКАТА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: СТАНДАРТИ ЄСПЛ ТА НАЦІОНАЛЬНА ПРАКТИКА

Презумпція невинуватості є однією з фундаментальних засад кримінального провадження, що визначає допустимі межі втручання держави у права та свободи особи і слугує необхідною гарантією справедливого судового розгляду. Її нормативне закріплення як у міжнародно-правових актах, так і в національному законодавстві України свідчить про універсальний характер цього принципу та його ключове значення для системи кримінальної юстиції [1; 3].

Водночас у сучасних умовах особливої актуальності набуває проблема забезпечення презумпції невинуватості у кримінальних провадженнях щодо адвокатів. Це зумовлено специфічним статусом адвоката як суб'єкта правозахисної діяльності, який, виконуючи професійні обов'язки із захисту прав та інтересів інших осіб, нерідко перебуває у процесуальному протистоянні з органами досудового розслідування та обвинувачення. За таких умов підвищується ризик використання кримінального переслідування не лише як

засобу притягнення до відповідальності, а й як інструменту тиску на адвокатську діяльність.

У цьому контексті презумпція невинуватості адвоката має не лише індивідуальне, а й інституційне значення, оскільки її порушення здатне негативно впливати на незалежність адвокатури та ефективність реалізації права на захист у цілому.

Презумпція невинуватості закріплена у ч. 2 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, відповідно до якої кожен, кого обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, вважається невинуватим, доки його вину не буде доведено у встановленому законом порядку [1]. Аналогічні положення містяться у ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права [2], що підтверджує універсальний характер цього принципу.

Практика Європейського суду з прав людини свідчить про розширене тлумачення презумпції невинуватості. Суд неодноразово наголошував, що її порушення можливе не лише внаслідок ухвалення обвинувального вироку без належних доказів, а й у разі будь-яких дій або публічних висловлювань представників державної влади, які можуть сформувати у суспільства уявлення про винуватість особи до завершення судового розгляду [5].

Показовою у цьому аспекті є справа *Allenet de Ribemont v. France*, у якій ЄСПЛ визнав порушенням презумпції невинуватості публічні заяви посадових осіб щодо причетності особи до злочину ще на стадії досудового розслідування [5]. Для адвокатів такі ситуації мають особливо негативні наслідки, оскільки навіть без судового рішення вони можуть зазнати істотних репутаційних втрат, що фактично унеможливує повноцінне здійснення професійної діяльності.

Не менш важливим для аналізованої проблематики є рішення ЄСПЛ у справі *Morice v. France*, у якому Суд підкреслив особливу роль адвокатури у демократичному суспільстві та наголосив на необхідності захисту її незалежності [6]. Із цього випливає, що кримінальне переслідування адвоката повинно супроводжуватися підвищеним рівнем процесуальних гарантій, а будь-яке втручання у його права має бути належним чином обґрунтованим і пропорційним.

На національному рівні принцип презумпції невинуватості закріплений у ст. 62 Конституції України, яка встановлює, що ніхто не може бути визнаний винним у вчиненні злочину інакше як за вироком суду, а всі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь [3]. Ці положення деталізовані у ст. 17 Кримінального процесуального кодексу України, яка покладає тягар доказування на сторону обвинувачення та забороняє ґрунтувати обвинувачення на припущеннях [4].

Додаткові гарантії захисту адвокатів від неправомірного кримінального переслідування передбачені Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», який проголошує незалежність адвокатської діяльності та обов'язок держави забезпечувати її захист. Проте аналіз правозастосовної практики свідчить, що наявність нормативних гарантій не завжди супроводжується їх ефективною реалізацією.

Найбільш проблемним з огляду на дотримання презумпції невинуватості адвоката є етап досудового розслідування та вирішення питань про застосування запобіжних заходів. У ряді випадків суди обмежуються формальною перевіркою доводів сторони обвинувачення, не здійснюючи повноцінного аналізу обґрунтованості підозри та реальності процесуальних ризиків. Такий підхід фактично знижує стандарт судового контролю та створює передумови для непропорційного обмеження прав адвоката.

Крім того, істотний вплив на реалізацію презумпції невинуватості справляє інформаційна політика правоохоронних органів і засобів масової інформації. Поширення у публічному просторі категоричних оцінок дій адвоката до завершення судового розгляду формує стійке уявлення про його винуватість, що суперечить як міжнародним стандартам, так і вимогам національного законодавства [5].

Презумпція невинуватості адвоката у кримінальному провадженні має посилене значення, оскільки її порушення впливає не лише на права конкретної особи, а й на незалежність адвокатури як інституту. Міжнародні стандарти, сформульовані у практиці ЄСПЛ, вимагають від держави утримуватися від будь-яких дій, здатних створити уявлення про винуватість адвоката до ухвалення обвинувального вироку, та забезпечувати підвищений рівень процесуальних гарантій [5; 6].

Національне законодавство України містить необхідні правові засади для реалізації презумпції невинуватості, однак проблеми виникають на рівні правозастосування, насамперед у частині судового контролю та публічної комунікації. Подальше вдосконалення практики забезпечення презумпції невинуватості адвокатів потребує системного врахування стандартів ЄСПЛ, підвищення вимог до мотивування процесуальних рішень і формування відповідальної інформаційної політики органів кримінальної юстиції.

Список використаних джерел

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : міжнар. договір від 04.11.1950 р. // Офіційний вісник України. 1998. № 13. Ст. 52. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : міжнар. договір від 16.12.1966 р. // Офіційний вісник України. 2006. № 15. Ст. 118. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043.
3. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
5. *Allenet de Ribemont v. France* : Judgment of the European Court of Human Rights, 10 February 1995 (Application no. 15175/89). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57971>

6. Morice v. France : Judgment of the European Court of Human Rights, 23 April 2015 (Application no. 29369/10). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-153518>.

Таран Олена Вікторівна,
завідувач кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

Галевич Римма Володимирівна,
викладач кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ

ГАРАНТІЇ СПРАВЕДЛИВОГО СУДУ У МІЖНАРОДНОМУ ГУМАНІТАРНОМУ ПРАВІ

Забезпечення справедливого судочинства під час збройних конфліктів є важливим аспектом захисту прав людини, дія якого продовжується навіть за таких надзвичайних обставин.

Міжнародне гуманітарне право (МГП) містить систему норм, які покликані гарантувати дотримання основоположних принципів правосуддя в умовах збройного конфлікту. Ці норми визначають основу функціонування судової системи у воєнний час, встановлюють межі, які не можуть бути порушені державами незалежно від обставин конфлікту та запобігають свавіллям щодо осіб, які опинилися під владою супротивника.

Женевська конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях (ЖК I) від 12 серпня 1949 року [1], Женевська конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії зі складу збройних сил на морі (ЖК II) від 12 серпня 1949 року [2], Женевська конвенція про поводження з військовополоненими (ЖК III) від 12 серпня 1949 року [3], Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни (ЖК IV) від 12 серпня 1949 року [4], Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року [5], Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II), від 8 червня 1977 року [6], Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується прийняття додаткової відмітної емблеми (Протокол III), від 8 грудня 2006 року [7], IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі 1907 року [8] становлять основу МГП.

Всі чотири конвенції містять спільну норму, викладену у статті третій, яка встановлює базові вимоги до здійснення правосуддя. Ця норма забороняє винесення вироків та виконання покарань без попереднього розгляду справи

належно сформованим судом. При цьому такий орган повинен надавати процесуальні гарантії, які визнаються міжнародним співтовариством як фундаментально необхідні для здійснення правосуддя.

Ця норма закладає концептуальну основу, яка потім деталізується у інших статтях конвенцій та додаткових протоколів.

ЖК I та ЖК II, присвячені захисту поранених та хворих відповідно на суші та на морі, містять важливі відсилочні норми, встановлюючи, що особи, які підпадають під їх дію та обвинувачуються у правопорушеннях, повинні користуватися гарантіями судового розгляду не меншими аніж ті, що передбачені для військовополонених.

ЖК III про поводження з військовополоненими містить детальну регламентацію процесуальних прав та встановлює фундаментальний принцип рівності, згідно з яким вирок щодо військовополоненого може вважатися законним лише тоді, коли він виноситься тим самим судом та за тією самою процедурою, що застосовуються до військовослужбовців держави, яка тримає у полоні. Це положення запобігає створенню спеціальних, позбавлених належних гарантій судових органів виключно для розгляду справ військовополонених і унеможливорює запровадження спрощених репресивних механізмів.

Згадана Конвенція також встановлює баланс між необхідністю швидкого здійснення правосуддя та правами обвинуваченого. Розслідування повинно проводитися максимально швидко, наскільки це дозволяють обставини, щоб особа не перебувала у стані невизначеності занадто довго, однак ця швидкість не повинна досягатися за рахунок якості розслідування чи обмеження прав захисту. Військовополоненого не можна тримати під вартою в очікуванні суду, якщо такий захід не застосовувався б до власного військовослужбовця держави за аналогічне обвинувачення, за винятком випадків, коли це необхідно для національної безпеки. Таким чином відбувається запобігання практиці автоматичного ув'язнення всіх військовополонених, проти яких висунуто обвинувачення, та вимагає індивідуальної оцінки у кожному випадку.

Процедурні гарантії також забезпечують прозорість судового процесу. Держава, яка ініціює судовий процес проти військовополоненого зобов'язана якнайшвидше повідомити про це державу-покровительку у встановлений строк. Зміст повідомлення має включати інформацію, яка дозволяє зрозуміти суть обвинувачення та правову кваліфікацію діяння, що означає реалізацію права обвинуваченого бути поінформованим про характер та підстави обвинувачення.

Детально регламентовано мінімальні гарантії судового розгляду та захисту. У випадку, коли ні військовополонений, ні держава-покровителька не здійснили вибір захисника, відповідальність за призначення кваліфікованого адвоката лягає на державу, що тримає у полоні. Адвокат має право вільно відвідувати обвинуваченого та розмовляти з ним без присутності свідків.

До судового розгляду обвинувачений має отримати детальні відомості про обвинувачення мовою, яку він розуміє. Обвинувачений також має право отримати ті документи, які зазвичай надаються обвинуваченому згідно з законодавством держави, що тримає у полоні, що означає застосування принципу рівності. Представники держави-покровительки мають право бути присутніми

під час судового розгляду, що є важливою гарантією дотримання процесуальних прав та справедливості розгляду. Виняток становлять випадки, коли справу розглядають у закритому засіданні з міркувань безпеки, але навіть тоді держава зобов'язана належним чином повідомити про це державу-покровительку.

ЖК III також гарантує військовополоненому ті самі права на оскарження вироку, що мають особи зі складу збройних сил держави, яка його тримає.

Додатковий протокол I (Протокол I) до Женевських конвенцій, прийнятий у 1977 році, систематизував та розвинув положення конвенцій щодо права на справедливий суд. Протокол містить перелік загальноновизнаних принципів звичайного судочинства. Так, процедура повинна передбачати інформування обвинуваченого про деталі правопорушення та надання всіх необхідних прав та засобів захисту як до, так і під час суду. Засудження можливе лише на підставі індивідуальної кримінальної відповідальності, що означає заборону колективної відповідальності та необхідність доведення особистої вини конкретної особи.

Протокол I передбачає, що жодна особа не може бути засуджена за діяння, яке не було кримінальним правопорушенням на момент його вчинення, тягар доказування лежить на обвинуваченні, особа не повинна доводити свою невинуватість, кожен має право на судовий розгляд у своїй присутності, що дає можливість безпосередньо брати участь у процесі, заявляти клопотання, давати пояснення та реалізовувати інші процесуальні права.

ЖК IV також містить важливі положення щодо права на справедливий суд, зокрема і в умовах окупації, коли цивільні особи опиняються під владою ворожої держави. Цивільні особи на окупованій території часто перебувають у найбільш вразливому становищі, оскільки вони не мають статусу військовополонених з усіма його гарантіями, але водночас знаходяться під владою окупанта.

Важливо підкреслити, що недотримання права на справедливий суд є серйозними порушеннями МГП, за які передбачена індивідуальна кримінальна відповідальність. Римський статут Міжнародного кримінального суду кваліфікує позбавлення військовополоненого або іншої захищеної особи права на справедливий судовий розгляд як воєнний злочин як у контексті міжнародних, так і неміжнародних збройних конфліктів. Статути міжнародних трибуналів *ad hoc* по колишній Югославії та по Руанді, а також Спеціального суду по Сьєрра-Леоне також визнають недотримання права на справедливий суд воєнним злочином. Практика цих судових установ сформувала важливий корпус прецедентного права щодо інтерпретації та застосування норм про право на справедливий суд в умовах збройних конфліктів.

На основі джерел МГП можна визначити систему взаємопов'язаних елементів права на справедливий суд в умовах збройного конфлікту, зокрема: 1) судовий розгляд має здійснюватися судом, створеним на основі закону, що означає формування судового органу відповідно до вже чинного законодавства; 2) незалежність суду є критично важливою, оскільки суддя повинен мати можливість приймати рішення виключно на основі закону без тиску з боку військового командування чи політичних органів; 3) неупередженість суду означає відсутність необ'єктивного ставлення до обвинуваченого та

застосування однакових критеріїв оцінки діянь незалежно від того, йдеться про власного громадянина чи про військовополоненого.

Отже МГП містить достатньо конкретні та детальні вимоги щодо забезпечення права на справедливий суд в умовах збройних конфліктів. Незважаючи на те, що ці норми містяться в різних конвенціях та протоколах і не систематизовані у одному документі, вони формують цілісну систему процесуальних гарантій, достатню для визначення змісту та обсягу зобов'язань держав.

Національне законодавство, міжнародні договори з прав людини та судова практика міжнародних і національних судів компенсують недостатність регулювання та конкретизують вимоги МГП, визначають відповідні правові механізми. Крім того, норми МГП щодо справедливого суду доповнюються міжнародним правом прав людини, яке, як було зазначено, продовжує застосовуватися під час збройних конфліктів одночасно з МГП, а практика міжнародних трибуналів формує прецедентне право щодо застосування та інтерпретації процесуальних гарантій. Дотримання цих норм є не лише юридичним обов'язком держав, а й моральним імперативом, який відображає базові цінності людяності та справедливості, що мають зберігатися навіть під час війни.

Список використаних джерел

1. Женевська конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях (ЖК I) від 12 серпня 1949 року. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_151
2. Женевська конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії зі складу збройних сил на морі (ЖК II) від 12 серпня 1949 року. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_152
3. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими (ЖК III) від 12 серпня 1949 року. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_153
4. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни (ЖК IV) від 12 серпня 1949 року URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_154
5. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_199
6. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II), від 8 червня 1977 року. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_200
7. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується прийняття додаткової відмітної емблеми (Протокол III), від 8 грудня 2006 року. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_g74
8. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі 1907 року. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_222)

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ДОСТУП ДО ПРАВОСУДНЯ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

**Матеріали
Науково-практичного круглого столу
(Київ 22 грудня 2025 року)**